Załącznik nr 1 do Uchwały nr 3/06/2026 Walnego Zebrania Członków stowarzyszenia Lokalna Grupa Działania „Puszcza Białowieska” z dnia 10 czerwca 2026 w sprawie przyjęcia zmian w zakresie usunięcia oczywistych omyłek w ***Strategii Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność Lokalnej Grupy Działania „Puszcza Białowieska” na lata 2023-2027***

STRATEGIA ROZWOJU LOKALNEGO KIEROWANEGO PRZEZ SPOŁECZNOŚĆ LOKALNEJ GRUPY DZIAŁANIA „PUSZCZA BIAŁOWIESKA”

NA LATA 2023-2027

PUSZCZA BIAŁOWIESKA

HAJNÓWKA 2026

Spis treści

ROZDZIAŁ I. CHARAKTERYSTYKA PARTNERSTWA LOKALNEGO 4
1. Nazwa LGD i forma prawna 4
2. Opis procesu tworzenia partnerstwa 4
2.1 Opis sposobu powstania LGD 4
2.2. Doświadczenie LGD 4
3. Ogólny opis struktury Stowarzyszenia oraz charakterystyka członków 6
4. Skład organu decyzyjnego 7
5. Zwięzła charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym. 8
6. Zasady funkcjonowania Lokalnej Grupy Działania 8
ROZDZIAŁ II. CHARAKTERYSTYKA OBSZARU I LUDNOŚCI OBJĘTEJ WDRAŻANIEM LSR 9
1. Zwięzły opis obszaru LGD 9
2. Mapa obszaru objętego LSR 9
3. Uzasadnienie spójności obszaru objętego LSR 10
3.1. Uwarunkowania społeczne 10
3.2. Uwarunkowania gospodarcze 15
3.3. Uwarunkowania środowiskowe 19
3.4. Uwarunkowania kulturowe 20
ROZDZIAŁ III. PARTYCYPACYJNY CHARAKTER LSR 21
1. Przebieg przeprowadzenia konsultacji LSR ze społecznością lokalną 21
2. Wykorzystanie partycypacyjnych metod konsultacji 24
3. Analiza przyjęcia lub odrzucenia wniosków z konsultacji 26
4. Wykorzystanie danych z konsultacji społecznych 30
ROZDZIAŁ IV ANALIZA POTRZEB I POTENCJAŁU LSR 33
1. Analizę potrzeb rozwojowych i potencjałów obszaru wdrażania LSR wraz z ich uzasadnieniem w odniesieniu do obszarów na który może mieć wpływ LSR 33
2. Określenie grup docelowych szczególnie istotnych z punktu widzenia realizacji LSR, w tym grup w niekorzystnej sytuacji, seniorów, ludzi młodych oraz problemów odnoszących się do tych grup wraz z ich uzasadnieniem 53
3. Analiza, w jaki sposób LGD może wesprzeć zarówno lokalne, jak i ponadlokalne inicjatywy, szczególnie uwzględniając na danym obszarze wdrażanie pozostałych instrumentów terytorialnych wdrażanych na danym obszarze. 56
4. Synteza potrzeb rozwojowych i potencjałów obszaru LSR 56
4.1. Analiza SWOT obszaru LGD "PB" 57
4.2.Identyfikacja obszarów problemowych LSR obszaru LSR 59
Rozdział V. SPÓJNOŚĆ, KOMPLEMENTARNOŚĆ I SYNERGIA 62
1. Opis zgodności i komplementarności LSR z innymi dokumentami planistycznymi/ strategiami 62
2. Opis sposobu integrowania różnych sektorów, partnerów, zasobów czy branż działalności gospodarczej w celu kompleksowej realizacji przedsięwzięć. 66
Rozdział VI. CELE I WSKAŹNIKI 70
1-2. Specyfikacja i opis celów, przypisanych im przedsięwzięć oraz uzasadnienie ich sformułowania w oparciu o konsultacje społeczne i powiązanie ich z analizą potrzeb i potencjału obszaru w zintegrowany sposób 70
3. Przedstawienie przedsięwzięć realizowanych w ramach RLKS, a także wskazanie sposobu ich realizacji wraz z uzasadnieniem 77

4. Przypisanie wskaźników do celów i przedsięwzięć w kontekście ich adekwatności do celów i przedsięwzięć oraz zgodności ze wskaźnikami dla programów, w ramach których planowane jest finansowanie LSR 84
5. Cele, przedsięwzięcia szczególnie nastawione na innowacje w powiązaniu ze zdiagnozowanymi problemami 85
6. Cele, przedsięwzięcia dedykowane ludziom młodym, seniorom i osobom ze zdefiniowanych grup w niekorzystnej sytuacji w powiązaniu ze zdiagnozowanymi problemami 86
Rozdział VII. SPOSÓB WYBORU I OCENY OPERACJI ORAZ SPOSÓB USTANAWIANIA KRYTERIÓW WYBORU 86
1. Ogólna charakterystyka wewnętrznej pracy LGD 86
2. Sposób ustanawiania i zmiany kryteriów wyboru 87
3. Wskazanie w jaki sposób w kryteriach wyboru operacji zostanie uwzględniona innowacyjność oraz przedstawienie ich definicji i zasad oceny, a także operacji realizowanych w partnerstwie na obszarze LSR 88
4. Informacja o realizacji projektów grantowych, w tym projektów obejmujących przygotowanie koncepcji inteligentnej wsi (smart village) i operacji realizowanych w partnerstwie z partnerami spoza obszaru danej LGD 88
Rozdział VIII PLAN DZIAŁANIA 89
1. Charakterystyka przyjętego harmonogramu osiągania poszczególnych celów i wskaźników. 89
2. Wyszczególnienie kamieni milowych realizacji LSR. 89
Rozdział IX. PLAN FINANSOWY 89
1. Opis źródeł, z których przewiduje się finansowanie działalność LGD 89
2. Opis powiązań poszczególnych źródeł finansowania z celami LSR 89
Rozdział X MONITORING I EWALUACJA 91
1. Proces monitorowania 91
2. Proces ewaluacji 92
Rozdział XI Wykaz literatury 92
ZAŁĄCZNIKI 94
1. Cele i przedsięwzięcia 94
2. Plan działania - wskazujący harmonogram osiągania poszczególnych wskaźników produktu 95
3. Budżet LSR - w podziale na poszczególne fundusze EFSI i zakresy wsparcia. 99
4. Plan wykorzystania budżetu LSR – wykazujący wykorzystanie zakontraktowanych środków w podziale na poszczególne fundusze i lata. 100

STRATEGIA ROZWOJU LOKALNEGO KIEROWANEGO PRZEZ SPOŁECZNOŚĆ LOKALNEJ GRUPY DZIAŁANIA „PUSZCZA BIAŁOWIESKA" NA LATA 2023-2027

Zespół autorsko-redakcyjny:

Eugeniusz Kowalski- Prezes LGD „PB"
Paulina Monach- Skarbnik LGD „PB"
Karolina Kraśko - pracownik LGD „PB"
Emilia Nazaruk- pracownik LGD „PB"

ROZDZIAŁ I. CHARAKTERYSTYKA PARTNERSTWA LOKALNEGO

1. Nazwa LGD i forma prawna

Nazwa LGD: Lokalna Grupa Działania „Puszcza Białowieska"
Status prawny LGD: Stowarzyszenie
Data rejestracji w Sądzie Rejestrowym: 12 kwietnia 2006 roku
KRS: 0000253905, NIP: 603-002-88-45, REGON: 2000253905
Nadzór nad LGD sprawuje Marszałek Województwa.

2. Opis procesu tworzenia partnerstwa

2.1 Opis sposobu powstania LGD

Proces powstania LGD został zainicjowany w trakcie realizacji projektu „Kraina żubra – zrównoważony rozwój obszarów wiejskich w regionie Puszczy Białowieskiej w oparciu o walory przyrodnicze i kulturowe" w ramach Schematu I Pilotażowego Programu LEADER+, którego celem było utworzenie LGD jako lokalnego partnerstwa publiczno-prywatnego w oparciu o oddolną inicjatywę społeczności lokalnych zamieszkujących region Puszczy Białowieskiej oraz dokonanie z inicjatywy środowisk lokalnych analizy możliwości rozwojowych terenów wiejskich i opracowanie Zintegrowanej Strategii Rozwoju Obszarów Wiejskich Regionu Puszczy Białowieskiej – Centralna Część Krainy Żubra. W różnych etapach procesu tworzenia LGD odbyły się spotkania z udziałem osób prywatnych, przedstawicieli sektora prywatnego, społecznego i publicznego. Ostatecznie Lokalna Grupa Działania „Puszcza Białowieska" została powołana podczas zebrania założycielskiego 20.02.2006 roku, w którym uczestniczyły 42 osoby-członkowie założyciele stowarzyszenia.

2.2. Doświadczenie LGD

LGD duże doświadczenie nabyła w trakcie realizacji projektu w ramach Schematu II Pilotażowego Programu LEADER+ ***„Kraina żubra – zrównoważony rozwój obszarów wiejskich w regionie Puszczy Białowieskiej w oparciu o walory przyrodnicze i kulturowe"*** *oraz w ramach realizacji Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki, Priorytet VII Promocja integracji społecznej pn.* ***„Szkolenie mające na celu podniesienie poziomu wiedzy o dziedzictwie kulturowo-przyrodniczym regionu Puszczy Białowieskiej, ukierunkowane na świadczenie usług turystycznych".*** *W latach 2007-2015 LGD realizowała Lokalną Strategię Rozwoju w ramach osi 4 LEADER objętą Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013o wartości 8 609952 zł. oraz w latach 2016-2023 realizowała Strategię Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność na lata 2014-2020 o wartości 29 664 109 zł. Dokumenty strategiczne LGD „PB" zostaływypracowane w ramach szerokiego partnerstwa lokalnego, w oparciu o model partycypacyjny, polegający na zaangażowaniu w proces planowania strategicznego szerokiej grupy interesariuszy. W procesie tworzenia lokalnej strategii rozwoju na lata 2023-2027 wzięło udział co najmniej 709 mieszkańców obszaru LGD, w tym 29 NGO, 28 przedsiębiorców, 96 przedstawicieli JST, 168 radnych i sołtysów. LGD oraz jej członkowie nabyli doświadczenie podczas realizacji projektów współfinansowanych ze źródeł zewnętrznych oraz projektów realizowanych w partnerstwie, w tym projektów współpracy.*

Lp.	Realizator	Źródło dotacji	Tytuł projektu	Numer umowy
1.	LGD "PB"	NCK	NCK „Heca z pieca" – polsko – ukraińskie zduńskie warsztaty zapoznawcze"	10/2019/PUWM
2.	LGD "PB"	Polsko- amerykańska Fundacja Wolności	Polsko-amerykańska fundacja wolności program "English Teaching" Szkolny przewodnik regionu puszczy białowieskiej	60/71/ETAs2016
3.	LGD "PB"	NCK	"Polsko-Ukraińskie spotkania chóralne na Podlasiu"	05/2616/PUWM
4.	LGD "PB"	Erasmus	„Rozwój zrównoważony oczami młodzieży"- polsko- litewsko-ukraińska wymiana filmowa	2019-1-PL01-K105-062963

5.	*SSEPB*	*EFS*	*„Żyć sprawniej”*	*UDA-RPPD.09.01.00-20-0109/17-00*
6.	*SSEPB*	*EFS*	*„Aktywni na rynku pracy na obszarze LGD Puszcza Białowieska’’*	*UDA-RPPD.09.01.00-20-0285/18-00*
7.	*SSEPB*	*EFS*	*„Realizacja programu aktywizacji społeczno – zawodowej i zatrudnieniowej osób 25+ na obszarze działania LGD Puszcza Białowieska”*	*UDA-RPPD.09.01.00-20-0284/18-00*
8.	*SSEPB*	*EFS*	*"Nie jesteś sam!"*	*UDA-RPPD.09.01.00-20-0445/19-00*
9.	*SSEPB*	*EFS*	*„Wsparcie usługami społecznymi w miejscu zamieszkania – gmina Orla”*	*UDA-RPPD.09.01.00-20-0581/20-00*
10.	*SSEPB*	*Polska – Białoruś – Ukraina 2014-2020.*	*„Kultura Regionu Puszczy Białowieskiej – Poprzez Wspólne Dziedzictwo Ku Współpracy Transgranicznej” Współfinansowany Ze Środków Unii Europejskiej W Ramach Programu Współpracy Transgranicznej Polska – Białoruś – Ukraina 2014-2020.*	*PLBU.01.01.00-BY-1069/20-00*
11.	*SSEPB*	*EFS*	*"Skuteczne Ośrodki Pomocy Społecznej w Euroregionie Puszczy Białowieskiej"*	*UDA-RPPD.07.02.01-20-0093/20-00*

Tabela 1. Doświadczenie w pozyskiwaniu środków

Lp.	*Realizator*	*Tytuł projektu*	*Numer umowy*	*Krótka charakterystyka*
1.	*LGD PB*	*"Samochodowo – Motocyklowy Podlaski Szlak Sakralny"*	*00002-6936-UM1020002/17*	*Projekt realizowany w partnerstwie 2 partnerów*
2.	*LGD PB*	*"CULT IN TOUR”*	*00017-6936-UM1020018/21*	*Projekt realizowany w partnerstwie 2 partnerów*
3.	*SSEPB*	*„Żyć sprawniej”*	*UDA-RPPD.09.01.00-20-0109/17-00*	*Projekt realizowany w partnerstwie 2 partnerów*
4.	*SSEPB*	*„Aktywni na rynku pracy na obszarze LGD Puszcza Białowieska’’*	*UDA-RPPD.09.01.00-20-0285/18-00*	*Projekt realizowany w partnerstwie 5 partnerów*
5.	*SSEPB*	*„Realizacja programu aktywizacji społeczno – zawodowej i zatrudnieniowej osób 25+ na obszarze działania LGD Puszcza Białowieska”*	*UDA-RPPD.09.01.00-20-0284/18-00*	*Projekt realizowany w partnerstwie 6 partnerów*
6.	*SSEPB*	*„Usługi opiekuńcze w Gminie Narewka”*	*UDA-RPPD.09.01.00-20-0446/19-00*	*Projekt realizowany w partnerstwie 2 partnerów*
7.	*SSEPB*	*"Nie jesteś sam!"*	*UDA-RPPD.09.01.00-20-0445/19-00*	*Projekt realizowany w partnerstwie 2 partnerów*
8.	*SSEPB*	*„Wsparcie usługami społecznymi w miejscu zamieszkania – gmina Orla”*	*UDA-RPPD.09.01.00-20-0581/20-00*	*Projekt realizowany w partnerstwie 2 partnerów*
9.	*SSEPB*	*"Skuteczne Ośrodki Pomocy Społecznej w Euroregionie Puszczy Białowieskiej"*	*UDA-RPPD.07.02.01-20-0093/20-00*	*Projekt realizowany w partnerstwie 9 partnerów*

Tabela 2. Projekty zrealizowane w partnerstwie przez LGD oraz jej członków

Wiedza i doświadczenie osób zaangażowanych w opracowanie i realizację LSR

Na doświadczenie LGD w wysokim stopniu składa się doświadczenie pracowników biura oraz członków LGD, zdobyte podczas realizacji Schematu I i II Pilotażowego Programu LEADER+, programu LEADER 2007-2013, Lokalnej Strategii Rozwoju na lata 2014-2020 oraz ww. projektów. Wszystkie osoby zatrudnione w biurze LGD „PB” posiadają doświadczenie oraz niezbędną wiedzę istotną dla wdrażania LSR oraz aktualizacji dokumentów strategicznych o zasięgu regionalnym/lokalnym. Pracownicy Biura uczestnicząc w szkoleniach, konferencjach podnoszą swoje kwalifikacje, dzięki czemu Biuro funkcjonuje sprawnie m.in. świadcząc efektywnie doradztwo dla Beneficjentów. LGD posiada odpowiednią formę prawną oraz wszystkie niezbędne organy wewnętrzne w celu realizacji LSR

zgodnie z obowiązującymi przepisami. ***Wszystko to świadczy o zdolności Lokalnej Grupy Działania do realizacji strategii ukierunkowanej na osiągnięcie celów w sposób sprawny i skuteczny.***
Właściwe funkcjonowanie biura LGD zapewnią osoby zatrudnione na stanowiskach: dyrektor biura/koordynator EFRR, Z-ca dyrektora biura/koordynator EFS, koordynator PROW, specjalista ds. realizacji zadań z zakresu funkcjonowania LGD oraz księgowości i płac, członków Organu Decyzyjnego oraz okresowo zatrudnieni eksperci i koordynatorzy do wykonania konkretnych zadań. Każdy pracownik posiada szczegółowy zakres obowiązków na danym stanowisku pracy, a wymagania są adekwatne do przewidzianych obowiązków Na stanowiskach związanych z udzielaniem doradztwa określono sposób jakości jego pomiaru. Dla jeszcze większego usprawnienia realizacji zadań wynikających z realizacji LSR określono plan szkoleń dla członków organu decyzyjnego i pracowników biura.
Do obowiązków pracowników biura należy udzielanie bezpłatnego doradztwa oraz jego rejestr za pomocą kart doradztwa. Doradztwo świadczone obejmuje usługi konsultacyjne w zakresie ogłaszanych naborów w ramach LSR. Usługi te dotyczą wsparcia z zakresu zasad wypełniania wniosków o przyznanie pomocy, uzupełnień do w/w wniosku, zasad wypełniania/nanoszenia poprawek do wniosku o płatność. Ponadto Biuro świadczy usługi w zakresie informacyjnym, m.in. w zakresie marketingu, finansów, doboru właściwego źródła finansowania dla przedsięwzięć, które nie kwalifikują się do wsparcia w ramach LSR.
Zostały wyznaczone zadania w zakresie animacji lokalnej i współpracy oraz przewidziano metody ich pomiaru, a jedną z tych metod będą ankiety. Zadania te obejmują działania opisane w planie komunikacji.
Do zadań biura będzie należało prowadzenie bieżącego monitoringu i ewaluacji zewnętrznej rezultatów LSR. Metodą pomiaru efektywności realizowanych zadań z zakresu animacji lokalnej i współpracy są ankiety wypełnione przez mieszkańców bezpośrednio po uczestnictwie w danym zadaniu, oceniające zadowolenie z organizowanych szkoleń, spotkań, warsztatów itp. Miernikiem efektywności prowadzonych działań będzie również badanie ewaluacyjne LSR prowadzone zgodnie z procedurą ewaluacji i monitoringu opisaną w Rozdziale X.
Lokalna Grupa Działania w ramach Zarządzania LSR, w tym realizacji Planu komunikacji ***zaplanowała szereg działań integracyjno- aktywizujących kierowanych do społeczności lokalnej,*** *co przedstawione zostało w kolejnych rozdziałach LSR. Potwierdza to* ***inkluzywny charakter działalności LGD****.*

3. Ogólny opis struktury Stowarzyszenia oraz charakterystyka członków

Strukturę organizacyjną regulują zapisy Statutu stowarzyszenia. Władze stowarzyszenia stanowią następujące organy:

a) Walne Zebranie Członków – *Najwyższa władza LGD „PB". Walne zebranie zwoływane jest przez Zarząd w trybie zwyczajnym lub nadzwyczajnym. O miejscu, terminie i proponowanym porządku obrad Walnego Zebrania Członków, Zarząd powiadamia wszystkich Członków w formie dokumentowej co najmniej na 7 dni przez terminem, lub 5 dni przez terminem, w przypadku zwołania Walnego Nadzwyczajnego.*

b) Zarząd *- Organ wykonawczy Stowarzyszenia. Zarząd LGD „PB" składa się z od 3 do 5 osób, wybieranych przez Walne Zebranie spośród członków zwyczajnych LGD „PB".*

c) Rada*–jest wybierana przez Walne Zebranie Członków, zgodnie z § 26 ust. 1 pkt. 2 Statutu LGD PB. Składa się z przewodniczącego, wiceprzewodniczącego oraz pozostałych członków. W skład Rady wchodzą przedstawiciele lokalnych grup interesów społeczno-gospodarczych reprezentujących interesy sektorów: publicznego, społecznego i gospodarczego, przy czym żadna z grup interesu nie posiada więcej niż 49 % praw głosu.*

d) Komisja Rewizyjna – *jest organem powołanym do kontroli działalności statutowej i finansowej LGD „PB. Komisja Rewizyjna składa się z 3 członków wybieranych przez Walne Zebranie spośród członków zwyczajnych LGD „PB".*
Dodatkowo planuje się powołać ***zespół doradczy do spraw innowacji*** *w celu ułatwienia animacji innowacji oraz wsparcia procesu oceny i wyboru operacji innowacyjnych, w skład, którego wejdą po jednym przedstawicielu: WZC, Zarządu, Rady, przedsiębiorców i JST. Animacja innowacji będzie prowadzona w sposób ciągły, zależnie od potrzeb.*
Zgodnie ze Statutem LGD PB ***Kadencja Zarządu, Komisji Rewizyjnej i Rady trwa cztery lata****.*

Według stanu na dzień 15 stycznia 2025 r. Stowarzyszenie Lokalna Grupa Działania „Puszcza Białowieska" liczy 109 członków, którzy reprezentują między innymi lokalne samorządy i ich jednostki, stowarzyszenia, prywatne firmy i gospodarstwa agroturystyczne. Członkowie Stowarzyszenia reprezentują 3 sektory, w tym: ***sektor publiczny – 18 członków, sektor gospodarczy – 34 członków, sektor społeczny - 57 członków.***
Sektor publiczny *tworzą wszystkie jednostki samorządów terytorialnych działające na terenie powiatu hajnowskiego: gminy wiejskie: Hajnówka, Białowieża, Narew, Narewka, Czyże, Czeremcha, Dubicze Cerkiewne, gmina miejsko – wiejska Kleszczele i miasto Hajnówka oraz 3 gminy powiatu bielskiego: gmina wiejska Bielsk Podlaski, Boćki oraz Orla. W skład sektora publicznego wchodzą także jednostki podległe gminom oraz Białowieski Park Narodowy.* ***Sektor społeczny*** *to organizacje pozarządowe, parafia oraz mieszkańcy. W skład* ***sektora gospodarczego*** *wchodzą przedsiębiorcy, rolnicy, w tym m.in. właściciele gospodarstw agroturystycznych.*

Wykres 1. Udział procentowy poszczególnych sektorów. Opracowanie: Źródło własne na podstawie listy członków LGD „PB"

Skład grupy jest reprezentatywny dla lokalnej społeczności i jak wskazano powyżej uwzględnia przedstawicieli sektora publicznego, gospodarczego i społecznego.
Sektor społeczny w LGD stanowi 52%. Jednakże nie stwierdza się występowania grupy interesu sektora społecznego, gdyż należą do niego przedstawiciele różnych organizacji pozarządowych, parafia, mieszkańcy itp. Nie posiadają oni wspólnego celu, Każdy reprezentuje swoje własne interesy.
Sektor gospodarczy w LGD stanowi 31%. Jednakże nie stwierdza się występowania grupy interesu sektora gospodarczego, gdyż należą do niego przedstawiciele firm działających w różnych branżach. Nie posiadają oni wspólnego celu, Każdy reprezentuje swoje własne interesy.
18 podmiotów reprezentuje sektor publiczny, działając wspólnie na rzecz zrównoważonego rozwoju obszaru LGD, wykazując się przy tym wzajemną współpracą. Na tej podstawie określona została ***grupa interesu sektora publicznego*** *w LSR.*
Ponadto wskazuje się istotne z punktu widzenia realizacji LSR oraz mieszkańców inne grupy interesu.
Wśród członków LGD 27 osób/podmiotów działa w branży turystycznej – są to m.in. podmioty działające w obszarze turystyki, Lokalna Organizacja Turystyczna, rolnicyprowadzący gospodarstwa agroturystyczne. Jest to grupa działająca na rzecz jednego wspólnego celu, tj. rozwoju obszaru LGD PB pod kątem turystycznym. Na tej podstawie stwierdza się, że w LSR zidentyfikowano ***grupę interesu branży turystycznej****.*
Skład LGD odzwierciedla też istnienie różnych grup interesariuszy z obszaru LGD. Są to podmioty, któremogą wpływać na LGD PB (poprzez uczestnictwo w przygotowaniu LSR oraz jego realizację) lub pozostawać pod wpływem działalności LGD (być odbiorcą działań). Grupy interesariuszy zostały zidentyfikowane podczas analizy społecznej obszaru LSR oraz podczas spotkań konsultacyjnych. Zaliczono do nich: ludzi młodych, seniorów, członków KGW, członków OSP, sołtysów/radnych. Strukturę ich udziału w opracowaniu LSR zawarto w rozdz. III str. 22.
Zapisy Statutu LGD PB nie stanowią ograniczeń w przyjmowaniu nowych członków, co również potwierdza inkluzywny charakter działalności Stowarzyszenia.

4. Skład organu decyzyjnego

Organem decyzyjnym LGD jest Rada licząca 13 członków. Członkowie Rady reprezentują grupy interesów: sektora społecznego (4 osoby), sektora gospodarczego (4 osoby), sektora publicznego (5 osób). W skład Rady wchodzi 8 kobiet i 5 mężczyzn.
W strukturze Rady LGD nie dominuje żadna pojedyncza grupa interesu, tj. żadna z grup zgodnie z rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r. nie posiada więcej niż 49% głosów i nie kontroluje procesu podejmowania decyzji. Członek Rady nie jest jednocześnie członkiem organu kontroli wewnętrznej ani zarządu, ani pracownikiem LGD, zgodnie z § 33 ust. 4 *Statutu LGD PB.*
Skład organu decyzyjnego jest adekwatny do stwierdzonych grup interesariuszy LSR. W składzie organu decyzyjnego znajdują się: przedstawiciel OSP, sołtys, osoba młoda, senior.
Do kompetencji organu decyzyjnego należy przede wszystkim dokonywanie oceny i wyboru projektów, które mają być realizowane w ramach LSR, a także ustalenie kwoty wsparcia. Zasady i procedury funkcjonowania organu decyzyjnego określa szczegółowo Statut Stowarzyszenia oraz Regulamin Rady Stowarzyszenia LGD.

5. Zwięzła charakterystyka rozwiązań stosowanych w procesie decyzyjnym.

W celu spełnienia warunków określonych w rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr2021/1060 i ustawie o RLKS dotyczących oceny i wyboru operacji, LGD opracowało zestaw procedur ściśle określających zasady ustanawiania kryteriów wyboru operacji oraz zasady oceny i wyboru operacji. Zawarte one są w dokumentach przyjmowanych przez Walne Zebranie Członków LGD: ***Regulaminie Rady LGD „PB", Kryteriach wyboru operacji z procedurą ustalania lub zmiany kryteriów, Kryteriach wyboru grantobiorców z procedurą ustalania lub zmiany kryteriów,*** *oraz Zarząd LGD:* ***Procedura wyboru i oceny operacji w ramach LSR, Procedura wyboru operacji własnych, Procedura wyboru operacji grantowych****. Określają one szczegółowo wszelkie działania organów LGD związane pośrednio lub bezpośrednio z oceną i wyborem operacji. Zapewniają spełnienie wszystkich warunków wskazanych w/w przepisach poprzez: bezpośredni udział Członków Rady w posiedzeniach Rady i osobisty udział w głosowaniach, zachowanie bezstronności i przejrzystości procesu oceny i wyboru operacji, oraz zapewnienieparytetu sektorów w poszczególnych głosowaniach organu decyzyjnego, gwarantujący, że żadna z grup interesu nie posiada więcej niż 49% głosów. Wszystkie etapy prac związanych z oceną i wyborem operacji są szczegółowo dokumentowane według wzorów zawartych w w/w dokumentach.*
Członkowie Rady są zobowiązani do zachowania bezstronności w procesie oceny i wyboru operacji oraz do zachowania w tajemnicy wszelkich informacji i dokumentów ujawnionych czy wytworzonych w trakcie oceny i wyboru operacji. Istotnym aspektem jest w rezultacie wypełnienie i złożenie przez członka Rady Deklaracji bezstronności i poufności. W biurze LGD prowadzony jest Rejestr interesów członków Rady, zawierający informacje na temat zajmowanych stanowisk, pełnionych funkcji, członkostwa w organizacjach oraz o udziale w organach kontrolnych lub wykonawczych. Zebrane informacje pozwalają na identyfikację faktu i charakteru ich powiązań z wnioskodawcami.
Działaniem wpływającym na prowadzenie transparentnej polityki organu decyzyjnego Rady i prawidłowy wybór projektów mających realizować Strategię Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność są szkolenia mające na celu podnoszenie wiedzy i kompetencji członków Rady LGD. Przez podnoszenie kwalifikacji i rozwijanie wiedzy członków Rady rozumie się udział w szkoleniach organizowanych i prowadzonych w takich formach dydaktycznych jak: kursy, seminaria, konferencje, warsztaty, których tematyka jest ściśle związana z prowadzoną przez LGD działalnością i zadaniami wykonywanymi przez członków Rady zgodnie z Planem szkoleń pracowników i członków organu decyzyjnego.

6. Zasady funkcjonowania Lokalnej Grupy Działania

Rodzaj dokumentu	*Sposób uchwalania i aktualizacji*	*Główne zapisy*
Statut Stowarzyszenia	*Dokument zatwierdzany i zmieniany przez Walne Zebranie Członków Stowarzyszenia.*	*Reguluje szczegółowe zasady funkcjonowania LGD oraz jej organów. Zapisy statutu potwierdzają kadencyjność organów LGD oraz nie stanowią ograniczeń w przyjmowaniu nowych członków. Statut zwiera również informacje, z których wynika, iż relacje między członkami LGD na etapie*

		wdrażania LSR są oparte na pogłębionym partnerstwie i skutecznej komunikacji, co potwierdzają treści odnoszące się do sposobu funkcjonowania partnerstwa, co najmniej w odniesieniu do: częstego korzystania z możliwości kolegialnego podejmowania decyzji.
Regulamin Obrad Walnego Zebrania Członków	*Dokument uchwalany przez Walne Zebranie Członków Stowarzyszenia zaś zmiany mogą nastąpić na wniosek zarządu lub grupy, która musi liczyć co najmniej 10 członków Stowarzyszenia.*	*Regulamin reguluje zasady zwoływania i organizacji posiedzeń WZ oraz kwestię dotyczące głosowania oraz podejmowania uchwał*
Regulamin Pracy Zarządu	*Dokument uchwalany i aktualizowany przez Walne Zebranie Członków.*	*Określa zadania jakie należą do zarządu oraz ich kompetencje, opis organizacji pracy zarządu*
Regulamin Pracy Komisji Rewizyjnej	*Dokument uchwalany i aktualizowany przez Walne Zebranie Członków.*	*Reguluje zadania jakie należą do Komisji Rewizyjnej oraz opis organizacji pracy*
Regulamin Rady	*Dokument uchwalany i aktualizowany przez Zarząd.*	*Reguluje tryb pracy Rady LGD, zasady odbywania się posiedzeń i podejmowania uchwał oraz obowiązki i prawa członków Rady*
Regulamin Pracy Biura	*Dokument uchwalany i aktualizowany przez Zarząd.*	*Reguluje zasady funkcjonowania Biura Stowarzyszenia, strukturę organizacyjną, zakres działania i kompetencje osób zatrudnionych, zasady zatrudniania oraz wynagradzania pracowników, zasady udostępniania informacji będących w dyspozycji LGD, zasady świadczenia doradztwa oraz opis metody oceny efektywności świadczonego doradztwa*

Tabela 3. Dokumenty regulujące funkcjonowanie LGD

ROZDZIAŁ II. CHARAKTERYSTYKA OBSZARU I LUDNOŚCI OBJĘTEJ WDRAŻANIEM LSR

1. Zwięzły opis obszaru LGD

Obszar geograficzny objęty Strategią Rozwoju Lokalnego Kierowanego przez Społeczność zlokalizowany jest na terenie województwa podlaskiego i obejmuje teren trzech gmin wiejskich powiatu bielskiego: Orla, Bielsk Podlaski, Boćki oraz siedmiu gmin wiejskich powiatu hajnowskiego: Białowieża, Czeremcha, Czyże, Dubicze Cerkiewne, Hajnówka, Narew, Narewka, gminę miejsko-wiejską Kleszczele oraz gminę miejską Hajnówka.

Lp.	*Gmina*	*Typ gminy*	*Powierzchnia*	*Liczba mieszkańców* **Stan na 31.12.2020**	*Zakres oddziaływania EFSI*
1.	*Bielsk Podlaski*	*wiejska*	*430,14*	*6 527*	*EFS, EFRR, PROW*
2.	*Boćki*	*wiejska*	*232,06*	*4 001*	*EFS, EFRR, PROW*
3.	*Orla*	*wiejska*	159,68	2 573	*EFS, EFRR, PROW*
4.	*Białowieża*	*wiejska*	*203,20*	*2 067*	*EFS, EFRR, PROW*
5.	*Czeremcha*	*wiejska*	*96,73*	*2 849*	*EFS, EFRR, PROW*
6.	*Czyże*	*wiejska*	*134,20*	*1 895*	*EFS, EFRR, PROW*
7.	*Dubicze Cerkiewne*	*wiejska*	*151,19*	*1 405*	*EFS, EFRR, PROW*
8.	*Hajnówka*	*wiejska*	*293,15*	*3 747*	*EFS, EFRR, PROW*
9.	*Kleszczele*	*miejsko- wiejska*	*142,62*	*2 260*	*EFS, EFRR, PROW*
10.	*Narew*	*wiejska*	*241,79*	*3 398*	*EFS, EFRR, PROW*
11.	*Narewka*	*wiejska*	*339,48*	*3 293*	*EFS, EFRR, PROW*
12.	*Miasto Hajnówka*	*miejska*	*21,29*	*19 764*	*EFS, EFRR, PROW*
RAZEM			*2 445,5*	*53 779*	

Tabela 4. Obszar LGD PB. Źródło: Opracowanie własne na podst. danych GUS

2. Mapa obszaru objętego LSR

Obszar LGD "PB" zamieszkuje łącznie 53 779 mieszkańców (stan na 31.12.2020 r.) z czego 34 015 mieszkańców stanowi ludność wiejska, a 19 764 ludność miejska. Jak wynika z powyższych danych wdrażanie wszystkich dostępnych funduszy (EFSI) możliwe będzie na całym obszarze LGD PB. Obszar objęty Lokalną Strategią Rozwoju jest spójny geograficznie i przestrzennie.

Ryc. 1. Mapa obszaru objętego LSR

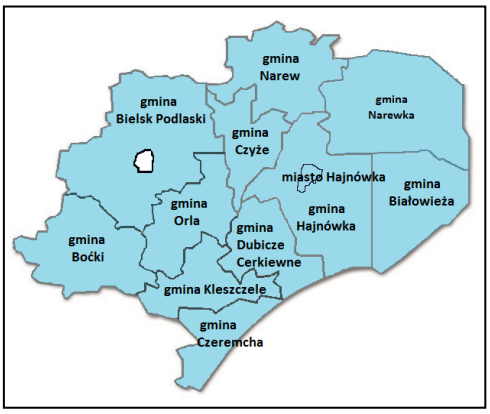

3. Uzasadnienie spójności obszaru objętego LSR

3.1. Uwarunkowania społeczne

Gminy położone wzdłuż granicy Polski z Białorusią charakteryzuje bardzo mała gęstość zaludnienia i rozproszone osadnictwo zlokalizowane w miejscowościach położonych peryferyjnie względem miast powiatowych: Hajnówki i Bielska Podlaskiego. Gęstość zaludnienia obszaru LGD wynosi 22 os./km^2.Odbiega ona znacząco od średniej woj. podlaskiego (57os./km^2) i kraju (122os./km^2), co ma związek z występowaniem obszarów wiejskich położonych peryferyjnie względem głównych ośrodków rozwoju oraz dużą lesistością obszaru (ok. 40%) i dużym udziałem obszarów chronionych poza obszarami leśnymi. Wskaźnik średniej gęstości zaludnienia w istotny sposób zawyża miasto Hajnówka (928 os./km^2) po wyłączeniu, którego gęstość zaludnienia obszarów wiejskich wynosi ***14 os./km^2****. Istotnym czynnikiem wpływającym na wartość kapitału społecznego i gospodarczego obszaru LGD jest struktura demograficzna i procesy w niej zachodzące. Jednym z nich jest wskaźnik przyrostu naturalnego - LGD charakteryzuje ujemny przyrost. Sytuacja stale się pogarsza zarówno w skali LGD, jak też województwa i kraju. Depopulacjastanowi obecnie jeden z najważniejszych problemów demograficznych obszaru LGD.*

Gmina	*Średnia gęstość zaludnienia (os./km^2)*			
	2018	*2019*	*2020*	*2021*
Bielsk Podlaski	*15*	*18*	*15*	*15*
Boćki	*19*	*18*	*17*	*17*
Orla	*17*	*17*	*16*	*15*
Hajnówka – gm. m.	*972*	*962*	*928*	*915*
Białowieża	*11*	*11*	*10*	*10*
Czeremcha	*33*	*32*	*29*	*29*
Czyże	*15*	*15*	*14*	*14*
Dubicze Cerkiewne	*10*	*10*	*9*	*9*
Hajnówka – gm. w.	*13*	*13*	*13*	*13*
Kleszczele	*17*	*17*	*16*	*16*
Narew	*15*	*14*	*14*	*14*
Narewka	*11*	*11*	*10*	*10*
LGD	***23***	***23***	***22***	***22***

Tabela 5. Gęstość zaludnienia w gminach LGD "Puszcza Białowieska" w latach 2018 -2021.
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

W 2020 roku ludność zamieszkująca obszar LGD stanowiła 4,65 % ludności województwa podlaskiego. Zdecydowana większość zamieszkuje miasto Hajnówka (36%). Kobiety zamieszkujące obszar LGD stanowiły ponad połowę ludności obszaru (51 %) i ze względu na liczebność stanowią istotny element potencjału społecznego LGD. W porównaniu do 2018 roku dane wskazują na zmniejszenie ludności i gęstości zaludnienia, szczególnie w przypadku gmin: Narewka (-10,17 %), Czeremcha (- 10,10%), Kleszczele (-9,35%) i Dubicze Cerkiewne (-7,81%). Liczba ludności spadła w stosunku do 2018 roku (56 843 os.) o 5,39 %. ***Niski poziom zaludnienia i wyższy dynamicznie niż w skali kraju i woj. Podlaskiego spadek ludności obszaru LSR jest istotną cechą charakteryzującą spójność obszaru LGD.***

Gmina	2018	2019	2020	2021	Dynamika 2018 → 2020	LGD = 100% 31.12.2020
Bielsk Podlaski	6661	6606	6527	6449	-2,01	12,14
Boćki	4299	4185	4001	3903	-6,93	7,44
Orla	2740	2702	2573	2477	-6,09	4,80
Hajnówka gm. m.	20 690	20488	19 764	19487	-4,48%	36,75
Białowieża	2199	2191	2067	2086	-6,00%	3,84
Czeremcha	3169	3115	2849	2787	-10,10%	5,30
Czyże	2013	1960	1895	1845	-5,86%	3,52
Dubicze Cerkiewne	1524	1484	1405	1376	-7,81%	2,61
Hajnówka gm. w.	3884	3843	3747	3681	-3,53%	6,97
Kleszczele	2493	2466	2260	2215	-9,35%	4,20
Narew	3505	3454	3398	3302	-3,05%	6,32
Narewka	3666	3609	3293	3241	-10,17%	6,12
LGD	**56 843**	**56 103**	**53 779**	**52 849**	**-5,39**	**100**
Woj. Podlaskie	1 181 533	1 178 353	1 156 591	1 148 720	-2,11%	
Polska	38 411 148	38 382 576	38 088 564	37 907 704	-0,84%	

Tabela 6. Liczba ludności w gminach LGD "Puszcza Białowieska" w latach 2018- 2021. Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Poniżej zamieszczony wykres obrazuje znaczący problem spadku liczebności obszaru LGD "PB", spowodowane to jest ujemnym wskaźnikiem przyrostu naturalnego oraz ujemnym saldem migracji. W perspektywie najbliższych lat można spodziewać się dalszego spadku liczby mieszkańców.

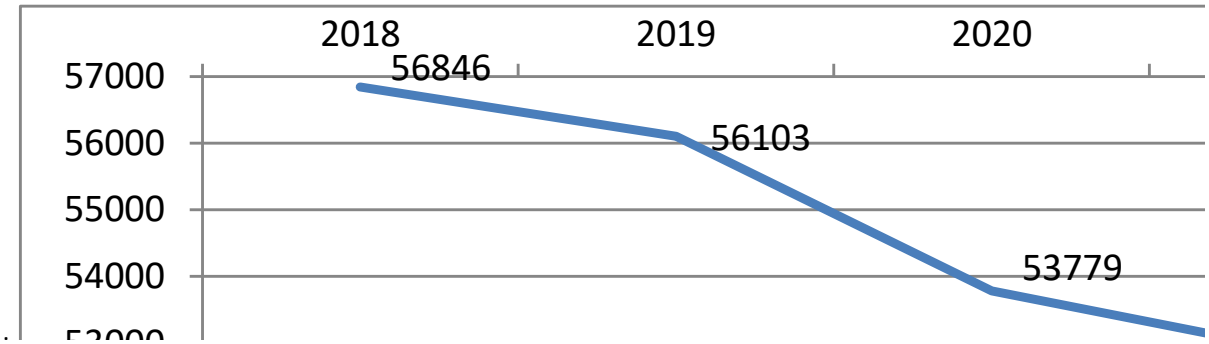

Wykres 2. Liczba ludności w gminach LGD "Puszcza Białowieska" w latach 2018- 2021 Źródło własne na podstawie danych GUS

Wg danych GUS w 2020 roku osoby do 25 roku życia stanowiły 21% ludności obszaru LGD PB. Najwięcej osób w tym przedziale wiekowym zamieszkiwało miasto Hajnówkę (4 304 osób), oraz gminę wiejską Bielsk Podlaski (1 465 osób), Boćki (977 osób) i Hajnówka (844 osób). Najmniej gminę Dubicze Cerkiewne, gminę Czyże i gminę Białowieża. Ludność zamieszkująca obszar LGD w wieku 60 + (Seniorzy) stanowiła 35 % ogółu mieszkańców (18 623 osoby).

Młodzież jest grupą o szczególnym znaczeniu dla obszaru LGD "Puszcza Białowieska". Główną instytucją kultury na obszarze LGD "PB" jest Hajnowski Dom Kultury który oprócz organizacji wydarzeń imprez o charakterze kulturalnym i rozrywkowym, oferuje szereg zajęć dodatkowych dla dzieci i młodzieży (plastyczne, taneczne, teatralne itd.). Wspieraniem aktywności fizycznej mieszkańców zajmuje się Ośrodek Sportu i Rekreacji w Hajnówce. Przy OSiR Hajnówka działa aktywnie drużyna piłkarska KS Puszcza Hajnówka. Warto także wspomnieć o klubach działających na terenie obszaru LGD "PB", są to m.in. Akademia Piłkarska PASJA, Hajnowski Klub

Sportowy „Żubr", Boks UKS Unia, Klub Karate Tradycyjnego oraz o kółkach zainteresowań działających przy szkołach, GOK-ach oraz OSP. W Hajnówce działają 2 kompleksy sportowo-rekreacyjne „Orlik". Szereg działań skierowanych do ludzi młodych realizuje projekt "Hajnówka Odnowa - Zielna Transformacja". W ramach tego projektu organizowane są m.in. spotkania motywacyjne, promujące postawy przedsiębiorcze wśród uczniów szkół średnich, zajęcia z łagodzenia stresu, utworzona została pracownia demonstracyjna (TechLabów), prototypownia, miejsce wyciszenia i relaksacji w szkołach podstawowych, Miejsca Aktywności Lokalnej (MAL) dla młodzieży.
Działania zaplanowane do realizacji w ramach LSR uwzględniają analizę obecnej oferty, jaka jest dostępna dla młodzieży na obszarze LSR i są do niej komplementarne. Zostały szczegółowo opisane w Planie Komunikacji oraz każdorazowo będą urozmaicane i umieszczane we wnioskach na funkcjonowanie biura.
Ważną grupa, wymagającą wsparcia, z punktu widzenia LSR są również seniorzy. Bogatą ofertę dla tej grupy odbiorców posiada Uniwersytet Trzeciego Wieku, działający w mieście Hajnówka. Dodatkowo w różnych miejscowościach gminnych funkcjonują kluby seniora, gdzie również aktywnie uczestniczą seniorzy. Szeroką ofertę działań oferują im również ośrodki kultury z obszaru LGD. Ważną funkcję pełnią Dzienne Domy Pobytu, które oprócz usług opiekuńczych oferują aktywizację i integrację seniorów. Ponadto bardzo często seniorzy angażują się w działania KGW.
Działania zaplanowane do realizacji w ramach LSR uwzględniają analizę obecnej oferty, jaka jest dostępna dla seniorów na obszarze LSR i są do niej komplementarne. Zostały szczegółowo opisane w Planie Komunikacji oraz każdorazowo będą urozmaicane i umieszczane we wnioskach na funkcjonowanie biura.

Gmina	Liczba ludności w wieku 0-24				Liczba ludności w wieku 25-59				Liczba ludności w wieku 60+			
	2018	2019	2020	2021	2018	2019	2020	2021	2018	2019	2020	2021
Bielsk Podlaski	1 458	1 428	1 465	1 469	2 817	2 837	2760	2 757	2 386	2 341	2 302	2 223
Boćki	1 024	977	977	954	1 922	1 909	1740	1 708	1 353	1 299	1 284	1 241
Orla	532	517	497	489	1 044	1 040	982	956	1 164	1 145	1 094	1 032
Hajnówka gm. m.	4 647	4 541	4 304	4 244	10 003	9 735	9 163	8 910	6 040	6 212	6 297	6 333
Białowie-ża	461	512	377	381	995	936	974	991	743	743	716	714
Czerem-cha	640	604	555	537	1 494	1 466	1 248	1 210	1 035	1 045	1 046	1 040
Czyże	373	359	358	351	805	796	762	754	835	805	775	740
Dubicze Cerkiewne	267	254	229	225	598	589	567	566	659	641	609	585
Hajnówka gm. w.	858	846	844	824	1 850	1 806	1 740	1 725	1 176	1 191	1 163	1 132
Kleszczele	502	479	443	438	1 080	1 083	932	908	911	904	885	869
Narew	700	682	701	682	1 558	1 512	1 448	1 410	1 247	1 260	1 249	1 210
Narewka	694	653	632	613	1 762	1 705	1 458	1 431	1 210	1 251	1 203	1 197
LGD	12 156	11 852	11 382	11 207	25 928	25 414	23 774	23 326	18 759	18 837	18 623	18 316

Tabela 7. Struktura wiekowa ludności zamieszkującej obszar LGD "Puszcza Białowieska" w latach 2018- 2021. Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

W odniesieniu do województwa podlaskiego jednym z głównych skumulowanych problemów obszaru LGD jest ujemne saldo migracji nakładające się niekorzystnie na prognozowany dalszy spadek liczby ludności i przebieg procesu starzenia się społeczeństwa*. Trendy demograficzne wskazują w tym zakresie (z lat 2018-2021) stale rosnący% osób starszych (60 lat iwięcej) w populacji oraz ich proporcja w stosunku do osób młodszych (w ostatnich latach wzrost wolniejszy niż w skali kraju). Coraz mniej korzystne stają się relacje między poszczególnymi ekonomicznymi grupami wiekowymi ludności, co obrazują cząstkowe współczynniki obciążenia demograficznego. Udział liczby osób w wieku nieprodukcyjnym na obszarze LSR w liczbie mieszkańców obszaru objętego LSR według stanu*

na koniec 2020 r. wynosi 46,83 %. ***Najgorsza sytuacja pod względem demograficznym odnotowana jest w gminie Orla (53,21 %), Czyże (50,45%) i Dubicze Cerkiewne (49,32%).*** *We wszystkich gminach obszaru odsetek ludności w wieku przedprodukcyjnym jest niższy niż w skali kraju (21,9) oraz woj. podlaskiego (22,3).*

Gmina	*Liczba ludności*	*Liczba ludności w wieku przedprodukcyjnym*	*Liczba ludności w wieku poprodukcyjnym*	*Udział liczby osób w wieku nieprodukcyjnym w liczbie mieszkańców*
Bielsk Podlaski	*6 527*	*1 078*	*2 044*	*47,83%*
Boćki	*4 001*	*677*	*1 117*	*44,84%*
Orla	*2 573*	*360*	*1 009*	*53,21%*
Hajnówka gm. m.	*19 764*	*3 183*	*5 462*	*43,74%*
Białowieża	*2 067*	*243*	*638*	*42,62%*
Czeremcha	*2 849*	*386*	*919*	*45,81%*
Czyże	*1 895*	*249*	*707*	*50,45%*
Dubicze Cerkiewne	*1 405*	*150*	*543*	*49,32%*
Hajnówka gm. w.	*3 747*	*602*	*1 005*	*42,89%*
Kleszczele	*2 260*	*318*	*785*	*48,81%*
Narew	*3 398*	*499*	*1 083*	*46,56%*
Narewka	*3 293*	*470*	*1 040*	*45,85%*
Średnia				46,83 %

Tabela 8.Udział liczby osób w wieku nieprodukcyjnym na obszarze LSR w liczbie mieszkańców obszaru objętego LSR według stanu na koniec 2020 roku. Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Szczególnie niepokojącym zjawiskiem jest też fakt, że w żadnej z gmin członkowskich LGD w ostatnich latach nie odnotowano dodatniego przyrostu naturalnego. Wielkość przyrostu naturalnego dla obszaru LGD na przestrzeni omawianych lat wzrosła ***z -15,47 osób/1000 ludności w 2018 roku do -17,87 osób/1000 ludności w 2020 roku****. Wskaźnik ten wygląda bardzo niekorzystnie na tle województwa (-3,5 osób na 1000 ludności w 2020 roku) i kraju (-3,2 osób na 1000 ludności w 2020 roku).*
Poziom wartości wskaźnika urodzeń na 1000 ludności dla obszaru LGD w 2020 roku wynosił 6,41 i był on dużo niższy niż średnia dla kraju (9,31%) i województwa podlaskiego (9,10 %). W gminie Czyże, Dubicze Cerkiewne, Narew oraz Boćki na przestrzeni omawianych lat odnotowano nieznaczne polepszenie się wartości wskaźnika. Największy spadek w zakresie urodzeń na przełomie badanych lat odnotowano w gminie Bielsk Podlaski (33 %) oraz w gminie Białowieża (o 29%).
Powyżej omówione wskaźniki świadczą o szybkim starzeniu się społeczeństwa, dlatego w przyszłych latach trzeba spodziewać się dalszego wzrostu liczby osób powyżej 65 r. życia i w wieku poprodukcyjnym. Stawia to obszar LGD w niekorzystnym położeniu w aspekcie rozwoju zasobów pracy.

Gmina	*2018*	*2019*	*2020*	*2021*
Bielsk Podlaski	*-15,47*	*-13,56*	*-18,34*	*-23,37*
Boćki	*-14,36*	*-16,43*	*-19,22*	*-20,29*
Orla	*-16,37*	*-14,03*	*-20,74*	*-36,59*
Hajnówka gm. m.	*-5,83*	*-5,15*	*-8,45*	*-10,49*
Białowieża	*-14,3*	*-13,28*	*-17,17*	*-14,7*
Czeremcha	*-11,31*	*-8*	*-15,02*	*-20,04*
Czyże	*-23,36*	*-24,06*	*-18,41*	*-33,74*
Dubicze Cerkiewne	*-31,59*	*-22,5*	*-32,59*	*-25,86*
Hajnówka gm. w.	*-8,96*	*-9,04*	*-9,84*	*-17,24*
Kleszczele	*-17,88*	*-10,91*	*-17,89*	*-26,63*
Narew	*-17,79*	*-10,64*	*-16,74*	*-23,55*
Narewka	*-8,4*	*-9,63*	*-20,11*	*-21,53*
Woj. Podlaskie	*-1*	*-0,98*	*-3,5*	*-5,74*
Polska	*-0,68*	*-0,91*	*-3,2*	*-4,95*

Tabela 9. Przyrost naturalny na 1000 mieszkańców w gminach LGD "Puszcza Białowieska" w latach 2018 -2021. Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

Zgodnie z delimitacją zaproponowaną w Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju (SOR) zidentyfikowano w kraju obszary zagrożone trwałą marginalizacją. Gminy zagrożone trwałą marginalizacją z obszaru LSR to 11 JST: Hajnówka, Białowieża, Czeremcha, Czyże, Dubicze Cerkiewne, Kleszczele, Narew, Bielsk Podlaski, Boćki, Orla. Gminy z powiatu hajnowskiego i powiatu bielskiego należą do tzw. obszaru bielsko-siemiatyckiego. Podobszar ten charakteryzuje się opóźnieniem urbanizacyjnym, wskutek m.in. wolniejszego uprzemysłowienia (wynikającego m.in. z położenia w byłym zaborze rosyjskim). Nie rozwinęły się tam sieci miast i poziom urbanizacji w takim stopniu, jak miało to miejsce na terenach leżących obecnie na zachodzie i częściowo południu kraju. Problem ten nazywany jest też „niedokończoną urbanizacją" i wskazuje się, że na niektórych obszarach potrzebna jest nawet polityka zachęcająca do pobudzenia emigracji, aby przyspieszyć zanik niektórych najbardziej rozproszonych osiedli wiejskich na obszarach najsłabiej zaludnionych, zagrożonych największą, w zasadzie nieuniknioną degradacją. Wsie te nie mają szans na odrodzenie ludnościowe, a jedyną formą ożywienia może być rozwój funkcji rekreacyjno-letniskowych. Obszary te charakteryzują się zdecydowanie niższym poziomem urbanizacji (31,2%), niż podobszary szoku transformacyjnego (50,2%). Klasycznym wyróżnikiem tych negatywnych procesów był zwłaszcza upadek rolnictwa uspołecznionego oraz powiązanego z nim przetwórstwa rolno-spożywczego (zamykanie PGR-ów). Dodatkową specyfiką obszarów zaliczonych do obszarów trwałej marginalizacji są uwarunkowania dotyczące struktury osadniczej oraz agrarnej, jak też cech przyrodniczych. ***Czynniki te w dużej mierze odpowiedzialne za kompleksowe procesy m.in. depopulacji, drenażu migracyjnego itp. co stanowi aktualny problem obszaru LSR w istotny sposób sygnalizujący występowanie podobnych problemów rozwojowych.***
Kolejnym czynnikiem, który kształtuje poziom zmian liczby ludności jest saldo migracji, które na przestrzeni lat 2018-2021 było ujemne. W2020 roku wyniosło -120. Pozytywnym zjawiskiem jest fakt, że wartość tego wskaźnika w 2021 roku spadła do -4. Z uwagi na fakt, iż jednym z czynników determinujących zmianę miejsca zamieszkania jest czynnik ekonomiczny, niski wskaźnik migracji świadczy o niskiej atrakcyjności obszaru LGD dla pozostania w nim młodych osób. Najwyższa wartość wskaźnika odnotowana została w mieście Hajnówka (-81), podczas gdy pozytywny wynik odnotowano jedynie w gminie Bielsk Podlaski (45), Narew (16), Hajnówka (13) i Dubicze Cerkiewne (3).

	2018	*2019*	*2020*	*2021*
Zameldowania ogółem w gminach LGD	*647*	*610*	*479*	*621*
Wymeldowania ogółem w gminach LGD	*728*	*777*	*599*	*625*
Saldo migracji	*-81*	*-167*	*-120*	*-4*

Tabela 10. Migracje ludności w gminach LGD "Puszcza Białowieska" w latach 2018- 2021. Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wskaźniki korzystania z pomocy społecznej są na obszarze LSR wyższe niż średnio w kraju oraz w woj. podlaskim. Udział liczby osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej na obszarze LSR w liczbie mieszkańców obszaru według stanu na koniec 2020 r. wynosił średnio 8,76 %. W odniesieniu do lat poprzednich odnotowano niewielki spadek tej wielkości. Najgorsza sytuacja pod tym względem odnotowana została w gminie Orla (13,37%) Czeremcha (11,20 %) oraz Bielsk Podlaski (10,36 %) i Dubicze Cerkiewne (10,25 %), najkorzystniejsza w gminach Boćki (6%), Hajnówka w. (6,73%) i Czyże (6,81%).

Gmina	*Liczba ludności*	*Osoby korzystające ze środowiskowej pomocy społecznej*	*Udział liczby osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej na obszarze LSR w liczbie mieszkańców obszaru objętego LSR*
Bielsk Podlaski w.	*6 527*	*676*	*10,36 %*
Boćki	*4 001*	*240*	*6,00 %*
Orla	*2 573*	*344*	*13,37 %*
Hajnówka gm. m.	*19 764*	*1574*	*7,96 %*
Białowieża	*2 067*	*170*	*8,22 %*

Czeremcha	*2 849*	*319*	*11,20 %*
Czyże	*1 895*	*129*	*6,81 %*
Dubicze Cerkiewne	*1 405*	*144*	*10,25 %*
Hajnówka gm. w.	*3 747*	*252*	*6,73 %*
Kleszczele	*2 260*	*187*	*8,27 %*
Narew	*3 398*	*303*	*8,92 %*
Narewka	*3 293*	*233*	*7,08 %*
LGD	***40 678***	***3 311***	***8,76 % (średnia)***

Tabela 11.Udział liczby osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej na obszarze LSR w liczbie mieszkańców obszaru objętego LSR, wg. stanu na 31.12.2020 r. *Źródło: Opracowanie własne na podstawiedanych GUS*

*W 2020r. liczba zarejestrowanych w PUP osób niepełnosprawnych na obszarze LGD wyniosła 87 osób w tym i stanowiła 5 % osób bezrobotnych obszaru LGD. Na terenie LGD było 688 rodzin, którym udzielono pomoc z tytułu niepełnosprawności. Liczba udzielonych świadczeń z tego tytułu wyniosła 26 561, w tym 21 032 świadczeń niepieniężnych oraz 5 529 pieniężnych. Pozyskane d*ane z dostępnych źródeł nie pozwalają określić dokładnej liczby osób niepełnosprawnych oraz nie odzwierciedlają w całości skali zjawiska.

3.2. Uwarunkowania gospodarcze

Dane rejestru REGON wykazują, iż na obszarze LGD na przestrzeni lat 2018-2021 zauważalny był trend wzrostowy w liczbie podmiotów gospodarki narodowej (bez osób fizycznych prowadzących wyłącznie indywidualne gospodarstwa rolne). W 2020 r. według GUS zarejestrowanych było 3 910 podmiotów gospodarki narodowej zaś w 2021 roku 3 984. *Liczba przedsiębiorstw zwiększyła się na przestrzeni lat 2018-2021 o 315 podmiotów (8,59 %), w każdej z gmin obszaru LGD PB odnotowano wzrost liczby podmiotów gospodarczych. W tym samym czasie w całym kraju liczba przedsiębiorstw zwiększyła się o 10,79 %, zaś w województwie podlaskim o 9,90 %, co wskazuje na słabszą dynamikę wzrostu w porównaniu z innymi obszarami regionu i kraju. Najlepsza sytuacja wystąpiła na obszarze gminy Czyże, w której liczba podmiotów gospodarczych wzrosła o 21,74 % z 92 w 2018r. do 112 w 2021 oraz gminy Bielsk Podlaski, w której wzrost nastąpił z 382 do 446, co stanowi 16,75 % stanu z 2018 roku. Najmniejszą dynamikę wzrostu liczby podmiotów gospodarki narodowej odnotowano w Gminie Białowieża, w której wzrost nastąpił z 224 do 232, co stanowi 3,57 % stanu z 2018 r., oraz w gminie miejskiej Hajnówka z 1 590 w 2018r. do 1 650 w 2021(wzrost o 3,77 %).* ***Niewielka dynamika wzrostowa liczby podmiotów gospodarki narodowej jest istotną cechą wskazującą na spójność gospodarczą obszaru LGD.***

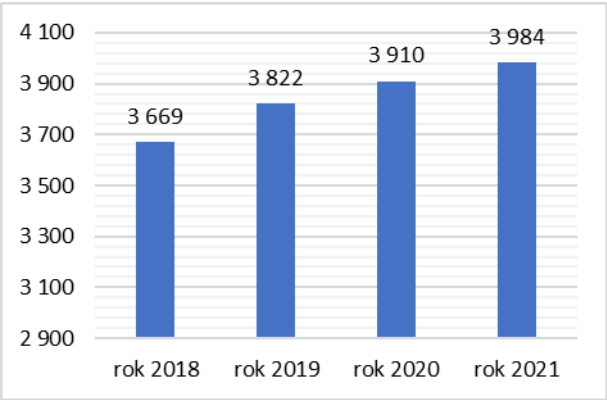

Wykres 3. Podmioty gospodarki narodowej (w liczbach bezwzględnych, bez osób fizycznych prowadzących wyłącznie indywidualne gospodarstwa rolne) na obszarze LGD na przestrzeni 2018-2021 r.
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Z danych dotyczących liczby wyrejestrowanych podmiotów wynika, iż najgorszym dla przedsiębiorców z terenu obszaru LGD był rok 2018, w którym wyrejestrowano 296 podmiotów.

Analiza zarejestrowanych podmiotów gospodarczych zgodnie z PKD wskazuje, iż ***na terenie obszaru LGD dominuje branża usługowa.*** *W 2021 roku podmioty głównie prowadziły działalność w handlu hurtowym i detaliczny - 17,26 % ogółu podmiotów, w budownictwie -15,81 % oraz przetwórstwie przemysłowym – 13,12 %. Analiza przestrzenna wskazuje, iż najwięcej podmiotów działających w tych sferach było w mieście Hajnówka (42,02%), zaś spośród gmin wiejskich najwyższy udział był w gminie wiejskiej Bielsk Podlaski (13,17 %), natomiast najniższy w gminie Dubicze Cerkiewne (3,70 %). Pozostała działalność usługowa, gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników oraz gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby stanowiły 11,36 % ogółu podmiotów.*

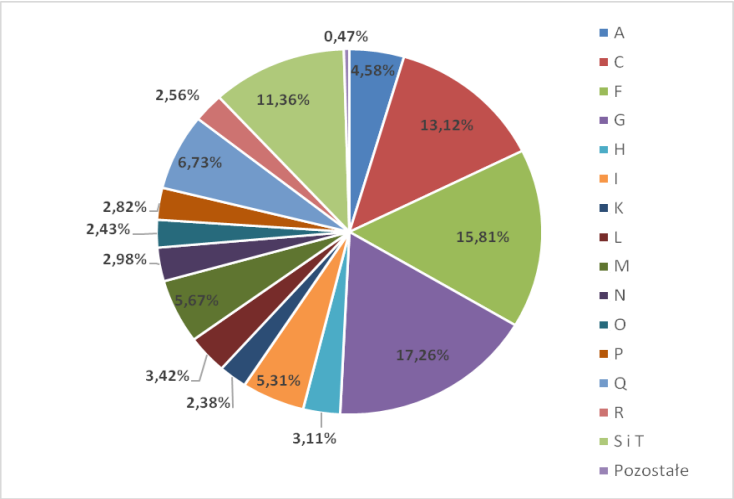

Podział na sekcje PKD 2007: A- Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo, ***C- Przetwórstwo przemysłowe, F- Budownictwo,G- Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle,*** *H - Transport i gospodarka magazynowa, I- Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi, K- Działalność finansowa i ubezpieczeniowa, L-Działalność związana z obsługą rynku nieruchomości, M- Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna, P- Edukacja, Q- Opieka zdrowotna i pomoc społeczna, R- Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją,* ***S-Pozostała działalność usługowa, T- Gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby.***

Wykres 4. Struktura podmiotów gospodarczych według sekcji PKD 2007 na obszarze LGD w 2020 r. Źródło: opracowanie własne na podstawie

Dane GUS pokazują, iż w 2020 roku 96% działających firm to podmioty zatrudniające poniżej 9 pracowników, a więc tak samo jak ma to miejsce w regionie i w kraju. Na koniec 2020 r. na obszarze LSR zarejestrowanych było łącznie 3 910, z czego ponad 1/3 w mieście Hajnówka. Przedsiębiorstwa zatrudniające pomiędzy 10 a 49 pracowników stanowiły udział jedynie w 3,35 % (131 firmy), między 50-249 osób 0,77 % (30 firm). Działało ponadto 1 duże przedsiębiorstwa zatrudniające od 250 do 1000 pracowników. W 2020 roku najwięcej firm zatrudniających do 49 osób działało w mieście Hajnówka, było ich 1 614. Wśród gmin wiejskich najwyższy udział przedsiębiorstw zatrudniających do 10 osób miała gmina Bielsk Podlaski (420) oraz gmina Hajnówka (290), zaś od 10 do 49 pracowników gmina Białowieża (11) oraz gmina Narew i Bielsk Podlaski (9).

Gmina	ogółem		0 - 9		10 - 49		50 - 249		250 i więcej	
	2018	2020	2018	2020	2018	2020	2018	2020	2018	2020
Bielsk Podlaski	382	429	374	420	8	9	0	0	0	0
Boćki	211	229	205	223	6	6	0	0	0	0
Orla	131	141	127	137	4	4	0	0	0	0
Hajnówka gm. m.	1 590	1632	1 501	1547	71	67	17	17	1	1
Białowieża	224	231	208	215	11	11	5	5	0	0
Czeremcha	135	147	130	143	3	2	2	2	0	0
Czyże	92	108	89	105	3	3	0	0	0	0
Dubicze Cerkiewne	115	121	112	118	3	3	0	0	0	0
Hajnówka gm. w.	271	297	263	290	7	7	1	1	0	0
Kleszczele	141	158	135	152	5	5	1	1	0	0
Narew	189	208	178	197	9	9	2	2	0	0
Narewka	188	209	180	201	6	6	2	2	0	0
obszar LGD	**3669**	**3910**	**3502**	**3748**	**136**	**131**	**30**	**30**	**1**	**1**

Tabela 12.Struktura ilościowa przedsiębiorstw zatrudniających pracowników na obszarze LSR w roku 2018 i 2020. *Źródło: Opracowanie własne na podst. danych GUS*

Rozdrobnienie gospodarcze i brak większej ilości dużych firm jest istotną cechą wskazującą na spójność gospodarczą obszaru LGD.

Jedną z istotnych kwestii, z punktu widzenia rozwoju społeczno-gospodarczego obszaru LGD, jest poziom i struktura bezrobocia. W okresie (2018 – 2021) liczba osób bezrobotnych na obszarze LGD ulegała wahaniom, odnotowując spadek w roku 2019, wzrost w 2020 oraz ponownie spadek liczby bezrobotnych w roku 2021. Podobna sytuacja wystąpiła w woj. podlaskim i Polsce. W 2018 roku zarejestrowanych w Powiatowym Urzędzie Pracy w Hajnówce

było łącznie 1 615 osób, natomiast w 2020 - 1 597 osób, z czego 25 osób posiadało statut osób poszukujących zatrudnienia.

Największy problem bezrobocia występuje w gminach Czeremcha, Białowieża, Narew i Kleszczele – jest znacząco wyższy niż wskaźnik dla kraju i województwa. ***Jednakże w znacznej części gmin LGD, ze względu na dominację terenów rolniczych, oficjalny wskaźnik może nie oddawać faktycznej sytuacji na rynku pracy. Należy pamiętać, że w gminach typowo wiejskich występuje problem bezrobocia ukrytego. Są nim członkowie rodzin posiadaczy małych i średnich gospodarstw rolnych, którzy tylko pomagają gospodarzom (najczęściej rodzicom) pracując na własne utrzymanie – są to osoby w szczególnie niekorzystnej sytuacji.*** *Stopa bezrobocia (udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym) na obszarze LGD w 2020roku wyniosła 5,5, w woj. podlaskim - 4,9, w Polsce - 4,0).*

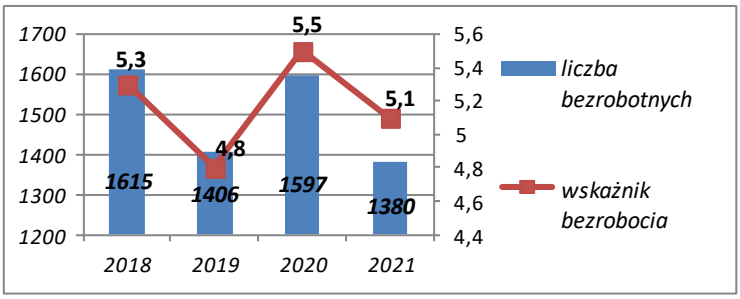

Wykres 5. Liczba osób bezrobotnych i wskaźnik bezrobocia na obszarze LGD w latach 2018-2021. Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Udział liczby bezrobotnych zarejestrowanych na obszarze LSR w liczbie ludności w wieku produkcyjnym na obszarze objętym LSR według stanu na koniec 2020r. wyniósł 3,48. Niekorzystna sytuacja w tym obszarze występuje szczególnie w Gminie Czeremcha (4,02 %) oraz Białowieża (3,97%) i Narew (3,84 %).

Gmina	*Bezrobotni zarejestrowani*	*Ludność w wieku produkcyjnym*	*Udział liczby bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym*
Bielsk Podlaski	*144*	*3577*	*3,14*
Boćki	*73*	*2306*	*2,63*
Orla	*55*	*1259*	*3,28*
Hajnówka	*636*	*11648*	*3,63*
Białowieża	*90*	*1233*	*3,97*
Czeremcha	*124*	*1617*	*4,02*
Czyże	*34*	*985*	*2,83*
Dubicze Cerkiewne	*42*	*741*	*3,68*
Hajnówka	*100*	*2237*	*3,32*
Kleszczele	*67*	*1214*	*3,64*
Narew	*121*	*1879*	*3,84*
Narewka	*111*	*1860*	*3,74*
LGD	***1 597***	***30 556***	***3,48 (średnia)***

Tabela 13. Udział liczby bezrobotnych zarejestrowanych na obszarze LSR w liczbie ludności w wieku produkcyjnym na obszarze objętym LSR w 2020 roku. Źródło: Opracowanie własne na podst. danych GUS

Poniższa tabela przedstawia liczbę ubezpieczonych w KRUS w poszczególnych gminach. W analizowanym okresie w każdej z gmin obszaru LGD nastąpiło zmniejszenie liczby ubezpieczonych w KRUS. Największa liczba ubezpieczonych w 2020 roku występuje w gminach Bielsk Podlaski i Boćki. Najmniejsza zaś w mieście Hajnówka oraz w gminie Białowieża.

Gmina	***2018***	***2019***	***2020***	***2021***
Bielsk Podlaski	*brak danych*	*brak danych*	*1038*	*994*
Boćki	*brak danych*	*brak danych*	*899*	*894*
Orla	*brak danych*	*brak danych*	*358*	*334*
Hajnówka gm. m.	*54*	*57*	*50*	*48*
Białowieża	*56*	*48*	*48*	*47*
Czeremcha	*118*	*114*	*108*	*101*
Czyże	*457*	*447*	*415*	*403*
Dubicze Cerkiewne	*239*	*224*	*216*	*208*

Hajnówka gm. w.	*459*	*434*	*431*	*414*
Kleszczele	*239*	*231*	*217*	*207*
Narew	*512*	*486*	*455*	*443*
Narewka	*276*	*262*	*247*	*247*
LGD	***2410***	***2303***	***4482***	***4340***

Tabela 14. Liczba ubezpieczonych w Kasie Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego w poszczególnych gminach obszaru LGD w latach 2018- 2021. *Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego*

Na przestrzeni lat 2018-2021przeważającą liczbę spośród wszystkich ubezpieczonych w KRUS stanowią rolnicy, czyli posiadacze gospodarstw rolnych. W 2020 roku około 27 % z tej liczby ubezpiecza też swoich współmałżonków zaś domownicy stanowią około 11% wszystkich ubezpieczonych w KRUS.

	2018	***2019***	***2020***	***2021***
rolnicy	*5371*	*5175*	*5042*	*4883*
współmałżonkowie	*2319*	*2215*	*2117*	*2018*
domownicy	*809*	*789*	*812*	*776*
pozostali	*24*	*22*	*25*	*25*
RAZEM	***8523***	***8201***	***7996***	***7702***

Tabela 15. Liczba ubezpieczonych w Kasie Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego z podziałem na status ubezpieczonego w obrębie działania PT KRUS w Hajnówce w latach 2018 i 2021

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego

Na obszarze LGD w roku 2020 było 8191 gospodarstw rolnych (dane z Powszechnego Spisu Rolnego 2020). Stanowiło to 10,5% liczby gospodarstw rolnych w województwa podlaskiego. W porównaniu do roku 2010 liczba gospodarstw rolnych zmalała ponad o 39%. (dane z Powszechnego Spisu Rolnego 2010 – 13461). Największy odsetek stanowią małe gospodarstwa rolne o powierzchni 1-5 ha (42,45%) oraz gospodarstwa o powierzchni 5-10 ha (27,14%). W województwie podlaskim natomiast najwięcej jest dużych gospodarstw rolnych o powierzchni 15 ha i więcej. Z kolei najmniej na obszarze LGD jest gospodarstw o powierzchni do 1 ha (1,01 %). Podobna sytuacja występuje w woj. Podlaskim.

Gmina	*ogółem*	*do 1 ha włącznie*	*1-5 ha*	*5-10 ha*	*10-15 ha*	*15 ha i więcej*
PODLASKIE	*77 791*	*642*	*21 932*	*18 982*	*13 160*	*23 075*
Bielsk Podlaski	*1 958*	*14*	*776*	*522*	*284*	*362*
Boćki	*1 010*	*6*	*243*	*265*	*175*	*321*
Orla	*749*	*19*	*335*	*219*	*78*	*98*
Hajnówka gm. m.	*328*	*14*	*235*	*57*	*10*	*12*
Białowieża	*102*	*4*	*67*	*15*	*7*	*9*
Czeremcha	*330*	*x*	*208*	*67*	*x*	*31*
Czyże	*620*	*4*	*191*	*176*	*102*	*147*
Dubicze Cerkiewne	*500*	*4*	*226*	*145*	*55*	*70*
Hajnówka gm. w.	*788*	*7*	*366*	*229*	*79*	*107*
Kleszczele	*463*	*x*	*227*	*130*	*x*	*55*
Narew	*792*	*6*	*329*	*239*	*90*	*128*
Narewka	*551*	*5*	*274*	*159*	*62*	*51*
LGD	***8 191***	***83***	***3 477***	***2 223***	***942***	***1 391***

Tabela 16. Liczba gospodarstw rolnych wg grup obszarowych użytków rolnych w roku 2020. *Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS,* ***x- brak danych***

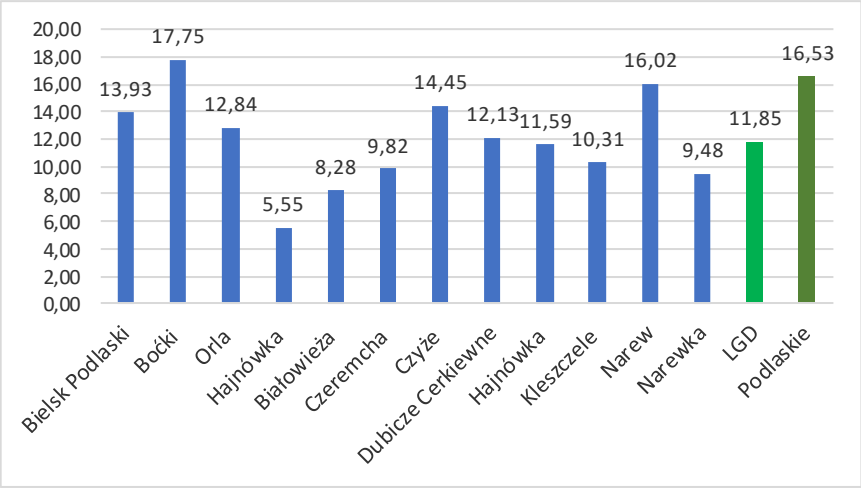

Średnia powierzchnia gospodarstw rolnych na obszarze LGD w 2020 roku wynosiła 11,85 ha. Wartość ta była mniejsza o prawie 5 ha niż średnia w województwie podlaskim. W układzie przestrzennym gminami o największej średniej powierzchni gospodarstw rolnych były: Boćki (17,75 ha) i Narew (16,02 ha). Najmniejsza zaś średnia powierzchnia gospodarstw występuje w gminie miejskiej Hajnówka (5,55 ha) oraz w gminach wiejskich: Białowieża (8,28 ha), Narewka (9,48 ha) oraz Czeremcha (9,82 ha).

Wykres 6. Średnia powierzchnia gospodarstw rolnych (w ha) w roku 2020. Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Istotną kwestią dla opisu obszaru objętego Lokalną Strategią Rozwoju są dochody gmin wchodzących w skład LGD. Wyrazem zdolności dochodowej gmin jest wskaźnik dochodów podatkowych na jednego mieszkańca w gminie, czyli tzw. wskaźnik G, stanowiący podstawę do wyliczenia rocznych kwot części wyrównawczej subwencji ogólnej i wpłat. Poziomrozwoju gospodarczego gmin należących do obszaru LSR jest podobny. Średni dochód podatkowy na obszarze LSR dla gmin należących do obszaru LGD w 2020 r. wyniósł 1 659,16 tys. zł. Najwyższy poziom wskaźnika G notują gminy Orla(2 970,17zł), Narewka (2 344,24. zł) i Białowieża (2 179,41 zł), najniższy Gmina Boćki (818,84 zł) oraz Kleszczele (1 067,04 zł), co znacznie obiega od średniej pozostałych gmin.

Gmina	*Wskaźnik G na 2020 r. [zł]*
Bielsk Podlaski	*1420,46*
Boćki	*818,84*
Orla	*2970,17*
Hajnówka	*1586,74*
Białowieża	*2 179,41*
Czeremcha	*1 262,13*
Czyże	*1 219,75*
Dubicze Cerkiewne	*1 240,35*
Hajnówka	*1 695,05*
Kleszczele	*1 067,04*
Narew	*2 105,78*
Narewka	*2 344,24*
Średnia / razem	*1 659,16*

Tabela 17. Wskaźnik G gmin objętych obszarem LSR według stanu na koniec 2020r. Źródło: Opracowanie własne na podst. danych GUS

W porównaniu do ustalonego wskaźnika G dla kraju – 1 956,15oraz dla województwa- 1 874,61, wskaźnik na obszarze LGD jest jednym z najniższych wskazując na ***niski poziom dochodu mieszkańców, co jest istotnym elementem ukazującym spójność obszaru LGD pod tym kątem.***

3.3. Uwarunkowania środowiskowe

Na obszarze LSR znajdują się liczne tereny zielone i obszary chronione. Łączna powierzchnia obszarów chronionych wynosi 98,6 tyś ha. co stanowi 40,3 % powierzchni LGD, przy średniej dla kraju 32,5% i dla woj. podlaskiego 32%. Nagromadzenie form ochrony przyrody niesie ze sobą ograniczenia dla działalności gospodarczej. Obszar LSR obejmuje Obszar Specjalnej Ochrony Ptaków Natura 2000 (OSO) Puszcza Białowieska oraz Specjalny Obszar Ochrony Siedlisk Natura 2000 (SOO) Puszcza Białowieska.

Głównym potencjałem obszaru jest Puszcza Białowieska (pow. ok. 1500 km²), która stanowi unikalny na skalę europejską kompleks leśny - jest ostatnim lasem nizinnym na tym kontynencie. Na jej terenie utworzono 23rezerwaty.Najcenniejszy na tym obszarze jest Białowieski Park Narodowy. Sercem puszczy jest fragment ponad 500-letniego lasu, gdzie utworzono Rezerwat Ścisły Białowieskiego Parku Narodowego. Znaczna część Białowieskiego PN jest jednocześnie uznana jako rezerwaty. W gminie Białowieża jest to 4305,1 ha, co stanowi 71% powierzchni BPN w granicach administracyjnych gminy. Największy powierzchniowo areał rezerwatów występuje w gminie wiejskiej Hajnówka – 5688 ha, co stanowi 1/3 powierzchni objętej ochroną prawną na terenie tej gminy. ***Cechą wskazującą na spójność obszaru pod względem środowiskowym jest fakt występowania we wszystkich gminach członkowskich LGD różnorodnych form ochrony przyrody.***

Gmina	Park Narodowy	Rezerwat przyrody	Obszar chronionego krajobrazu	Obszar Natura 2000
Bielsk Podlaski			Dolina Narwi	Murawy w Haćkach Ostoja w Dolinie Górnej Narwi Dolina Górnej Narwi
Boćki				Ostoja w Dolinie Górnego Nurca Dolina Górnego Nurca
Orla				Ostoja w Dolinie Górnego Nurca Dolina Górnego Nurca
Hajnówka gm. m.				Puszcza Białowieska
Białowieża	Białowieski Park Narodowy	Rezerwat Krajobrazowy Władysława Szafera, Lasy Naturalne Puszczy Białowieskiej, Pogorzelce, Wysokie Bagno, Kozłowe Borki, Podolany, Podcerkwa	Puszcza Białowieska	
Czeremcha			Puszcza Białowieska	
Czyże			Dolina Narwi	Ostoja w Dolinie Górnej Narwi, Dolina Górnej Narwi
Dubicze Cerkiewne		Czechy Orlańskie, Starzyna	Puszcza Białowieska	Puszcza Białowieska Jelonka
Hajnówka		Dębowy Grąd, Głęboki Kąt, Lipiny w Puszczy Białowieskiej, Sitki, Szczekotowo, Nieznanowo, Michnówka, Berezowo, Przewłoka, Rezerwat Krajobrazowy Władysława Szafera, Starzyna, Olszanka, Myśliszcze, Lasy Naturalne Puszczy Białowieskie		Puszcza Białowieska
Kleszczele		Jelonka	Puszcza Białowieska	Ostoja w Dolinie Górnego Nurca, Jelonka, Dolina Górnego Nurca
Narew			Puszcza Białowieska Dolina Narwi	Puszcza Białowieska, Ostoja w Dolinie Górnej Narwi, Dolina Górnej Narwi, Puszcza Białowieska
Narewka	Białowieski Park Narodowy	Gnilec, Dolina Waliczówki, Siemianówka, Lasy Naturalne Puszczy Białowieskiej	Puszcza Białowieska, Dolina Narwi, Dolina Górnej Narwi, Puszcza Białowieska	Puszcza Białowieska, Ostoja w Dolinie Górnej Narwi

Tabela 18. Formy ochrony przyrody na obszarze LSR, wg. stanu na 31.12.2020 r.

3.4. Uwarunkowania kulturowe

Obszar LGD „Puszcza Białowieska" jest wyjątkowy pod względem różnorodności kulturowo-etnicznej, która stanowi zarazem pewien element spójności. *Ze względu na bogatą i złożoną historię oraz wielokulturową i unikalną tradycję obszar objęty strategią posiada znaczne zasoby dziedzictwa historycznego i kulturowego. Stanowią one istotny element wzbogacający atrakcyjność turystyczną obszaru LGD. Obszar należydo regionu kulturowo-historycznego nazywanego Podlasiem. Jest to obszar przenikania i wzajemnego oddziaływania kilku społeczności i ich kultur. Na tym pograniczu współistnieją obok siebie dwie tradycje: wschodnia i zachodnia oraz trzy kultury: białoruska, ukraińska i polska. Efektem przenikania się odmiennych wzorów kulturowych jest obecność obiektów charakteryzujących się cechami różnych kultur. Odnajdujemy je we wszystkich wymiarach dziedzictwa kulturowego: społecznym (w charakterystyce etnicznej terenu, strukturze religijnej, życiu społecznym i zjawiskach językowych), materialnym (archeologii, nekropoliach, dawnym układzie komunikacyjnym, lokalnej architekturze i kulturze ludowej) i duchowym (sztuce, muzyce)****.***

Obszar objęty strategią posiada znaczne zasoby dziedzictwa historycznego i kulturowego. Stanowią one istotny element wzbogacający atrakcyjność turystyczną obszaru LGD. Dziedzictwem kultury materialnej jest miejscowa architektura: sakralna, zabytki architektury drewnianej i murowanej. Walory architektoniczne to głównie domy ozdobione misternymi rzeźbieniami, drewniane cerkwie, murowane kościoły, kapliczki, przydrożne krzyże o dużej wartości artystycznej i mała architektura (brogi, żurawie, drewniane płoty). Zabytkowe są też układy przestrzenne

wielu miejscowości, jak też drewniane budownictwo wiejskie z drewnianymi elementami zdobniczymi. Przykładem jest Kraina Otwartych Okiennic - szlak wiodący przez trzy unikatowe pod względem architektonicznym wsie: Trześcianka, Soce i Puchły.
Region prezentuje ogromną różnorodność form rękodzielniczych wytwarzanych przy zachowaniu dawnych technik pracy: pięknie wyszywane i haftowane (m.in. haftem tkackim peretyki-perebory) materiały i charakterystyczne dla całego Podlasia tkaniny artystyczne: buronkę, dwuosnowowe dywany (wełniane), półdywany (lniane) oraz tkaniny ażurowe. Tradycyjne tkactwo wykonywały w domach kobiety, najczęściej używały one lnu i wełny. Ponadto w wielu domach prawosławnych nadal można oglądać "święte kąty" z ikonami.
Swoista mieszanka kultur: polskiej, białoruskiej i ukraińskiej stworzyły niespotykaną nigdzie indziej kompozycję. Dawne zwyczaje, święta, a przede wszystkim miejscowy dialekt są cechami charakterystycznymi dla tego regionu. Znajduje to odbicie w śpiewanych pieśniach, ciągle jeszcze żywych obrzędach i zwyczajach. W wielu domach prawosławnych nadal możemy oglądać "święte kąty" z ikonami. Do ciekawszych imprez, podczas których zetknąć się możemy z wielokulturowością należą: Międzynarodowy Festiwal Muzyki Cerkiewnej w Soborze Św. Trójcy w Hajnówce, impreza folklorystyczna Noc Kupały w Białowieży - białoruska, w Dubiczach Cerkiewnych - ukraińska, Festiwal Wielu Kultur i Narodów w Czeremsze, przeglądy piosenek białoruskich, ukraińskich i kolęd prawosławnych, a także koncerty muzyki kameralnej i organowej w kościele w Hajnówce.
Powyższy opis wartości kulturowych regionu nie występujących na innych obszarach kraju wskazuje na spójność kulturową obszaru LGD.
Podsumowując należy stwierdzić, że obszar funkcjonalny LGD „Puszcza Białowieska", jest spójny pod względem administracyjnym, społecznym, kulturowym, środowiskowym i gospodarczym. Obejmujejednorodne, spójne społecznie i funkcjonalnie terytorium, które charakteryzuje się wspólnymi tradycjami, lokalną tożsamością, poczuciem przynależności i wspólnymi potrzebami oraz oczekiwaniami wynikającymi z powyżej opisanych uwarunkowań. Powinno to sprzyjać sprawnemu zarządzaniu LGD oraz praktycznej implementacji podejmowanych przedsięwzięć zarówno w sferze społecznej, gospodarczej, jak też kulturowej i przyrodniczej.

ROZDZIAŁ III. PARTYCYPACYJNY CHARAKTER LSR

W celu zapewnienia ciągłego i planowego udziału lokalnej społeczności w przygotowaniu i wdrażaniu LSR LGD „PB" dla całego procesu zastosowało zmodyfikowany model planowania partycypacyjnego wg ścieżki metodycznej FRDL[1]. W tym celu utworzono poniżej przedstawioną strukturę organizacyjną i zaplanowane stosowne działania z zastosowaniem odpowiednich partycypacyjnych metod opracowania LSR i jej realizacji, ze szczególnym uwzględnieniem partycypacji grup istotnych z punktu widzenia realizacji LSR.

1. Przebieg przeprowadzenia konsultacji LSR ze społecznością lokalną

a) sposób zaangażowania zainteresowanych stron w opracowywanie strategii
Pierwszym przedwstępnym etapem tworzenia LSR było przeprowadzenie ewaluacji końcowej LSR LGD „PB" na lata 2014-2021 połączonej z badaniem ankietowym skierowanym do wszystkich mieszkańców i podmiotów z obszaru LSR dotyczącym identyfikacji potrzeb rozwojowych. Praktycznie był to początek angażowania lokalnych społeczności w aktywny i uspołeczniony proces opracowania LSR. Na bazie analizy przeprowadzonych ankiet (raport końcowy) oraz dokonanej analizy zasobów społecznych i instytucjonalnych obszaru LGD określono/zidentyfikowano poszczególne grupy interesariuszy: mieszkańców (ze szczególnym uwzględnieniem kobiet, seniorów, ludzi młodych), NGO, podmioty i instytucje, które należy zaangażować w proces opracowania LSR. W celu systemowego włączenia zainteresowanych stron w aktywny proces opracowania LSR oraz zaangażowanie lokalnej społeczności do aktywnego udziału we wdrażaniu LSR stosowną uchwałą Zarządu LGD PB powołano platformę organizacyjną służącą przeprowadzeniu tego procesu od początku opracowania LSR do końcowego momentu jej wdrażania w następujących etapach:

[1] *Rogaczewska M., Chodacz W., Hejda A., Prędkopowicz D., Planowanie rozwoju lokalnego z udziałem społeczności, str. 44-99 (56)*

1) *Analiza potrzeb rozwojowych i potencjału danego obszaru. Opracowanie diagnozy obszaru LSR (analiza potrzeb rozwojowych i potencjału obszaru). Opracowanie i analiza wniosków wynikających z diagnozy (analiza potrzeb rozwojowych i potencjału obszaru uwzględniająca potrzeby poszczególnych grup interesów i relacji partnerskich). Analiza SWOT obszaru LSR (hierarchizacja potrzeb ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień dotyczących innowacyjności, cyfryzacji, stanu środowiska i wpływu mieszkańców na klimat oraz zmian demograficznych.*
2) *Identyfikacja celów strategii, w tym wymiernych celów końcowych dotyczących rezultatów,*
3) *Odnośne planowane działania. Operacjonalizacja celów (wypracowanie odnośnych planowanych działań w odniesieniu do wymiernych celów końcowych dotyczących rezultatów: plan działania wraz z przedsięwzięciami, wskaźnikami produktu i rezultatu).*
4) *Opracowanie zasad wyboru operacji i ustalania kryteriów wyboru w zakresie innowacyjności i partnerstwa.*
5) *Opracowanie metod kontroli efektów wdrażania LSR (monitoring i ewaluacja LSR w zakresie postępów w realizacji wskaźników produktu oraz wymiernych celów końcowych dotyczących rezultatów)*

Lp.	*Zainteresowane strony (struktura/podmiot)*	*Kluczowe etapy prac nad opracowaniem LSR (numeracja etapów wskazana powyżej)*	*sposób zaangażowania w opracowywanie LSR*
	2.	*3.*	*4.*
1.	*Walne zebranie Członków LGD „Puszcza Białowieska" (reprezentacja trójsektorowa: 17 podmiotów społecznych (NGO), 31 podmiotów gospodarczych, 16 podmiotów publicznych oraz 32 mieszkańców)*	*1; 2; 3; 4;5*	*Bezpośredni udział w inicjowaniu uspołecznionego procesu opracowania LSR, konsultacjach bezpośrednich poszczególnych etapów opracowania LSR (poprzez zgłaszanie uwag na poszczególnych etapach opracowywania LSR), zatwierdzanie LSR, kreowanie i zatwierdzanie zmiany w LSR.*
2.	*Lider/animator.* *Zarząd LGD „PB" (przedstawiciele grup interesów sektora: publicznego, społecznego, gospodarczego)*	*1; 2; 3; 4;5*	*Bezpośredni udział w realizacji procesu opracowania LSR: przygotowanie planu włączenia społeczności w proces opracowania LSR, kreowanie tworzenia zespołów eksperckich, tworzenie innych struktur włączających społeczność do procesu opracowania LSR. Udział w konsultacjach LSR na każdym etapie jego opracowania.* *Aktywizowanie lokalnych społeczności na szczeblu gmin do aktywnego udziału w procesie opracowania LSR, aktywny udział w spotkaniach konsultacyjnych prowadzonych podczas opracowywania LSR, inicjowanie wszelkiej aktywności społeczności lokalnych w celu identyfikacji lokalnych problemów i potrzeb, utrzymywanie stałego kontaktu z zespołem redakcyjnym.*
3.	*Zespół zadaniowo-redakcyjny (pracownicy LGD)*	*1; 2; 3; 4;5*	*Bezpośrednia realizacja zadań wskazanych przez lidera/ animatora, inicjowanie i koordynowanie działań związanych z opracowaniem LSR, organizowanie spotkań konsultacyjnych, badań. Redakcja LSR.*

4.	*Grupy tematyczne* *1. Przedsiębiorcy i organizacje zrzeszające przedsiębiorców.* *2. Przedstawiciele organizacji pozarządowych.* *3. Przedstawiciele samorządów i ich jednostek organizacyjnych (GOPS, GBP, GOK, MOK).* *4. Ogólna –mieszkańcy (seniorzy, młodzież).*	*1; 2; 3; 4;5*	*Bezpośredni udział poszczególnych grup w:* *- inicjowaniu wszelkiej aktywności mieszkańców, NGO, podmiotów gospodarczych i instytucji publicznych w celu identyfikacji środowiskowych problemów i potrzeb oraz metod ich rozwiązywania,* *- inicjowaniu spotkań i aktywny udział w spotkaniach konsultacyjnych prowadzonych podczas opracowywania LSR,* *- formułowanie wniosków i uwag do projektu LSR zgłaszanych bezpośrednio lub ankietowo na każdym kluczowym etapie opracowania LSR.* *- utrzymywaniu stałego kontaktu z zespołem redakcyjnym,* *- pośredniczeniu w wymianie informacji pomiędzy zespołem opracowującym LSR a swoim środowiskiem.*
5.	*Zebrania wiejskie realizowane w formie spotkań otwartych (wszyscy interesariusze)*	*1; 2; 3; 4;5*	*Bezpośredni udział w konsultacjach podczas opracowania i wdrażania LSR.* *Formułowanie wniosków i uwag do projektu LSR zgłaszanych bezpośrednio lub ankietowo na każdym kluczowym etapie opracowania LSR.* *Przekazywanie informacji szerszym kręgom społecznym w swoim środowisku oraz inicjowanie większego zaangażowania w uspołeczniony proces opracowania i wdrażania LSR.*
7.	*Eksperci: MM CONSULT* *Metoda: konsultacje eksperckie*	*1; 2; 3; 4;5*	*Ewaluacja LSR i wsparcie merytoryczne procesu tworzenia LSR (badania, doradztwo, konsultacje strategiczne)*

Tabela 19. Struktura platformy organizacyjnej służącej przeprowadzeniu partycypacyjnego procesu opracowania LSR i opis sposobu zaangażowania w opracowywanie LSR

W wyniku dokonanej analizy przeprowadzonych ankiet (raport końcowy) oraz dokonanej w diagnozie oceny zasobów społecznych i instytucjonalnych obszaru LGD określono/zidentyfikowano poszczególne grupy docelowe, NGO, podmioty i instytucje, które należy zaangażować w proces opracowania LSR. Zaliczono do nich:

1) *Mieszkańców obszaru LGD ze szczególnym uwzględnieniem ludzi młodych i seniorów.*
2) *Organizacje pozarządowe: OSP, KGW*
3) *Przedsiębiorcy i ich zrzeszenia (Cech Rzemiosł Różnych)*
4) *Gminy i ich jednostki organizacyjne oraz instytucje publiczne (BPN, Powiatowa Straż Pożarna itp.).*

b) zaangażowanie zainteresowanych stron w przygotowanie LSR i ich reprezentatywność.

LGD dołożyła wszelkich starań, aby w proces opracowania LSR zaangażować jak najwięcej stron (interesariuszy). W tym celu wykorzystano zróżnicowane formy informowania o LGD i rozpoczęciu procesu przygotowania LSR. Poniżej zamieszczona tabela przedstawia wykaz zaangażowanych stron i ich reprezentatywność.

L.p.	*Zainteresowana strona*	*Reprezentatywność liczbowa[1]*	*Reprezentatywność %[2]*
1.	*Mieszkańcy obszaru LGD ze szczególnym uwzględnieniem ludzi młodych i seniorów*	*898*	*1,67*
2.	*Organizacje pozarządowe (KGW, OSP, Stowarzyszenia agroturystyczne, inne stowarzyszenia)*	*33*	*19,19*
3.	*Przedsiębiorcy i ich zrzeszenia (Cech Rzemiosł Różnych)*	*28*	*0,72*
4.	*Gminy i ich jednostki organizacyjne oraz instytucje publiczne (BPN,MOK, GOK, GOPS)*	*101*	*64,33*
5.	*Radni i sołtysi*	*201*	*44,67*

Tabela 20. Wykaz zainteresowanych stron zaangażowanych w proces opracowania LSR

Opracowanie własne[2]. Legenda:[1]– ogólna liczba osób/podmiotów zaangażowanych; 2– % udział w odniesieniu do ogólnej liczby osób/podmiotów z obszaru LGD.

2. Wykorzystanie partycypacyjnych metod konsultacji

a) sposób wykorzystania metod/platform/narzędzi do angażowania zainteresowanych stron w proces opracowania LSR

Proces angażowania zainteresowanych stron składa się z dwóch etapów, do których zastosowano metody i narzędzia dobrane w sposób odpowiedni do zakresu przekazywanej informacji i możliwości percepcyjnych poszczególnych grup odbiorców:

a)-1. Informowania o procesie opracowania LSR.

W celu zaangażowania zidentyfikowanych stron zainteresowanych opracowaniem strategii podjęto w pierwszej kolejności szeroko zakrojone działania informacyjne skierowane do wszystkich mieszkańców i podmiotów z obszaru LGD „PB" z wykorzystaniem różnorodnych metod zapewniających dotarcie informacji do wszystkich zainteresowanych stron. Informacja o uruchomieniu procesu opracowania LSR i zamiarze włączenia lokalnej społeczności w proces opracowania LSR była przekazywana: w formie bezpośredniego przekazu ustnego podczas Pikniku LGD w czerwcu 2022r., podczas WZC LGD „PB" w listopadzie 2022r. i marcu 2023r., w lokalnej telewizji kablowej oraz TVP Białystok w formie wywiadu o działalności LGD i planach przygotowania LSR, poprzez platformę internetową LGD (strona WWW, facebook, mailing)i gmin – informacja/zaproszenie do konsultacji społecznych dotyczących opracowania LSR, poprzez ogłoszenia plakatowe zamieszczane na tablicach informacyjnych gmin – członków LGD.

a)-2. Włączenia zainteresowanych stron do procesu opracowania LSR.

*Zainteresowane strony udziałem w procesie opracowania LSR zostały zaangażowane w proces poprzez udział w zgłaszaniu propozycji redakcyjnych do opracowywanej LSR oraz konsultacje społeczne przyjętych rozwiązań na każdym z kluczowych etapów opracowania przy zastosowaniu następujących **metod**: spotkania otwarte, konsultacje indywidualne w biurze LGD, wysłuchanie publiczne, sondaż diagnostyczny (ankieta w formie papierowej), konsultacje on-line, mailing[3] jako narzędzie innowacyjne dotychczas nie stosowane w LGD, konsultacje indywidualne podczas spotkań otwartych, konsultacje indywidualne biurze LGD, w tym realizowanych za pomocą **platformy internetowej**: wysłuchanie publiczne, konsultacje on-line, mailing, prezentacja i **narzędzi**: platforma internetowa (ankieta on-line, wysłuchania publiczne, formularz uwag), formularz ankiety, wniosek bezpośredni, prezentacja - stosowanych adekwatnie do możliwości percepcyjnych poszczególnych grup docelowych: **wszyscy zainteresowani** – wszystkie metody i narzędzia, **ludzie młodzi** – konsultacje online, mailing facebook, **seniorzy** - spotkania otwarte, konsultacje indywidualne podczas spotkań otwartych i w biurze LGD. **Metodę wysłuchania publicznego wg zasad określonych w dokumencie pt.: „Konsultacje społeczne jako narzędzie partycypacji publicznej" [4] na obszarze LGD „PB" zastosowano po raz pierwszy jako rozwiązanie innowacyjne.***

---

[2]Na podstawie https://svs.stat.gov.pl/ , https://www.polskawliczbach.pl/powiat_hajnowski oraz portalu BIP

[3]Mailing – to jedno z narzędzi należących do marketingu bezpośredniego. Forma przesyłania informacji za pomocą adresów e-mail do bezpłatnych elektronicznych skrzynek pocztowych to narzędzie skuteczne, zwłaszcza kiedy może służyć do podtrzymania relacji z osobami subskrybującymi materiał.

[4]Konsultacje społeczne jako narzędzie partycypacji publicznej; str. 4; Kancelaria Senatu; Warszawa 2019

Zainteresowane strony	*Kluczowe etapy prac nad opracowaniem LSR (numeracja etapów wskazana powyżej)*	*sposób zaangażowania w opracowywanie LSR*	*Stosowane metody /platformy/narzędzia **angażowania zainteresowanych stron**.*
2.	*3.*	*4.*	*5.*
Mieszkańcy obszaru LGD ze szczególnym uwzględnieniem ludzi młodych i seniorów.	*1; 2; 3; 4;5*	*Bezpośredni udział w inicjowaniu uspołecznionego procesu opracowania LSR, konsultacjach bezpośrednich poszczególnych etapów opracowania LSR (poprzez zgłaszanie uwag na poszczególnych etapach opracowywania LSR), kreowanie zmian w LSR podczas jej wdrażania poprzez zgłaszanie uwag do WZC, Zarządu LGD, Rady, Komisji Rewizyjnej*	***Metody:** spotkania otwarte, konsultacje bezpośrednie, wysłuchanie publiczne, sondaż diagnostyczny, konsultacje on-line, konsultacje indywidualne podczas spotkań otwartych, konsultacje indywidualne w biurze LGD.* ***Narzędzia:** platforma internetowa (ankieta on-line, wysłuchania publiczne, formularz uwag), formularz ankiety, wniosek bezpośredni, prezentacja.*
Organizacje pozarządowe	*1; 2; 3; 4;5*	*Bezpośredni udział w realizacji procesu opracowania LSR: przygotowanie planu włączenia społeczności w proces opracowania LSR, kreowanie tworzenia zespołów eksperckich, tworzenie innych struktur włączających społeczność do procesu opracowania LSR. Udział w konsultacjach LSR na każdym etapie jego opracowania. Inicjacja zmian w LSR podczas jej wdrażania poprzez zgłaszanie projektów zmian do WZC, Zarządu LGD, Rady, Komisji Rewizyjnej*	***Metody:** spotkania otwarte, konsultacje bezpośrednie, wysłuchanie publiczne, sondaż diagnostyczny, konsultacje on-line, konsultacje indywidualne podczas spotkań otwartych, konsultacje indywidualne biurze LGD.* ***Narzędzia:** platforma internetowa (ankieta on-line, wysłuchania publiczne, formularz uwag), formularz ankiety, wniosek bezpośredni, prezentacja.*
Przedsiębiorcy i ich zrzeszenia (Cech Rzemiosł Różnych)	*1; 2; 3; 4;5*	*Bezpośrednia realizacja zadań wskazanych przez lidera/ animatora, inicjowanie i koordynowanie działań związanych z opracowaniem LSR, organizowanie spotkań konsultacyjnych.*	***Metody:** spotkania otwarte, konsultacje bezpośrednie, wysłuchanie publiczne, sondaż diagnostyczny, konsultacje on-line, konsultacje indywidualne podczas spotkań otwartych, konsultacje indywidualne biurze LGD.* ***Narzędzia:** platforma internetowa (ankieta on-line, wysłuchania publiczne, formularz uwag), formularz ankiety, wniosek bezpośredni, prezentacja.*

Gminy i ich jednostki organizacyjne oraz instytucje publiczne (BPN itp.)	*1; 2; 3; 4;5*	*Aktywizowanie gminnych jednostek organizacyjnych oraz lokalnych społeczności na szczeblu gmin do aktywnego udziału w procesie opracowania LSR, aktywny udział w spotkaniach konsultacyjnych prowadzonych podczas opracowywania LSR, inicjowanie wszelkiej aktywności społeczności lokalnych w celu identyfikacji lokalnych problemów i potrzeb, utrzymywanie stałego kontaktu z zespołem redakcyjnym. Udział w konsultacjach LSR na każdym etapie jego opracowania. Inicjacja zmian w LSR podczas jej wdrażania poprzez zgłaszanie projektów zmian do WZC, Zarządu LGD, Rady, Komisji Rewizyjnej*	***Metody:*** *spotkania otwarte, konsultacje bezpośrednie, wysłuchanie publiczne, sondaż diagnostyczny, konsultacje on-line, konsultacje indywidualne podczas spotkań otwartych, konsultacje indywidualne biurze LGD.* ***Narzędzia:*** *platforma internetowa (ankieta on-line, wysłuchania publiczne, formularz uwag), formularz ankiety, wniosek bezpośredni.*

Tabela 21. Sposób zaangażowania zainteresowanych stron oraz wykorzystania narzędzi w opracowywanie strategii

Metody wskazane powyżej były traktowane jako metody podstawowe przeznaczone dla danej grupy docelowej wynikające z możliwości percepcyjnych, mobilności, wykluczenia cyfrowego. Ponadto w celu zwiększenia aktywnego udziału zainteresowanych stron w przygotowaniu LSR dla każdej z docelowych grup stosowano metody i narzędzia uzupełniające z całego zakresu wskazanego w opisie ust. 2.

3. Analiza przyjęcia lub odrzucenia wniosków z konsultacji

a) wyniki przeprowadzonej analizy wniosków z konsultacji.

W kontekście analizowanych potencjałów obszaru LSR oraz po analizie odpowiedzi udzielonych podczas spotkań otwartych (konsultacyjnych–październik 2022 i maj 2023) przez mieszkańców (młodzież, seniorzy), przedsiębiorców, przedstawicieli JST i NGO na pytanie dotyczące analizy SWOT obszaru LSR w kontekście potrzeb wypracowano wstępny kształtu LSR. Odpowiednie przygotowanie narzędzi konsultacyjnych (ankiet) zawierających identyfikację potrzeb lokalnych społeczności w poszczególnych obszarach oraz omawianie tych zagadnień na spotkaniach w ramach przeprowadzanych konsultacji społecznych umożliwiało zebranie propozycji planowanych przedsięwzięć, które możliwe będą do finansowania w ramach LSR. Wszystkie wnioski z konsultacji społecznych zostały uwzględnione w tworzonej LSR.W tabeli przedstawiono wnioski z przeprowadzonych konsultacji społecznych podczas opracowania LSR na każdym z jego etapów, w ujęciu syntetycznym.

Etap	Osoba/podmiot wnoszący uwagi	Kluczowe etapy prac nad opracowaniem LSR	Treść uwagi - uzasadnienie uwagi	Rozstrzygnięcie uwagi -uzasadnienie
1)	Mieszkańcy LGD (pkt. 1-2), Kwatero dawcy (pkt. 1-2) JST (pkt. 3-12)	**Analiza potrzeb rozwojowych i potencjału danego obszaru.** 1. Opracowanie diagnozy obszaru LSR (analiza potrzeb rozwojowych i potencjału obszaru). 2. Analiza SWOT obszaru LSR (hierarchizacja potrzeb ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień dotyczących innowacyjności, cyfryzacji, stanu środowiska i wpływu mieszkańców na klimat oraz zmian demograficznych.	Do przeprowadzonej diagnozy uwag nie zgłaszano. Analiza SWOT: 1. Problemy związanych ze stosunkami PL-BY (problem nielegalnych uchodźców, brak współpracy transgranicznej, brak wymiany turystycznej), restrykcyjnej ochrony Puszczy Białowieskiej, 2. Zdecentralizowania ruchu turystycznego wokół Białowieży, drastyczne zmniejszenie się ruchu turystycznego 3.Słabe strony: „Patriotyzmu lokalnego" oraz dodać: tożsamość kulturowa, Proponuję rozdzielić na dwa zagadnienia: Brak podejmowania inicjatyw... inegracji.- Niski stopień.... 4. Uwzględnić: Obiekt Światowego Dziedzictwa UNESCO - W analizie brakuje zwrócenia uwagi na ten fakt. Należy zwrócić uwagę na wzmocnienie tożsamości kulturowej lokalnej społeczności. 5. Niewystarczające wykorzystanie lokalnych zasobów przyrodniczych do działań związanych z edukacją ekologiczną 6. Dodać:- Niewystarczające wykorzystanie zasobów PB do celów turystycznych (występujące ograniczenia w poruszaniu się po niektórych szlakach. 7. Dodać: - Duży potencjał dziedzictwa kultury niematerialnej - Brak uporządkowania zasobów kultury niematerialnej - Niewystarczająca ilość wydarzeń popularyzujących dziedzictwo kulturowe regionu (warsztaty, seminaria, konferencje) - Niewystarczająca ilość publikacji i wydawnictw fonograficznych popularyzujących dziedzictwo muzyczne regionu. - Brak wsparcia edukacji młodzieży na poziomie "mistrz-uczeń". - Niewielka ilość turystycznych szlaków kulturowych - Niewystarczające wykorzystanie tradycji kuchni lokalnej w obiektach gastronomicznych (niewielkie wykorzystanie nazw lokalnych potraw w gwarze)	Odrzucono: 1. LGD i realizowane programy nie mają wpływu na stosunki PL-BY. Uwzględniono: 2. Uwzględniono w zapisie SWOT, przedsięwzięciach, planie działania i kryteriach wyboru. 3. Odrzucono- brak powiązań z zakresem LSR 4 -7. Uwzględniono w uogólnionym zapisie dotyczącym zasobów przyrodniczych i kulturowych oraz wykorzystano do opracowania typów przedsięwzięć mogących realizować zadania wskazane w uwagach. 8. Uwzględniono. 9. Nie uwzględniono – jak dotychczas jakość dróg nie wpłynęła na rozwój społeczno-gospodarczy.

			8.Dodać: niewystarczające inwestycje w infrastrukturę turystyczną, znakowanie szlaków, niewielka ilość infrastruktury przy szlakach turystycznych. *9.Dodać: Polepszający się stan infrastruktury drogowej jako szansa.*	
	Kwaterodawcy (pkt. 2) *JST (pkt. 1-3)*	*3. Opracowanie i analiza wniosków wynikających z diagnozy (analiza potrzeb rozwojowych i potencjału obszaru uwzględniająca potrzeby poszczególnych grup interesów i relacji partnerskich).*	*1. Dodać: więcej spotkań na zasadzie „Mistrz - Uczeń" w różnych dziedzinach np. wyszywanie, tkanie, plecenie, pieśni, obyczaje (warsztaty).* *Infrastruktura gastronomiczna (swojskie jadło, kuchnia regionalna np. u rolnika) Brakuje miejsc gastronomicznych z lokalną kuchnią.* *2. Miejsce sprzedaży w produktów lokalnych, miejsce promocji produktów.* *3. Działania w kierunku małej infrastruktury zielono-błękitnej – skwerki, mini parki, zagospodarowanie niewielkich przestrzeni zielonych wraz z infrastrukturą: ławeczki, budki dla ptaków, owadów, nasadzenia bylin itp.*	*1.. Uwzględniono w projektowanych przedsięwzięciach*
	Przedstawiciele samorządów, NGO	*4. Analiza SWOT obszaru LSR (hierarchizacja potrzeb ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień dotyczących innowacyjności, cyfryzacji, stanu środowiska i wpływu mieszkańców na klimat oraz zmian demograficznych.*	*1. Dodać: Możliwość wykorzystania lokalnych zasobów przyrodniczych do działań związanych z edukacją ekologiczną w różnych grupach wiekowych* *2. Dodać: niewystarczające wykorzystanie zasobów PB do celów turystycznych (występujące ograniczenia w poruszaniu się po niektórych szlakach.* *3. Duża liczba terenów zielonych, które wymagają dostosowania do użytkowania przez mieszkańców (brak uporządkowania, brak małej infrastruktury do rekreacji* *4. Upowszechnić zróżnicowane formy przekazu i wymiany informacji (e-mail, facebook, SMS)*	*1 -3. Uwzględniono w uogólnionym zapisie dotyczącym zasobów przyrodniczych i kulturowych oraz wykorzystano do opracowania typów przedsięwzięć mogących realizować zadania wskazane w uwagach.* *4..Uwzględniono przy opracowaniu planu komunikacji i przedsięwzięcia dotyczącego strategii Smart Vilage*
2)	*NGO, przedstawiciele samorządów, mieszkańcy, MOPS/GOPS*	***Identyfikacja celów strategii, w tym wymiernych celów końcowych dotyczących rezultatów,***	*Uwagi z poz. 3):* *1.Na usługi opiekuńcze w dziennych domach ….* *2. Wsparcie turystyki przez małe gospodarstwa…*	*Uwzględniono: zadania wskazane w celu można realizować poprzez projekty zintegrowane EFS-EFRR. Możliwość realizacji potencjalnych operacji rewitalizacyjnych wskazano na poziomie przedsięwzięć.*
3)	*Rolnicy, kwaterodawcy*	***Odnośne planowane działania**. Operacjonalizacja celów (wypracowanie odnośnych planowanych działań w odniesieniu do wymiernych celów końcowych dotyczących rezultatów: plan działania wraz z przedsięwzięciami, wskaźnikami produktu i rezultatu).Może ona również zawierać rodzaje*	*1. Na usługi opiekuńcze w dziennych domach oraz usługi opiekuńcze w miejscu zamieszkania przeznaczyć **60%** z planowanego budżetu.* *Ludność starzeje się oraz wzrasta odsetek ludzi samotnych, tymczasem młodzi nie mogą poświęcić dostatecznej ilości czasu i środków finansowych na opie-*	*1.. Nie uwzględniono – ze względu na warunki zawarte w EFS+ przeznaczono na działanie 51,27%.* *2.. Nie uwzględniono – ze względu na warunki zawarte w PS WPR i konieczność finansowania innych operacji przeznaczono na działanie*

		środków i operacji, które mają być finansowane przez każdy z odnośnych Funduszy – opracowanie wstępnej wersji planu działania wraz z budżetem LSR.	*kę nad nimi. Słyszałem o bardzo przykrych przypadkach odejścia w naszym powiecie osób starszych bez wiedzy rodziny.* *2. Wsparcie turystyki przez małe gospodarstwa rolne podnieść do **950 tys. zł.**, na maksymalną wysokość wsparcia do **90%** kosztów kwalifikowanych.* *Nasz powiat ucierpiał znacznie przez ograniczenia ruchu do kurortu Białowieża. Większy budżet na wsparcie turystyki przez rozwój małych, ale ciekawych i markowych gospodarstw, pozwoli na zniwelowanie spadku dochodów i podniesienie atrakcyjności regionu. Dzięki większej maksymalnej wysokości wsparcia wystarczy pieniędzy na inwestycje.*	*697 000 zł. przy wysokości wparcia 85%*
4)	*Przedstawiciele samorządów*	*Opracowanie zasad wyboru operacji i ustalania kryteriów wyboru w zakresie innowacyjności i partnerstwa*	*Zgłoszono wniosek o usunięcie kryteriów dotyczących partnerstwa ze względu na jego „sztuczny charakter"* *Zaproponowano:* *1.Doprecyzowanie definicji innowacyjności uzasadniając to występującymi problemami w poprzednim okresie programowania ze spełnieniem wymogów.* *2.Usunięcie definicji innowacyjności. Uzasadnienie j.w.* *3. Zaproponowano zmniejszenie wartości projektów w EFRR poniżej 1 mln zł.*	*1..Uwzględniono: uwzględniono – w opisie kryteriów wyboru zastosowano precyzyjne uszczegółowienia.* *2.. Nie uwzględniono. Innowacyjność jest jednym z punktowanych kryteriów wyboru LSR.* *3.. Nie uwzględniono ze względu na zapisy w SZOOP FEDP obligujące LGD do stosowania minimalnej wartości projektu.*
5)	*Mieszkańcy, defaworyzowani,*	*Opracowanie zasad monitorowania i ewaluacji Opracowanie metod kontroli efektów wdrażania LSR (monitoring i ewaluacja LSR w zakresie postępów w realizacji wskaźników produktu oraz wymiernych celów końcowych dotyczących rezultatów)*	*Zaproponowano wyodrębnić etapy ewaluacji, wykonać odrębne tabele dla ewaluacji funkcjonowania LGD i wdrażania oraz dodać ocenę efektywności pracy biura i organów LGD.*	*Uwzględniono zgłoszone uwagi, które wpłynęły na przejrzystość procesu ewaluacji.*
6)	*Mieszkańcy, defaworyzowani,*	*Przygotowanie planu komunikacji odniesieniu do realizacji LSR*	*1..Zaproponowano uwzględnić działanie komunikacyjne skierowane typowo do grup defaworyzowanych, co ułatwi współprace z tymi grupami.* *2.. Upowszechnić zróżnicowane formy przekazu i wymiany informacji (e-mail, facebook, SMS)*	*1-2. Uwzględniono: dodano działanie przeznaczone dla tych grup: Kampania informacyjna nt. wsparcia osób z grup defaworyzowanych.*

Tabela 22. Wyniki przeprowadzonej analizy wniosków z konsultacji społecznych.

4. Wykorzystanie danych z konsultacji społecznych

a) dane z konsultacji społecznych przeprowadzonych na obszarze objętym LSR wykorzystane do opracowania LSR.

W efekcie przeprowadzonych szeroko rozumianych konsultacji społecznych wykorzystano wyniki prac struktur partycypacyjnych wskazanych tabeli nr 1 i 2 oraz badań prowadzonych na poszczególnych kluczowych etapach prac nad opracowaniem LSR.

a)-1. Dane z badań ankietowych pozyskane na wszystkich kluczowych etapach opracowywania LSR w obszarach:

1) *Uwarunkowania środowiskowe i przestrzenne (obszar środowiskowy): wsparcia działań z zakresu odnawialnych źródeł energii, ochrony, rozwoju i promowania dziedzictwa naturalnego i ekoturystyki poza obszarami Natura 2000.*
2) *Obszar społeczny (infrastruktura publiczna i społeczna): potrzeby w zakresie rewitalizacji, infrastruktura rekreacyjna, turystyczna, kulturalna i sportowa.*
3) *Obszar społeczny (wsparcie osób wykluczonych i defaworyzowanych): aktywizacja społeczno-zawodowa, edukacja przedszkolna, małe szkoły, usługi opiekuńcze.*
4) *Obszar społeczny (sfera społeczna): integracja społeczna.*
5) *Przedsiębiorczość i rynek pracy (sfera gospodarcza): wspierania rozwoju przedsiębiorczości, kształtowania postaw proprzedsiębiorczych.*
6) *Potencjał kulturowo-historyczny (kultura i dziedzictwo kulturowe): dziedzictwo kulturowe.*
7) *Aktywizacja mieszkańców: wymiany doświadczeń i szkoleń, aktywizacji środowisk lokalnych.*

Syntetyczne zestawienie pozyskanych danych prezentuje poniższa tabela.

Nr obszaru	*Zakres pozyskanych danych*	*Uśredniony % poziom zapotrzebowania na realizację potrzeb*
1.	*Inwestycje w zakresie montażu instalacji fotowoltaicznych - 69%* *Inwestycje w zakresie montażu pomp ciepła- 76,3%* *Inwestycje w zakresie pozyskiwania energii z wiatru – 63,7%* *Inwestycje w zakresie gromadzenia energii - pozycja nie występowała w ankiecie*	***69,67***
1.	*Budowa infrastruktury turystycznej związanej z cennymi siedliskami przyrodniczymi -58,2 %* *Wytyczanie i oznakowanie szlaków turystycznych związanych z dziedzictwem naturalnym – 71,8* *Kreowanie produktów turystycznych bazujących na dziedzictwie naturalnym -72,9*	***67,63***
2.	*Nadanie nowych funkcji zdegradowanym obszarom oraz budynkom - 79,4%* *Odnowa, zachowanie i rozwój przestrzeni publicznej (infrastruktura) - 87,9 %* *Działania inwestycyjne służące poprawie bezpieczeństwa przestrzeni publicznych - 84,1 %* *Zachowanie i rozwój infrastruktury publiczno-społecznej -72,3%*	***80,93***
2	*Place zabaw, siłownie zewnętrzne, boiska, parki rozrywki, skateparki, – 73,5%* *Ścieżki edukacyjne, szlaki turystyczne, pola kamperowe, biwakowe– 81,7%* *Skwery, zbiorniki wodne, plaże– 78,0%* *Muzea, amfiteatry, sceny letnie, kina letnie itp.)– 71,4%*	***76,15***
3	*Instrumenty aktywnej integracji – wsparcie indywidualne: np. kursy podnoszące kwalifikacje zawodowe, wsparcie doradcze – 59,3%* *Instrumenty aktywnej integracji – wsparcie rodzinne: np. wsparcie psychologa, terapeuty, poradnictwo rodzinne itp.– 57,7%* *Instrumenty aktywnej integracji – wsparcie środowiskowe: adresowanego do określonego środowiska np. działania w zakresie integracji wewnątrzpokoleniowej, międzypokoleniowej, odbudowywania relacji międzyludzkich w społecznościach, samopomoc– 55,7%*	***57,57***
3	*Zajęcia o charakterze kompensacyjnym i wyrównującym szanse dzieci w wieku przedszkolnym - 66,7%* *Wsparcie przedszkoli w prowadzeniu skutecznej edukacji włączającej, w tym dostosowanieistniejących miejsc do potrzeb dzieci z niepełnosprawnościami - 63,1%* *Doposażenia placówek w pomoce dydaktyczne i niezbędne wyposażenie - 66,4%*	***65,40***
3	*Rozwój kompetencji kluczowych, eliminowanie deficytów edukacyjnych i wyrównywanie szans uczniów – 75,3%* *Wsparcie uczniów uzdolnionych – 81,6%* *Realizacja działań społeczno-wychowawczych, w tym kształtowanie kompetencji społeczno-emocjonalnych uczniów, edukacji prozdrowotnej, a także wsparcia psychologicznego – 71,6%*	***71,36***

	Rozwój cyfryzacji w placówkach edukacyjnych – 63,2% *Rozwijanie kompetencji, umiejętności, uzdolnień, zainteresowań uczniów poza edukacją formalną – 67,8%* *Doposażenia placówek w pomoce dydaktyczne i niezbędne wyposażenie– 65,1%*	
3	*Indywidualna opieka nad osobami potrzebującymi wsparcia – 86,5%* *Pobyt osób w dziennych ośrodkach wsparcia, w tym dziennych domach pobytu, klubach seniora, świetlicach środowiskowych itp. – 89,1%*	***87,80***
4	*Świetlice środowiskowe, ogniska wychowawcze i koła zainteresowań, świetlice socjoterapeutyczne, kluby młodzieżowe – 69,3%* *Terapia dla rodzin dotkniętych przemocą – 62,9%* *Mediacja, usługi dla rodzin z dziećmi, w tym opiekuńcze, specjalistyczne, pomoc prawna, grupy wsparcia, grupy samopomocowe – 59,8%*	***64,00***
5	*Tworzenie nowych firm –głosów – 81,3%* *Rozwój istniejących firm – 78,7%* *Tworzenie gospodarstw i rozwój gospodarstw agroturystycznych –75,1%* *Tworzenie i rozwój zagród edukacyjnych, gospodarstw opiekuńczych – 75,9%* *Rozwój i tworzenie nowych form sprzedaży lokalnych produktów rolnych w ramach krótkich łańcuchów żywności– 61,1%*	***74,42***
5	*Kształtowanie świadomości obywatelskiej oraz rozwój edukacji lokalnej w zakresie zrównoważonego rolnictwa–56,9%* *Kształtowanie świadomości obywatelskiej oraz rozwój edukacji lokalnej w zakresie gospodarki rolno-spożywczej–63,2%* *Kształtowanie świadomości obywatelskiej oraz rozwój edukacji lokalnej w zakresie przeciwdziałania zmianom klimatycznym–63,1%* *Kształtowanie świadomości obywatelskiej oraz rozwój edukacji lokalnej w zakresie biogospodarki –64,1 %* *Kształtowanie świadomości obywatelskiej oraz rozwój edukacji lokalnej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego– 85,9%* *Kształtowanie świadomości obywatelskiej oraz rozwój edukacji lokalnej w zakresie ochrony dziedzictwa przyrodniczego– 68,1%* *Kształtowanie świadomości obywatelskiej oraz rozwój edukacji lokalnej w zakresie edukacji liderów życia publicznego i społecznego– 52,9%*	***64,88***
6	*Ochrona, rozwój i promowanie dziedzictwa kulturowego – 81,1%* *Rozwój usług w dziedzinie kultury – 82,1%* *Wsparcie inwestycyjne instytucji kultury – 77,5%*	***80,20***
7	*Szkolenia związane z ogłaszanymi naborami przez LGD – 64,8%* *Szkolenia podnoszące kompetencje mieszkańców obszaru LGD -65,9%* *Wizyty studyjne dotyczące wymiany doświadczeń – 67,6%* *Projekty dotyczące współpracy krajowej – 79,1%* *Projekty dotyczące współpracy międzynarodowej – 75,8%*	***70,64***
7	*Tworzenie koncepcji inteligentnych wsi (Smart Village) – 70,1%* *Realizacja projektów wynikających z koncepcji inteligentnych wsi (Smart Village) – 61,3%* *Projekty służące wsparciu osób znajdujących się w trudnej sytuacji społecznej kreowanie różnych form samopomocy – 71,5%* *Organizacja warsztatów wspierających NGO, koła gospodyń wiejskich, itp. 52,1%*	***63,75***

Tabela 23. Zestawienie danych pozyskanych w wyniku przeprowadzonych konsultacji społecznych w zakresie identyfikacji potrzeb lokalnych społeczności

Dane przedstawione w powyższej tabeli – ukazują skalę zapotrzebowania na poszczególne działania i uogólnione zapotrzebowanie pozwoliły na realną ocenę potrzeb lokalnych społeczności i tym samym ustalenie priorytetów rozwojowych LSR. W trakcie opracowania strategii na wszystkich etapach opracowywanej LSR były zgłaszane przez interesariuszy wnioski, które zostały zamieszczone w tabeli Nr 6. Wyniki przeprowadzonej analizy wniosków z konsultacji społecznych, kolumna: treść uwagi - uzasadnienie uwagi.

b) grupy/organizacje/związki zainteresowane i zaangażowane się w tworzenie LSR.

W proces tworzenia LSR zaangażowane były następujący interesariusze: seniorzy, sołtysi i radni, członkowie NGO, gminy i ich jednostki organizacyjne. W celu utrzymania zaangażowania lokalnej społeczności na etapie wdrażania LSR, LGD w Planie komunikacji zaplanowało działania animacyjne w ramach przedsięwzięcia 4.4. Animacja i aktywizacja społeczności lokalnej polegające na: przeprowadzeniu kampanii informacyjno-promocyjnej, aktywizacji mieszkańców, w tym ludzi młodych, seniorów (forma: rajd rowerowy, warsztaty/ spotkania), kampanii informacyjno-szkoleniowej, kampanii informacyjnej poświęconej efektom realizacji LSR.

Ponadto w ramach wdrażania LSR zaplanowano adekwatne do zidentyfikowanych potrzeb tych grup przedsięwzięcia: 1. 2. Wzmocnienie lokalnej aktywnej integracji społecznej; 1.3. Rozwój usług społecznych; 1.5. Zapewnienie warunków rozwoju sfery społecznej i publicznej; 3.4. Rozwój partnerstw bazujących na lokalnych zasobach.

c) działania integracyjno-aktywizujące informujące o strategii szerszą społeczność lokalną i mobilizujące biernych dotychczas interesariuszy do realizacji strategii.

Oprócz działań wskazanych w punkcie f), które służą także informowaniu o LSR, w ramach innych działań wskazanych w Planie komunikacji szczególną uwagę poświęci się tym, które docierają do szerszych kręgów odbiorców, uwzględniające ich możliwości percepcyjne i wykluczenie cyfrowe. W ramach kampanii informacyjno-promocyjnej zastosuje się następujące środki/narzędzia przekazu: punkty informacyjno-konsultacyjne podczas imprez na terenie LGD, promocja informacyjna w mediach lokalnych (lokalna TV, regionalna TV, radio – programy dla mniejszości narodowych, wydarzenie promocyjne– Piknik z LGD, biuletyn LGD. W celu zmobilizowania mniej aktywnych interesariuszy (KGW, OSP, przedsiębiorcy, ludzie młodzi, seniorzy) oprócz działań wymienionych powyżej, zaplanowano działania integracyjno-aktywizujące opisane w Planie komunikacji (m.in. rajd rowerowy dla młodzieży, zajęcia z fizjoterapeutą, zajęcia ze specjalistą (np. dietetykiem, diabetologiem), zajęcia artystyczne dla seniorów). LGD zwróci szczególną uwagę na sposób informowania poszczególnych interesariuszy – dobierze bardziej skuteczne metody niż dotychczas były stosowane.

W celu zwiększenia ilości zgłaszanych nowych pomysłów/ inicjatyw dotyczących funkcjonowania LGD i wdrażania LSR zostały określone zachęty dla osób zgłaszających takie propozycje. Będą one polegały na preferencjach w uczestnictwie w wydarzeniach realizowanych przez LGD, określonych w Planie Komunikacji (np. rajd rowerowy, warsztaty itp.).

d) działania planowane w ramach LGD w celu wzmocnienia partnerskiej współpracy członków we wdrażaniu *LSR.*

Członkowie LGD podczas opracowania LSR zgłosili propozycje dotyczące realizacji projektów partnerskich, ponadto na dowolnym etapie jej wdrażania mogą zgłaszać inne propozycje dotyczące partnerskiej współpracy (na podstawie § 14 ust. 7 Statutu). W celu wzmocnienia partnerskiej współpracy członków we wdrażaniu LSR w ramach wdrażania LSR zaplanowano odpowiednie przedsięwzięcia dla projektów partnerskich: 3.5 Dziedzictwo kulturowe LGD wsparciem potencjału turystycznego. Ponadto w LKW zastosuje się preferencje punktowe dla projektów realizowanych w partnerstwie.

e) działania planowane w celu rozwinięcia współpracy pomiędzy podmiotami z obszaru LGD.

W celu rozwinięcia partnerskiej współpracy pomiędzy podmiotami z obszaru LGD we wdrażaniu LSR zaplanowano odpowiednie przedsięwzięcia dla projektów partnerskich: 3.4 Rozwój partnerstw bazujących na lokalnych zasobach; 3.5 Dziedzictwo kulturowe LGD wsparciem potencjału turystycznego. Ponadto w LKW zastosuje się preferencje punktowe dla projektów realizowanych w partnerstwie. Zastosuje się też metodę „dobrych praktyk" poprzez prezentację dotychczas zrealizowanych projektów partnerskich (w tym z udziałem podmiotów zagranicznych).

Zachęcanie do współpracy będzie się odbywać wg zasad opisanych w punkcie g).

W ramach Planu komunikacji zamierza się zrealizować warsztat kreujący partnerstwo, który jest działaniem innowacyjnym. Tworzenie partnerstw międzysektorowych jest skutecznym narzędziem realizacji celów LSR. Każdy sektor, czy to NGO, podmioty publiczne czy gospodarcze funkcjonują w różnych środowiskach, w oparciu o różne sposoby komunikacji i schematy. Naszym celem będzie wypracowanie przestrzeni do wspólnego działania pomimo wielu różnic oraz zaangażowanie do współpracy różnych środowisk lokalnych. Uczestnicy nawiązanego partnerstwa będą wymieniać się informacjami, wiedzą, doświadczeniem, celami, zasobami, a także dzielić się odpowiedzialnością za podejmowane działania.

4. Uwzględnienie zasad horyzontalnych określonych w art. 9 rozporządzenia 2021/1060.

Wszystkie działania zaplanowane w procesie opracowania LSR będą realizowane z poszanowaniem zasad horyzontalnych UE, o których mowa w art. 9 rozporządzenia w sprawie wspólnych przepisów oraz z poszanowaniem praw podstawowych oraz przestrzeganiem Karty praw podstawowych Unii Europejskiej w procesie wdrażania Funduszy. Na etapie przygotowania LSR zasada równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami spełniona będzie przede wszystkim poprzez zastosowanie uniwersalnego projektowania oraz mechanizmu racjonalnych usprawnień. Podejmowane działania zapewniać będą równy dostęp do poszczególnych etapów opracowania LSR i dokumentów związanych z jej opracowaniem (różnorodność form konsultacji oraz upublicznienie na stronie internetowej LGD). Podczas przygotowywania, wdrażania, monitorowania, sprawozdawczości i ewaluacji LSR podejmowane będą odpowiednie kroki w celu zapobiegania wszelkiej dyskryminacji ze względu m.in. na płeć, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną. Na każdym etapie realizacji LSR będzie również przestrzegana zasada równości kobiet i mężczyzn. ***Każde wsparcie będzie ukierunkowane na indywidualne potrzeby grup docelowych przewidzianych w ramach LSR****, zaprojektowane z uwzględnieniem indywidualnej sytuacji życiowej. Do przestrzegania zasad horyzontalnych zobowiązane będą zarówno podmioty zaangażowane we wdrażanie programu, jak również beneficjenci projektów. Działania realizowane w projektach będą uwzględniać wymogi dotyczące zasady równości szans i niedyskryminacji, konieczność zapewnienia odpowiedniej dostępności usług lub infrastruktury. Zasady horyzontalne, w tym wyrównywanie szans i polityka antydyskryminacyjna znajdą odzwierciedlenie w kryteriach wyboru projektów.*

ROZDZIAŁ IV ANALIZA POTRZEBI POTENCJAŁU LSR

1. Analizę potrzeb rozwojowych i potencjałów obszaru wdrażania LSR wraz z ich uzasadnieniem w odniesieniu do obszarów na który może mieć wpływ LSR

a) zagospodarowanie przestrzenne, układ osadniczy, warunki zagospodarowania terenów, dostęp do infrastruktury

a)-1. Położenie i spójność przestrzenna. *Obszar funkcjonalny Lokalna Grupa Działania „Puszcza Białowieska" stanowią wszystkie gminy powiatu Hajnowskiego. Obszar przedmiotowych gmin stanowi zwarty kompleks terytorialny położony w południowo -wschodniej części województwa podlaskiego. Od wschodu gminy graniczą z trzema rejonami Republiki Białoruś: kamienieckim, prużańskim i świsłockim. W granicachPolski obszar graniczy od południa z dwoma gminami powiatu siemiatyckiego: NurzecStacja, Milejczyce, od zachodu z dwiema gminami w obrębiePowiatu Bielskiego: Bielsk P. i Orla oraz z dwiema gminami powiatu białostockiego: Zabłudów i Michałowo. Pod względem fizycznogeograficznym wszystkie przedstawiane gminy położone są makroregionie Niziny Północnopodlaskiej, której powierzchnia została ukształtowana w czasie zlodowacenia środkowopolskiego.*

a)-2. Opis zagospodarowania przestrzennego układ osadniczy. *Na układ osadniczy Południowo-wschodniego Podlasia, w tym obszaru LGD „PB" istotny wpływ miała reforma gospodarcza z XVI w zwana pomiarą włóczną. „Rozproszony układ osadniczy skomasowano w zwarte i ściśle wytyczone wsie chłopskie, tzw. szeregówki, w których domy mieszkalne stały po jednej lub po dwóch stronach drogi, a wzdłuż działki sytuowano budynki inwentarskie oraz zamykające całe siedlisko stodoły"* [5]*. Opisany układ zabudowy wiejskiej mimo zachodzących zmian komasacyjnych i przebudowy obiektów gospodarskich zachował do dziś te cechy, szczególnie zauważalne we wsi Białowieża, gdzie układ szeregowy jednej z ulic jest objęty ochroną konserwatorską.Nie zachowały dawnych cech układy polowe, których obecny kształt jest wynikiem przeprowadzenie reformy komasacyjnej, dokonanej w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku oraz rzeczywisty sposób użytkowania gruntów przez wielkopowierzchniowe gospodarstwa rolne, które dokonały nieformalnej komasacji gruntów rolnych poprzez dzierżawy długookresowe. Na widoku map satelitarnych w większości widoczne są uprawy wielkoobszarowe, a tradycyjne szachownice praktycznie zanikły.*

[5] *Dom pogranicza w kulturze wsi podlaskiej. Oficyna wydawnicza Politechniki Białostockiej. 2018*

a)-3.Obszary chronione. *Charakterystycznącechą obszaru LGD „Puszczy Białowieskiej" jest występowanie wszystkich prawnych form ochrony przyrody, oprócz parku krajobrazowego: Park Narodowy, Obszary Sieci Natura 2000, Rezerwaty przyrody, Obszary chronionego krajobrazu, Pomniki przyrody, Użytki ekologiczne. Stanowią one układ przestrzenny połączony korytarzami ekologicznymi. Na ich obszarach realizowana jest ochrona gatunkowa roślin i zwierząt.*

Na obszarze LGD łączna powierzchnia obszarów chronionych wynosi ***98,6 tyś ha. co stanowi 40,3 % powierzchni LGD, przy średniej dla kraju 32,5%, i dla woj. podlaskiego 32%.*** *Nagromadzenie form ochrony przyrody niesie ze sobą ograniczenia dla działalności gospodarczej. Wywierana jest też zewnętrzna presja, przez niektóre organizacje ekologiczne, na dalsze ograniczanie działalności gospodarczej, co w rezultacie może skutkować blokadą rozwoju lokalnego. Odzwierciedlenie tego stanu miało wpływ na kształt w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz w lokalnych programach rewitalizacji gmin i miast obszaruLGD „PB"*

Największy udział obszarów chronionych występuje w gminie Narewka ***(99,3% ogółu powierzchni gminy) i Białowieża (93,8%),*** *gdzie różnym formom ochrony podlega niemal cały ich obszar. Bardzo wysoki odsetek występuje także w gminie wiejskiej Hajnówka (61,6%) oraz Narew (42%). Niemal całkowity brak terenów podlegających prawnej ochronie występuje w mieście Hajnówka (1,1%) i gminie Czyże (0,4%). Spośród form ochrony przyrody największy udział mają* ***obszary chronionego krajobrazu - 88%*** *ogółu terenu objętego ochroną. Drugą formą ochrony jest* ***Park Narodowy****, który występuje na terenie dwóch gmin powiatu: Białowieży (6055,7 ha) i Narewce (4461,6 ha). Znaczna część Białowieskiego PN jest jednocześnie uznana jako rezerwaty. W gminie Białowieża jest to 4305,1 ha, co stanowi 71% powierzchni BPN w granicach administracyjnych gminy. Największy powierzchniowo areał rezerwatów występuje w gminie wiejskiej Hajnówka – 5688 ha, co stanowi 1/3 powierzchni objętej ochroną prawną na terenie tej gminy.*

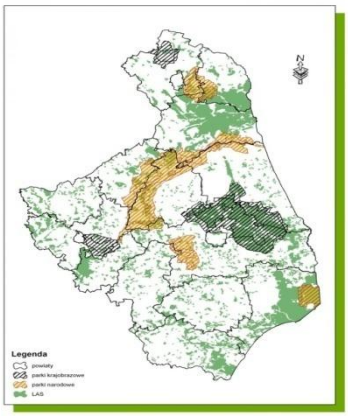

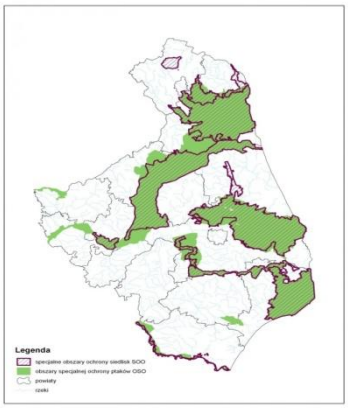

Ryc. 2. Mapa parków narodowych i krajobrazowych ***Ryc. 3. Mapa obszarów chronionych Natura 2000***

(źródło: http://www.wios.bialystok.pl/?go=pub, http://geoserwis.gdos.gov.pl/mapy/

Ze względu na ustanowione przepisami legislacyjnymi [np. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. Art. 33. Ust.1] ograniczenia w gospodarowaniu przestrzenią obszarów prawnie chronionych, a także ich zasobami (przyrodniczymi, wodnymi czy surowcowymi) są postrzegane przez społeczności lokalne jako niemożliwe do pokonania bariery w rozwoju gospodarczym i społecznym gmin o znacznym współczynniku występowania w/w obszarów. Wyniki przeprowadzonych konsultacji społecznych oraz wskaźniki rozwoju gospodarczego wydają się potwierdzać postawioną tezę

a)-4. Dostęp do infrastruktury internetowej. *Na terenie województwa Podlaskiego zrealizowany jest projekt "Sieć Szerokopasmowa Polski Wschodniej – województwo podlaskie". Projekt nie obejmował budowy sieci dostępowych – co stanowi nierozwiązany problem obszaru LGD do dnia dzisiejszego. Na obszarze objętym LSR dostęp do internetu dla mieszkańców zapewniają operatorzy telefonii stacjonarnej i komórkowej oraz Telewizja Kablowa Hajnówka s.j. (na terenie miasta Hajnówka) oraz Aero2 (darmowy internet). Mimo szerokiej oferty na terenach przygranicznych wstępują problemy z dostępem związane ze słabym zasięgiem stacji przekaźnikowych poszczególnych operatorów.*

a)-5. Stan powietrza. *Głównymiźródłami zanieczyszczeń atmosfery na terenie obszaru LGD są ciepłownie miejski, zakłady przemysłowe,* ***rozproszone źródła emisji z sektora komunalno – bytowego****, a także zanieczyszczenia komunikacyjne. Zakłady szczególnie uciążliwe, które emitują najwięcej zanieczyszczeń na obszarze LGD to między innymi: GRYFSKAND Sp. z o. o. w Gryfinie Oddział w Hajnówce, Przedsiębiorstwo Energetyki Cieplnej Sp. z o.o. w Hajnówce, RINDIPOL SA w Chojnicach (Kotłownia w Hajnówce), Spalarnia odpadów medycznych eksploatowana w SP ZOZ w Hajnówce i inne[6]. Największe zapylenie występuje w miejscowościach Hajnówka, Narew, Narewka. Ciągły monitoring jakości powietrza jest dokonywany jedynie w Hajnówce[7].* ***Stężenia pyłów zawieszonychw szczytowych momentach emisji (np.: 11.11.2022r.) dla PM2.5 dochodzą do 207% i PM10 dochodzą do 98% poziomu dopuszczalnego.*** *Uśrednionestany dla całorocznych pomiarów (2022r.) wynoszą 113 % dopuszczalnego poziomu. Uogólniony wskaźnik jakości powietrza* ***Airly CAQI w najgorszych momentach wykazywał przekroczenie dopuszczalnych norm o 407%.[8]****Podsumowując powyższe analizy w odniesieniu do lokalnych uwarunkowań można śmiało stwierdzić, iż najwyższe przekroczenia dopuszczalnych norm czystości powietrza następują w okresach grzewczych (zimowych) i są w dużej mierze generowane przez zakłady wytwarzające energię cieplną i przydomowe źródła ciepła (kotłownie bazujące na węglu)*

Przeprowadzone konsultacje społeczne wykazały, iż mieszkańcy obszaru LSR, szczególnie Hajnówki, Narewki i Narwi zauważają występujące problemy z jakością powietrza i sugerują zastosowanie zróżnicowanych działań w celu zmniejszenia zanieczyszczeń – 69,67% wskazań (instalacje OZE, magazyny energii, dostęp do ekologicznych źródeł energii).

Planowane do realizacji magazyny energii będą ***innowacyjnym elementem w kontekście lokalnym,*** *gdyż do tej pory na obszarze LGD takie działania nie były realizowane.*

b) stan infrastruktury w kontekście potrzeb rewitalizacji

Spośród 9 gmin obszaru LGD Gminny Program Rewitalizacji posiadają: Narewka, Białowieża, Hajnówka – g.w., Hajnówka – g.m. Pozostałe gminy są w trakcie opracowywania w/w dokumentów lub zamierzają opracować GPR. Mimo braku GPR mają wytyczone cele główne i wykaz inwestycji rewitalizacyjnych. W ogólnym syntetycznym ujęciu (na podstawie informacji pozyskanych od gmin) można stwierdzić, iż głównymi celami rewitalizacyjnymi m. in. jest:

- Wzrost poziomu i jakości życia mieszkańców w wyniku modernizacji i rozbudowy istniejącej infrastruktury technicznej i społecznej.

- Podniesienie jakości życia mieszkańców oraz przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu.

- Poprawa funkcjonalności i estetyki zagospodarowania przestrzennego obszaru rewitalizacji z zachowaniem walorów środowiskowych oraz dziedzictwa kulturowego.

Obszary zdegradowane -*na obszarze LGD występują przestrzenie zdegradowane, które utraciły swoje funkcje pierwotne i do dnia dzisiejszego pozostają w stanach zdegradowania materialno-przestrzennego i funkcjonalnego. W Hajnówce są to przestrzenie położone na „Osiedlu Chemiczna" dawnym kompleksie Hajnowskich Zakładów Suchej Destylacji Drewna, w gminie Hajnówka w Nowym Berezowie – dawne osiedle PGR, oraz w Kleszczelach obszary po dawnym POM-ie i PGR. Rewitalizacja jako kompleksowy proces na obszarze LGD będzie dotyczyła także przestrzeni i obiektów, które utraciły funkcje pierwotne i nie stanowią większego znaczenia w sferze społeczno-kulturalno-gospodarczej gminy. Do tych miejsc zaliczają się między innymi: niefunkcjonujące świetlice wiejskie, zdegradowane obiekty sportowe, niefunkcjonalne przestrzenie publiczne (np.: niezagospodarowane place, zdegradowane przestrzenie rekreacyjne, parki, itp.)*

Przeprowadzone konsultacje społeczne wykazały, iż mieszkańcy obszaru LSR wykazują braki w infrastrukturze społecznej w postaci domów dziennego pobytu i innych obiektów opiekuńczych. W infrastrukturze publicznej wykazują braki odnoszące się do placów zabaw, infrastruktury rekreacyjnej, parków, ogólnych miejsc rekreacji i

---

[6] *"Informacja Podlaskiego Wojewódzkiego Inspektora Ochrony Środowiska o stanie środowiska na terenie powiatu hajnowskiego" WIOŚ 2018.*

[7] *Raport z System Airly - aplikacji monitorującej jakość powietrza*

[8] *Raport z System Airly - aplikacji monitorującej jakość powietrza*

wypoczynku - 80,93% wskazań. Niedostatek infrastruktury wpływa na niski poziom jakości życia oraz aktywności społecznej mieszkańców (zwłaszcza na terenach wiejskich).

c) charakterystyka gospodarki/przedsiębiorczości i branż z potencjałem rozwojowym

Obszar LGD charakteryzuje się specyficznymi warunkami w pewien sposób determinującymi możliwości rozwoju gospodarczego obszaru. Gminy LGD położone wzdłuż granicy z BY charakteryzuje bardzo mała gęstość zaludnienia i duża lesistość przy jednoczesnym silnym wyróżnieniu lokalnych ośrodków – miasta Hajnówki i miejscowości gminnych. Pozostały obszar jest bardziej jednorodny, z podobną gęstością zaludnienia, lesistością i udziałem gruntów rolnych. Stąd też wnika specyfika gospodarki regionu charakteryzująca się silniejszym rozwojem obszarów położonych w sąsiedztwie miasta powiatowego Hajnówka i stref położonych przy przejściach granicznych drogowych i kolejowych, zaś słabszym na obszarach gmin z dużym poziomem lesistości.

Poziom rozwoju przedsiębiorczości na obszarze LGD, mierzony wskaźnikiem liczby podmiotów na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym, ***jest zdecydowanie niższy niż przeciętnie w kraju (o jedną trzecią) i województwa.*** *W roku 2020 wskaźnik dla obszaru LGD wynosił 131,31. W 2020 roku najwyższą wartość wskaźnika osiągnęła gmina Białowieża (194,8), Dubicze Cerkiewne (169,9), najniższym wskaźnikiem charakteryzuje się gmina Czeremcha (95,2). Na przestrzeni omawianych lat na obszarze LGD wskaźnik ten zwiększył się o 26,08, w województwie podlaskim o 24,40, zaś w Polsce o 28,40.* ***Wskazuje to na zbliżoną dynamikę wzrostu wskaźnika w odniesieniu do województwa i kraju.***

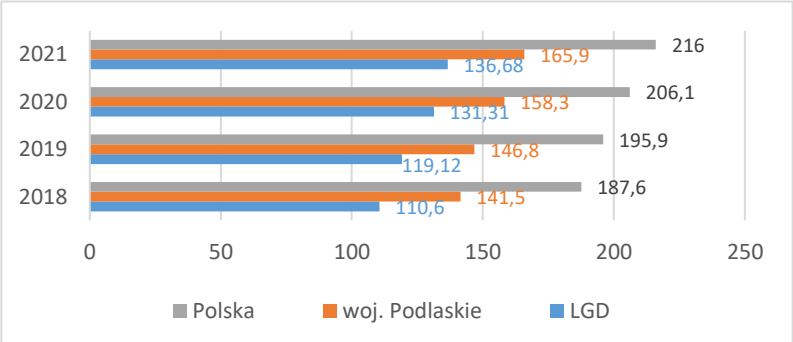

Wykres 7. Liczba podmiotów gospodarki narodowej w rejestrze REGON na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym w latach 2018-2021r. Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Na obszarze LGD firm prowadzących działalność gospodarczą przez osoby fizyczne w 2021 roku było 2973, stanowiąc 75,25% ogółu podmiotów gospodarki narodowej obszaru. Wskaźnik liczby osób prowadzących działalność na 1000 mieszkańców w roku 2021 wyniósł 52,67. Najwyższy wskaźnik osiągnęła gmina Białowieża (78), gmina wiejska Hajnówka (68), gmina Dubicze Cerkiewne (66) oraz miasto Hajnówka (65). Najmniej tego typu przedsiębiorstw działało w gminie Orla (wskaźnik wynosił 38) oraz Czeremcha (38).

Liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na 1000 mieszkańców w roku 2021 zwiększyła się aż o 17,47% w porównaniu do roku 2018. Wskaźnik ten jest wyższy niż sytuacja w woj. Podlaskim (wzrost o 11,94%) oraz w kraju (wzrost o 12,35%). W ujęciu przestrzennym największy wzrost wskaźnika wystąpił w gminach: Czyże, Kleszczele, Orla, Czeremcha oraz Narewka. Najmniejszy zaś w gminie Białowieża.

Na zwiększenie liczby osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na obszarze LGD wpływ mają między innymi dofinansowania udzielone z LGD na założenie nowej działalności w ramach konkursów ogłaszanych zarówno ze środków PROW, jak i z EFS.

liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na 1000 mieszkańców						
Jednostka terytorialna	***2018***	***2019***	***2020***	***2021***	***Zmiana 2018-2021***	
					Liczbowa	***%***
obszar LGD	***44,83***	***47,00***	***50,58***	***52,67***	***7,83***	***17,47***
Bielsk Podlaski	*46*	*50*	*52*	*54*	***8***	***17,39***
Boćki	*40*	*40*	*43*	*46*	***6***	***15,00***
Orla	*30*	*33*	*35*	*38*	***8***	***26,67***

Hajnówka gm. m.	*59*	*61*	*64*	*65*	***6***	***10,17***
Białowieża	*75*	*73*	*78*	*78*	***3***	***4,00***
Czeremcha	*30*	*32*	*36*	*38*	***8***	***26,67***
Czyże	*35*	*40*	*42*	*45*	***10***	***28,57***
Dubicze Cerkiewne	*56*	*58*	*63*	*66*	***10***	***17,86***
Hajnówka gm. w.	*59*	*61*	*65*	*68*	***9***	***15,25***
Kleszczele	*37*	*40*	*45*	*47*	***10***	***27,03***
Narew	*37*	*39*	*42*	*44*	***7***	***18,92***
Narewka	*34*	*37*	*42*	*43*	***9***	***26,47***
województwo podlaskie	***67***	***69***	***73***	***75***	***8***	***11,94***
Polska	***81***	***84***	***87***	***91***	***10***	***12,35***

Tabela 24. Liczba osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą w rejestrze REGON na 1 000 mieszkańców w latach 2018- 2021r. Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUSBDL

Największa grupa zakładów na obszarze LGD związana jest z branżą przetwórstwa drewna oraz branżą przemysłu maszynowego. Wśród podmiotów branży hotelarskiej istnieją marki, które są bardzo dobrze rozpoznawalne. Największymi podmiotami gospodarczymi na obszarze LGD są:

- *w branży maszynowej: Pronar sp. Z o.o. w Narwi, Zakłady Maszynowe Hamech Sp. z o. o., MODERATOR SP. Z O.O. w Hajnówce; Narmet. PPH. Ms Technika Grzewcza S.C. w Hajnówce*
- *w branży drzewnej: Fabryka Mebli Forte S.A. Oddział w Hajnówce; Zakład Stolarstwa Ogólnego "Kon-Stol" w Hajnówce; PPUH Itap S.C w Hajnówce.; Drewexpol Spółka z o.o. w Kleszczelach; Nasycalnia Podkładów w Czeremsze; Parkiety Olga Hajnówka; IKEA Industry Poland Sp. z o.o. oddział Orla; Delta w Giżycku Zakład Produkcyjny w Szczytach N., Arino House Sp. z o.o. w Hajnówce, Was-Bel sp. j. ZPHU. w Zwodzieckiem*
- *w branży spożywczej: Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska w Hajnówce, RUNO sp. z o.o. w Hajnówce, "SPOŁEM" Powszechna Spółdzielnia Spożywców w Hajnówce*
- *w branży hotelarskiej: Best Western Hotel Żubrówka Iwa sp. z o.o. w Białowieży, Pensjonat Sioło Budy w Budach, Dworek Cztery Pory Roku w Pilikach, Chutor Nad Narwią w Ploskach, Hotel "Białowieski" Conference, Wellness& SPA w Białowieży*
- *w branży chemicznej: Gryfskand Sp. z o.o. Zakład produkcji węgli aktywnych do oczyszczania wody w Hajnówce*
- *w branży leśnej: Nadleśnictwo Browsk, Białowieża i Hajnówka, Instytut Biologii Ssaków Polskiej Akademii Nauk w Białowieży, Białowieski Park Narodowy w Białowieży*

Mimo zauważalnej tendencji wzrostowej liczby podmiotów gospodarczych, należy stwierdzić, że ich ilość jest wciąż niewystarczająca, a przyrost nierównomierny i wolniejszy niż średnia dla woj. podlaskiego i kraju.

Rozwój przedsiębiorczości jest jednym z głównych mechanizmów rozwoju wskazywanych przez mieszkańców podczas spotkań konsultacyjnych. Tylko powstawanie nowych miejsc pracy, w tym jednoosobowych działalności gospodarczych, może wg uczestników spotkań konsultacyjnych powstrzymać niekorzystne tendencje demograficzne na obszarze LGD „PB" oraz zapobiec migracji społeczeństwa (zwłaszcza ludzi młodych) z obszaru LGD PB.

Przeprowadzone konsultacje społeczne wykazały, że wciąż bardzo wiele osób jest zainteresowanych podjęciem własnej działalności gospodarczej. Potwierdzają to też konkursy z zakresu podejmowania działalności gospodarczej w ramach PROW ogłaszane przez LGD w okresie programowania 2014-2020. LGD ogłaszała 6 naborów w tym zakresie. Łącznie powstało 47 firm, jednakże chętnych założeniem własnej działalności było wiele więcej. Do LGD w sumie wpłynęło 94 wniosków.

Problemem występującym na obszarze LGD są niskie zasoby środków własnych na inwestycje gospodarcze przedsiębiorstw. Przeprowadzone konsultacje wykazały, że istnieje zapotrzebowanie na rozwijanie istniejących działalności gospodarczych oraz tworzenie nowych miejsc pracy. Analiza zarejestrowanych podmiotów gospodarczych zgodnie z PKD, przeprowadzona w rozdziale II, pokazuje, iż na terenie obszaru LGD dominuje branża usługowa. Jednocześnie wskazywanym problemem jest wciąż niewystarczająca ilość podmiotów gospodarczych działających w sektorze usług lokalnych (zwłaszcza na terenach wiejskich). ***Podczas konsultacji wskazywano, iż właśnie sektor usług dla lokalnej ludności powinien podlegać wsparciu w ramach ogłaszanych naborów. W trakcie konsultacji***

wskazywano, że poza tym, wsparciu powinny podlegać następujące rodzaje działalności gospodarczych: działalności związane z turystyką, rekreacją i ochroną środowiska.

d) opis rynku pracy (poziom zatrudnienia i stopa bezrobocia - liczba bezrobotnych do liczby osób w wieku produkcyjnym, charakterystyka grup pozostających poza rynkiem pracy)

Jedną z istotnych kwestii, z punktu widzenia rozwoju społeczno-gospodarczego obszaru LGD, jest poziom zatrudnienia. W analizowanym okresie liczba pracujących (na 1000 osób) na obszarze LGD dynamicznie wzrosła w roku 2019 w porównaniu do roku 2018, natomiast w latach kolejnych wykazywała nieznaczne wahania. Wskaźnik w 2018 roku wynosił 111 osób, natomiast w 2021 – 140,2 osób. Wskaźnik jest niższy niż w kraju, i w woj. podlaskim. Najwyższym wskaźnikiem zatrudnienia charakteryzują się gm. Białowieża oraz gm. miejska Hajnówka, natomiast najniższym – gm. Czyże.

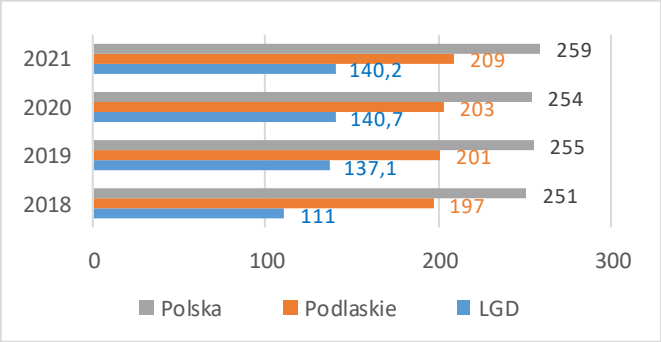

Wykres 8. Pracujący na 1000 ludności w gminach LGD Puszcza Białowieska w latach 2018-2021. Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Na przestrzeni badanych lat na obszarze LGD nieznacznie zwiększyła się liczba pracujących osób, natomiast wśród zatrudnionych przeważają mężczyźni. Danych tych nie można jednak obiektywnie zinterpretować, ze względu na fakt, że w Banku Danych Lokalnych brak jest danych dla niektórych gmin. Większa liczba pracujących mężczyzn w 2020 występowała w gm. Czeremcha, Orla oraz Narewka. Ma to związek z funkcjonowaniem w tych gminach zakładów produkcyjnych, które dają zatrudnienie wielu mężczyznom, takich jak Nasycalnia Podkładów (Czeremcha), IKEA (Orla) czy PRONAR (Narewka). Z kolei przeważająca liczba pracujących kobiet występowała w mieście Hajnówka oraz gm. Boćki, Białowieża i Kleszczele.

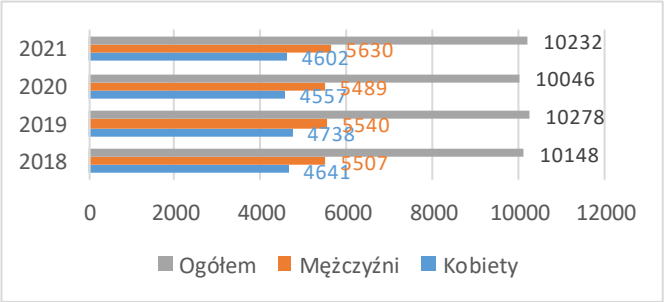

Wykres 9. Liczba pracujących wg płci w latach 2018 - 2021. Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Jedną z istotnych kwestii, z punktu widzenia rozwoju społeczno-gospodarczego obszaru LGD, jest poziom i struktura bezrobocia. W 2020 r. na obszarze LGD wśród osób bezrobotnych większy był odsetek mężczyzn. Tendencja ta jest odwrotna niż sytuacja występująca w Polsce. W ujęciu przestrzennym odsetek bezrobotnych kobiet przeważał nad udziałem bezrobotnych mężczyzn w gminach Czeremcha, Czyże, Dubicze Cerkiewne i Kleszczele. Osoby długotrwale bezrobotne, które w ostatnich dwóch latach były zarejestrowane w urzędzie pracy przez co najmniej 12 miesięcy, stanowią ponad połowę wszystkich zarejestrowanych w UP (w 2020 roku – 54%). Ich liczba zmalała o 84 osób w porównaniu do 2018r. Od 2018r. liczba długotrwale bezrobotnych odnotowuje wahania. Bezrobocie długotrwałe jest uznawane za jeden z najpoważniejszych problemów na współczesnym rynku pracy. Najczęściej zagraża ono osobom o niskich kwalifikacjach niedopasowanych do rynku pracy, mało mobilnym, bez doświadczenia zawodowego. W 2020 r. największy odsetek osób długotrwale bezrobotnych występował w gminach Narew, Białowieża, Czeremcha, Kleszczele oraz Bielsk Podlaski.

Gmina	*osoby bezrobotne*				*w tym osoby długotrwale bezrobotne*			
	2018	*2019*	*2020*	*2021*	*2018*	*2019*	*2020*	*2021*
Bielsk Podlaski	*152*	*140*	*144*	*107*	*89*	*76*	*87*	*64*
Boćki	*87*	*76*	*73*	*40*	*52*	*50*	*36*	*17*
Orla	*79*	*63*	*55*	*47*	*52*	*31*	*29*	*20*
Hajnówka gm. m.	*599*	*496*	*636*	*549*	*292*	*242*	*289*	*315*

Białowieża	*82*	*83*	*90*	*81*	*57*	*56*	*59*	*62*
Czeremcha	*122*	*110*	*124*	*110*	*93*	*74*	*77*	*78*
Czyże	*39*	*31*	*34*	*41*	*27*	*21*	*19*	*23*
Dubicze Cerkiewne	*39*	*37*	*42*	*42*	*19*	*26*	*23*	*26*
Hajnówka gm. w.	*94*	*87*	*100*	*88*	*57*	*53*	*52*	*55*
Kleszczele	*80*	*68*	*67*	*69*	*44*	*40*	*42*	*36*
Narew	*138*	*107*	*121*	*110*	*99*	*76*	*87*	*80*
Narewka	*104*	*108*	*111*	*96*	*65*	*64*	*62*	*59*
LGD	***1 615***	***1 406***	***1 597***	***1 380***	***946***	***809***	***862***	***835***

Tabela 25. Liczba bezrobotnych (w tym długotrwale bezrobotnych) w gminach LGD w latach 2018-2021. *Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PUP w Hajnówce*

Analizując strukturę wiekową osób bezrobotnych, to z danych PUP wynika, iż w liczba osób bezrobotnych do 25 roku życia stanowiła w 2020 roku 12% wszystkich zarejestrowanych w UP (185 osoby). Absolwenci szkół bardzo często mają problem ze znalezieniem pracy. Wynika to przede wszystkim z niedopasowania rynku pracy i pracownika. Absolwenci szkół mają kwalifikacje niedopasowane do potrzeb rynku pracy, problemem jest też brak doświadczenia. Największy odsetek osób młodych bezrobotnych występował w gm. Boćki, Czyże, Dubicze Cerkiewne i Hajnówka. Bezrobotni w wieku 25-30 lat stanowili natomiast 11,9% ogółu zarejestrowanych w PUP (w 2020 roku - 190 osób). Najczęściej bezrobocie dotyka młodzież o najniższych kwalifikacjach, bez żadnego przygotowania zawodowego i doświadczenia w pracy. Największy odsetek bezrobotnych w tym przedziale wiekowym występował w gm. Czeremcha. Przyczyną bezrobocia wśród młodych osób jest też niedostosowanie kierunków kształcenia do potrzeb rynku. Brak określonych kwalifikacji przy względnie wysokich kosztach szkoleń może zniechęcać pracodawców do zatrudnienia młodych osób. Następna grupa to osoby w wieku 30-50 lat. Stanowią one niemal prawie połowę wszystkich zarejestrowanych w UP (w 2020 r. – 46,15%). Z kolei osoby bezrobotne powyżej 50 r. życia stanowiły w 2020 roku 30,37% ogółu zarejestrowanych w UP (485 osób). Największy odsetek osób bezrobotnych powyżej 50 r.ż. występował w gm. Narew, Hajnówka, Narewka oraz Kleszczele.

Gmina	*osoby bezrobotne do 25 roku życia*				*osoby bezrobotne powyżej 50 roku życia*			
	2018	*2019*	*2020*	*2021*	*2018*	*2019*	*2020*	*2021*
Bielsk Podlaski	*21*	*15*	*22*	*17*	*48*	*46*	*49*	*40*
Boćki	*19*	*16*	*18*	*3*	*23*	*20*	*17*	*7*
Orla	*7*	*4*	*7*	*8*	*22*	*20*	*10*	*10*
Hajnówka gm. m.	*59*	*43*	*62*	*50*	*168*	*149*	*172*	*159*
Białowieża	*9*	*10*	*12*	*12*	*20*	*27*	*20*	*17*
Czeremcha	*11*	*15*	*10*	*8*	*49*	*32*	*32*	*35*
Czyże	*4*	*4*	*6*	*4*	*12*	*9*	*8*	*11*
Dubicze Cerkiewne	*4*	*1*	*7*	*4*	*17*	*17*	*14*	*18*
Hajnówka gm. w.	*11*	*11*	*16*	*9*	*36*	*38*	*42*	*42*
Kleszczele	*5*	*1*	*7*	*8*	*35*	*32*	*25*	*29*
Narew	*5*	*6*	*10*	*4*	*59*	*57*	*54*	*51*
Narewka	*11*	*0*	*8*	*4*	*40*	*45*	*42*	*38*
LGD	***166***	***126***	***185***	***131***	***529***	***492***	***485***	***457***

Tabela 26. Liczba bezrobotnych do 25 roku życia oraz powyżej 50 roku życia w gminach LGD w latach 2018-2021. *Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL oraz PUP w Hajnówce*

Na obszarze LGD występują duże dysproporcje między podażą na pracę a kwalifikacjami bezrobotnych. Wśród osób zarejestrowanych duży odsetek bezrobotnych stanowią osoby bez kwalifikacji, z niskim wykształceniem, z małą mobilnością. ***Niskie wykształcenie jest jedną z głównych przeszkód w skutecznej aktywizacji i rozwoju lokalnego rynku pracy.*** *Z danych PUP w Hajnówce oraz w Bielsku Podlaskim wynika, że* ***największy odsetek wśród***

osób bezrobotnych stanowią osoby bez kwalifikacji zawodowych *(34,42% ogółu bezrobotnych zarejestrowanych w UP w 2020 r.).*

Istotnym problemem z punktu widzenia wszystkich badanych grup jest powstawanie nowych miejsc pracy powiązane bezpośrednio z ukrytym bezrobociem. Problem bezrobocia ukrytego występuje w gminach typowo wiejskich. Są nim dotknięci członkowie rodzin posiadaczy małych i średnich gospodarstw rolnych, którzy tylko pomagają gospodarzom (najczęściej rodzicom) pracując na własne utrzymanie.

Problemem wskazywanym podczas konsultacji jestniski poziom rozwoju przedsiębiorczości ze szczególnym wyróżnieniem branży turystycznej i niewątpliwie z tym związany problem dostępności do dotacji na uruchamianie i rozwój działalności gospodarczej. Niezadawalający jest też poziom zarobków mieszkańców LGD, który jest jednym z najniższych w kraju. W/w czynniki tworzą swoisty trzon czynników powodujących migrację młodych mieszkańców obszaru LGD (brak nowych miejsc pracy, niskie zarobki, niski poziom rozwoju przedsiębiorczości połączony z trudnym dostępem do dotacji).

Przeprowadzone konsultacje społeczne wykazały, że istnieje bardzo duże zapotrzebowanie na tworzenie nowych miejsc pracy, zarówno w wyniku podejmowania pozarolniczej działalności gospodarczej przez osoby fizyczne (81,3% wskazań), jak i w wyniku rozwijania już istniejących firm (78,7% procent wskazań).

e) działalności sektora społecznego, w tym integracja/rozwój społeczeństwa obywatelskiego

Na obszarze objętym Lokalną Strategią Rozwoju LGD "PB" ***funkcjonuje 301 organizacji pozarządowych****, w tym: 124 NGO zarejestrowanych w Krajowym Rejestrze Sądowym (w tym fundacje); 59 Ochotniczych Straży Pożarnych, 57 Koła Gospodyń Wiejskich, 32 stowarzyszeń sportowych i Uczniowskich Klubów Sportowych oraz 29 stowarzyszenia zwykłe. Analiza obszarów działalności funkcjonujących NGO wskazuje, że najliczniejszą grupę wśród organizacji pozarządowych na obszarze objętym LSR stanowią organizacje prowadzące działalność: kulturalną, sportową, turystyczną, ochrony przyrody, na rzecz rozwoju wsi, związane z promocją postaw i zachowań obywatelskich. Kolejną ważną dziedziną, którą zajmują się organizacje pozarządowe, jest praca na rzecz budowy zdrowego społeczeństwa, w tym zapobieganie patologiom społecznym, walka z wykluczeniem społecznym, przeciwdziałanie bezrobociu, działalność związaną z aktywizacją i promowaniem kobiet a także działania ukierunkowane na wsparcie osób niepełnosprawnych i ich najbliższego otoczenia.*

Aby zdiagnozować działalność zarejestrowanych organizacji w zakresie ich aktywności LGD przeprowadziła wywiady z tymi podmiotami (telefoniczne, mailowe, bezpośrednie). ***Łącznie przebadano 301 organizacji.*** *Nie z wszystkimi udało się nawiązać kontakt, gdyż rejestr stowarzyszeń prowadzony przez Starostwo Powiatowe w Hajnówce i w Bielsku Podlaskim oraz Krajowy Rejestr KGW nie zawierał kompletnych danych kontaktowych lub te dane były nieaktualne. Te organizacje wykazano w badaniach jako „brak danych" na ich temat. Pozostałe wywiady pozwoliły określić czy dana organizacja działa, czy zawiesiła swą działalność i w jakim stopniu jest aktywna. Stopień aktywności został określony w skali od 1 do 3, gdzie 1- oznacza, bardzo słabą aktywność (ich działania są znikome), 2- średnią i 3 - wysoki stopień aktywności.*

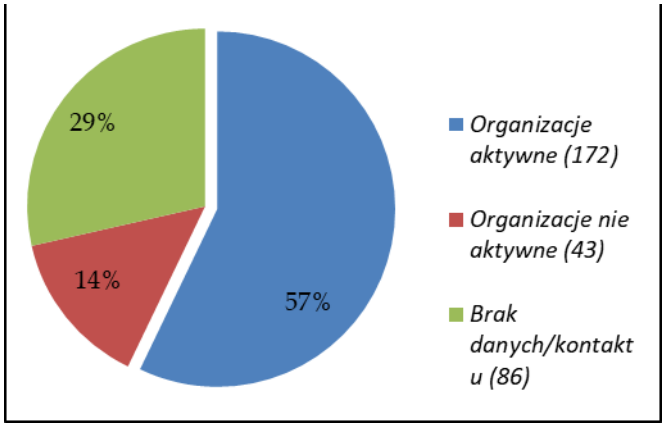

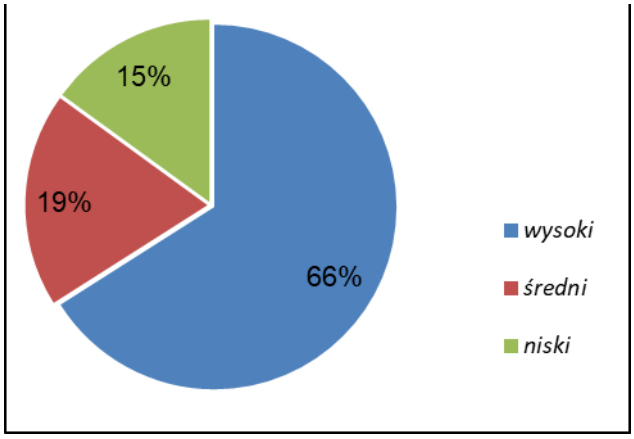

Wykres 10. Aktywność organizacji ***Wykres 11.Poziom aktywności organizacji.***

Źródło: Opracowanie własne na podstawie przeprowadzonych wywiadów

Wyzwaniem w obszarze odnoszącym się do potrzeby dalszego budowania kapitału społecznego będzie zwiększenie większego zaangażowania podmiotów NGO oraz mieszkańców obszaru (w tym grup w niekorzystnej sytuacji) w lokalne życie społeczne. ***Problemem obszaru jest jednak zróżnicowany i niewykorzystany potencjał NGO. Wywiady przeprowadzone z przedstawicielami NGO pokazują, że organizacje pozarządowe mają niewystarczające wsparcie organizacyjne i finansowe dla realizacji swoich celów statutowych.*** *Kolejnym czynnikiem jest obserwowany* ***niski stopień włączenia osób młodych w sprawy lokalne****. Brak aktywności mieszkańców, zwłaszcza osób młodych, sprawia, że nie utożsamiają się oni z miejscem zamieszkania. Nie są z nim związani emocjonalnie, nie kultywują lokalnej tradycji, co ułatwia decyzję o ewentualnej emigracji. Doskonałym narzędziem zapobiegającym temu zjawisku mogą być* ***koncepcje inteligentnych wsi****, które są oddolnymi inicjatywami społeczności mieszkającej na wsiach, pobudzającymi mieszkańców do działań na własnym terenie. Dzięki nim mieszkańcy,* ***współdziałając i tworząc partnerstwa****, będą wspólnie decydować o swoim rozwoju. Instrumentem realizowanym w ramach interwencji będą przedsięwzięcia z zakresu rozwoju inteligentnych wiosek (smart village) mających na celu wykorzystanie wiedzy lub innowacji w poszukiwaniu rozwiązań m.in. w obszarach poprawy jakości życia, ograniczenia depopularyzacji, niekorzystnych trendów demograficznych, podniesienia jakości usług lokalnych lub bezpieczeństwa, poszanowania środowiska lokalnego, niewystraczającej liczby miejsc pracy czy wykluczenia cyfrowego. Przygotowanie i realizacja lokalnych strategii rozwoju w oparciu o współpracę różnych partnerów, w tym zaangażowanie społeczności lokalnej, jak również zakres możliwego wsparcia w ramach LSR, przyczyni się do* ***umocnienia współpracy wielopodmiotowej na poziomie lokalnym****. Planowane do realizacji działania polegające na opracowaniu koncepcji Smart Village będą innowacyjnym elementem w kontekście lokalnym, gdyż do tej pory na obszarze LGD takie dokumenty nie były opracowywane.*
Dlatego tak ważnym obszarem tematycznym w nowej strategii rozwoju powinien być rozwój kapitału społecznego oraz integracja społeczna poprzez wsparcie inicjatyw w zakresie rozwoju społeczności lokalnej i animacji społecznej. Budowanie kapitału społecznego jest podstawą budowy społeczeństwa obywatelskiego i warunkuje rozwój społeczno-gospodarczy regionu. Zastosowanie instrumentu RLKS dawać będzie szansę na zidentyfikowanie potrzeb mieszkańców regionu na możliwie najniższym poziomie i precyzyjny dobór interwencji w celu najbardziej efektywnego rozwiązywania problemów.
Z wyżej przytoczonych danych oraz z problemów zgłaszanych podczas przeprowadzanych konsultacji wywnioskować można, iż organizacje pozarządowe z obszaru objętego LSR mają potencjał, by integrować środowisko lokalne, zaspokajać jego potrzeby, rozwiązywać istotne problemy, a także budować społeczeństwo obywatelskie, aczkolwiek potrzebują w tym zakresie nieodzownego wsparcia innych instytucji publicznych oraz mieszkańców obszaru.

f) wskazanie problemów społecznych, ze szczególnym uwzględnieniem problemów ubóstwa i wykluczenia społecznego oraz skali tych zjawisk

Według analizy danych Oceny Zasobów Pomocy Społecznej w roku 2020 na terenie województwa podlaskiego pomocy i wsparcia udzielono ogółem 81.822 osobom, czyli 6,9% mieszkańców województwa podlaskiego. W roku 2019 liczba ta była wyższa o 5.315 osób, natomiast dwa lata wcześniej wyższa o 11.057.[9] Natomiast w 2021 r. nastąpił spadek liczby beneficjentów. Wsparcia udzielono 81.683osobom, czyli 7% mieszkańców województwa podlaskiego. Widoczny jest spadek liczby beneficjentów pomocy społecznej, jednakże analiza danych wskazuje, że ich udział procentowy w ogólnej liczbie mieszkańców województwa wzrasta. Statystyki OZPS pokazują spadek liczby osób korzystających z pomocy społecznej w latach 2018-2021 oraz prognozują, że w roku 2022 nastąpi wzrost liczby osób potrzebujących pomocy i wsparcia. Wynika to z wyjątkowej sytuacji związanej z rozpoczętą w 2021 roku inflacją, która znacznie wpływa na koszty utrzymania i sytuację socjalno - bytową ludności oraz konfliktem zbrojnym na Ukrainie i wsparciem uchodźców.[10]Analiza wykazała, że na terenie powiatu hajnowskiego oraz

---

[9]*Raport: Ocena Zasobów Pomocy Społecznejw województwie podlaskimw 2020 roku, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, Białystok 2021*
[10]Raport: Ocena Zasobów Pomocy Społecznej w województwie podlaskim w 2021 roku, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, Białystok 2022

gminy w. Bielsk Podlaski, Boćki i Orla w 2020r. z pomocy społecznej korzystało ok. 8,76% mieszkańców, co plasuje obszar LGD wśród średnich procentowo (szczegółowe dane przedstawiono w rozdz. II str. 14-15).
W kwestii powodów korzystania przez mieszkańców z pomocy społecznej dokonano analizy na podstawie przyczyn korzystania przez rodziny z terenu LGD z pomocy społecznej w ostatnich latach. Dane statystyczne wskazują, że mimo poprawy sytuacji materialnej, wciąż zdecydowanie głównym powodem w tym zakresie jest ubóstwo. Mimo spadkowej tendencji zmian liczby rodzin korzystających z pomocy z tego powodu, pozostaje on w dalszym ciągu zdecydowanie najczęstszą przyczyną z jakiej mieszkańcy wymagają wsparcia z zewnątrz – w ostatnim analizowanym 2021 roku z tego powodu skorzystało z pomocy 1332 rodziny. W 2020r. było to 1492. Na dalszych miejscach w hierarchii powodów przyznawania pomocy społecznej znajdowały się: bezrobocie, niepełnosprawność czy długotrwała lub ciężka choroba. Zaznaczyć należy, że w większości przypadków podstawą udzielenia wsparcia rodzinie jest występowanie kilku przesłanek jednocześnie.

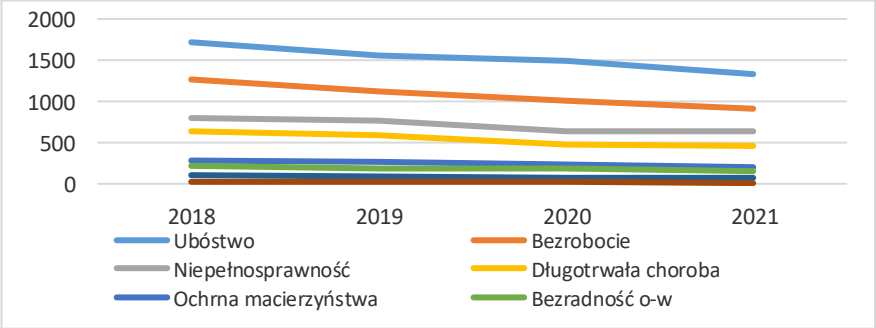

Wykres 12. Rodziny, którym na podstawie decyzji przyznano pomoc społeczną wg przyczyn, w latach 2018- 2021 roku. *Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS i OZPS.*

W ramach realizacji zadań zarówno własnych jak i zleconych, gminne jednostki pomocy społecznej stosują cały wachlarz świadczeń dostosowanych do potrzeb poszczególnych kategorii klientów w postaci świadczeń pieniężnych, tj. zasiłku stałego, okresowego lub celowego bądź świadczeń niepieniężnych. Udzielenie świadczeń niepieniężnych nie jest uzależnione od spełnienia kryterium dochodowego, a jedynie od wystąpienia okoliczności faktycznie uzasadniających przyznanie danej pomocy. Wśród tego typu świadczeń wymienia się pomoc w formie: posiłków, schronienia, ubrań, sprawienia pogrzebu czy odpłatności za pobyt w DPS. W ciągu trzech ostatnich lat widoczny jest spadek liczby osób korzystających z zasiłków, zarówno stałych, okresowych oraz celowych. Wiąże się z tym spadek przyznanych kwot tych świadczeń w budżetach gmin. Prognozy wskazują, iż w roku 2022 liczba osób otrzymujących zasiłek stały dla osoby w rodzinie ulegnie spadkowi. Tendencja ta wskazuje, że więcej z pomocy społecznej korzystają osoby mające kryzys przejściowy.
Analiza zebranych danych z formularzy OZPS wykazuje, iż w 2021 roku w ramach pomocy niepieniężnej największa liczba beneficjentów na obszarze LGD korzystała z posiłków. Zdecydowana większość świadczeń dotyczyła posiłków dla dzieci (86%) i w większości była finansowana w ramach programu wieloletniego „Posiłek w szkole i w domu". Świadczeniami niepieniężnymi z tytułu odpłatności za pobyt mieszkańca gminy w domu pomocy społecznej objętych było 93 osoby. Rośnie liczba osób korzystających z tej formy pomocy. W 2020 roku objęto nią 79 osób, o 14 osób mniej niż w 2021r. Liczba asystentów rodziny w latach 2018-2021 na obszarze LGD wykazuje tendencję spadkową. W roku oceny nastąpił spadek liczby asystentów rodziny o 2 w stosunku do roku 2020. Jednocześnie wzrasta liczba rodzin, którym asystenci udzielają wsparcia. W 2021r. asystenci udzielili wsparcia 90 rodzinom, o 10 rodzin więcej niż w roku poprzednim. Dane dotyczące prognozy na rok 2022 wykazują, iż liczba rodzin objętych asystenturą będzie wzrastać przy dalszym spadku liczby asystentów rodziny, przy zachowaniu ustawowego wskaźnika liczby przypadających max. 15 rodzin na jednego asystenta. W związku z tym ***niezbędne jest ukierunkowanie interwencji na wsparcie rodzin, w tym wychowujących dzieci, przeżywających trudności opiekuńczo-wychowawcze, usług wsparcia dla dzieci i młodzieży, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci z niepełnosprawnościami, w tym działania z zakresu usług psychologicznych, pedagogicznych****. Analizując infrastrukturę społeczną na obszarze LGD ukierunkowaną na specjalistyczne wsparcie dzieci i młodzieży stwierdza się, iż na obszarze tym*

funkcjonuje: 1 placówka opiekuńczo-wychowawczo-socjalizacyjna, 1 rodzinny dom dziecka, 2 placówki wsparcia dziennego. Jeżeli zaś chodzi o wsparcie ogólne (niespecjalistyczne) to należy wskazać tudzież dużą liczbę świetlic na terenie LGD, które również przeznaczone są dla dzieci i młodzieży. Chociaż większość z badanych gmin posiada jedynie po jednej takiej świetlicy i to działającej przy szkole (29). Zdecydowany brak jest świetlic pozaszkolnych (2). Mimo istnienia wielu świetlic wiejskich, wyniki konsultacji społecznych wskazują na ***zbyt niską ofertę zajęć, integrujących imprez szczególnie dla młodzieży i osób starszych****, które stymulowałyby ich aktywność społeczną. Dlatego też, bardzo istotny element włączenia społecznego powinny stanowić również inwestycje związane z umożliwieniem dopasowania oferty do potrzeb lokalnych przez istniejące już placówki, a także inwestycje w rozbudowę infrastruktury przyczyniającej się do poprawy dostępu osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym do miejsc, gdzie wdrażane będą działania w zakresie aktywnej integracji. Jest to szczególnie ważne w przypadku osób z grup defaworyzowanych oraz zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, które mają ograniczony dostęp do miejscowej infrastruktury i kultury.* ***Warto zatem koncentrować się na aktywności osób młodych i zabezpieczyć możliwość wyrównywania ich szans edukacyjnych oraz miejsca wsparcia i pomocy tym grupom.*** *W celu zwiększenia obszarów włączenia społecznego konieczne jest też* ***wsparcie osób zagrożonych i wykluczonych społecznie*** *oraz wyeliminowanie barier, które uniemożliwiają ich włączenie społeczne. Umożliwić to powinny działania związane z integracją społeczną, zdobywanie i aktualizacja kwalifikacji zawodowych oraz przedsięwzięcia skierowane na rozwój postaw przedsiębiorczych wśród mieszkańców obszaru. Pod tym kątem również przeanalizowana została infrastruktura społeczna z obszaru LGD ukierunkowana na rozwój aktywizacji społecznej i zawodowej. Na obszarze funkcjonuje: 2 CIS, 2 KIS, 1 WTZ.Mieszkańcy wskazują jednak częsty brak środków finansowych na efektywne funkcjonowanie istniejącej infrastruktury. Biorąc pod uwagę cały obszar LGD oraz liczbę osób korzystających z pomocy społecznej* ***zdecydowanie niezbędne jest ukierunkowanie wsparcia pod kątem aktywizacji społeczno-zawodowej oraz integracji społecznej*** *celem ukierunkowania osób korzystających z PS np. na wejście na rynek pracy i tym samym wyjście z długotrwałej bezczynności i liczenia tylko na wsparcie instrumentów polityki społecznej.*

Równie szczególnie istotną grupą biorąc pod uwagę uwarunkowania demograficzne są ***osoby starsze****, których z roku na rok jest coraz więcej. Konsekwencją jest konieczność zapewnienia warunków do jak najdłuższego samodzielnego życia w miejscu zamieszkania osobom samodzielnie gospodarującym. Wszystkie te procesy obserwowane są powszechnie, wynika to z sytuacji demograficznej opisanej w rozdziale II, gdzie niewystarczająco wysoki poziom wskaźnika urodzeń oraz przyrostu naturalnego nie niwelują tempa starzenia się społeczeństwa. Zmierzamy do sytuacji, gdy liczba osób w wieku senioralnym jak i udział w ogólnej liczbie mieszkańców obszaru LGD będzie systematycznie rósł, niosąc za sobą szereg następstw natury społecznej i gospodarczej.* ***Warto zatem specjalną uwagę poświęcić również seniorom, którzy wyrażają dużą chęć rozwoju osobistego i dalszego obcowania w społeczeństwie.***

Obecnie funkcjonujące usługi wsparcia seniorów można podzielić na dwie kategorie:

a) organizacja czasu wolnego, rozwój hobby i zainteresowań oraz edukacja osób starszych – na terenie LGD dla starszych mieszkańców dostępne są: uniwersytet trzeciego wieku oraz 6 klubów seniora organizowane w poszczególnych gminach. W przypadku klubów seniora ich liczba oraz skala działalności jest bardzo zmienna w czasie, w zależności m.in. od realizacji projektów dofinansowanych ze środków zewnętrznych. Działalność tego typu inicjatyw ogranicza także fakt, że mają one najczęściej charakter nieformalny, zawiązany wokół np. GOK na czas realizacji projektu,

b) zapewnienie opieki dziennej lub całodobowej osób w wieku poprodukcyjnym z uwagi na niepełnosprawność lub chorobę – w tym zakresie na terenie LGD funkcjonuje 10 instytucji oferujących całodobową i dzienną opiekę, w tym: 5 Dziennych Domów Pobytu, 3 Domy Pomocy Społecznej, 1 Hospicjum, 1 Środowiskowy Dom Samopomocy. ***Mieszkańcy i władze publiczne wskazują jednak częsty brak środków finansowych na efektywne funkcjonowanie istniejącej infrastruktury.***

Kluczowe wyzwania dotyczące wsparcia osób starszych ze strony usług społecznych na terenie LGD to przede wszystkim:

- niejednorodność grupy osób starszych pod względem aktywności, stanu zdrowia, niepełnosprawności wymaga stałego różnicowania usług społecznych pod względem ich zakresu i dostępności, w środowisku zamieszkania i całodobowo poza miejscem zamieszkania;
- wspieranie działań nakierowanych na aktywizację seniorów i ich najbliższego otoczenia.
- zapewnianie wsparcia i doradztwa opiekunom osób starszych, w tym w ramach opieki wytchnieniowej;
- tworzenie infrastruktury placówek dziennych, w tym mieszkań chronionych, odpowiadającym na zapotrzebowanie osób starszych

Przeprowadzone konsultacje społeczne w zakresie obszaru społecznego wykazały, iż mieszkańcy widzą najpilniejsze potrzeby w zakresie:

a) wykorzystania istniejącej infrastruktury świetlic/remiz na kluby seniora lub dzienne domy pobytu dla osób starszych, niesamodzielnych,
b) wsparcia finansowego istniejącej infrastruktury (DDP, KIS, CIS) w prowadzonej dotychczas działalności,
c) wsparcia rodzin przeżywających trudności opiekuńczo-wychowawcze (asystent rodziny),
d) organizacji staży, kursów, szkoleń zawodowych dla mieszkańców obszaru w celu podniesienia kwalifikacji i umocnienia pozycji na rynku pracy,
e) działań ukierunkowanych na organizację szerszejoferty spędzania wolnego czasu osobom starszym, dzieciom i młodzieży

g) podejście LGD do kwestii przestrzegania zasady równości szans i niedyskryminacji

Wszystkie działania zaplanowane w LSR będą realizowane z poszanowaniem zasad horyzontalnych UE, o których mowa w art. 9 rozporządzenia w sprawie wspólnych przepisów oraz z poszanowaniem praw podstawowych oraz przestrzeganiem Karty praw podstawowych Unii Europejskiej w procesie wdrażania Funduszy. Zasada równości szans i niedyskryminacji, w tym dostępności dla osób z niepełnosprawnościami, realizowana będzie przede wszystkim poprzez zastosowanie uniwersalnego projektowania oraz mechanizmu racjonalnych usprawnień. Podejmowane działania wspierać będą równy dostęp do wysokiej jakości poszczególnych działań zaplanowanych do realizacji. Każde wsparcie będzie ukierunkowane na indywidualne potrzeby grup docelowych przewidzianych w ramach LSR, zaprojektowane z uwzględnieniem indywidualnej sytuacji życiowej. Podczas przygotowywania, wdrażania, monitorowania, sprawozdawczości i ewaluacji LSR podejmowane będą odpowiednie kroki w celu zapobiegania wszelkiej dyskryminacji ze względu m.in. na płeć, rasę lub pochodzenie etniczne, religię lub światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną. Na każdym etapie realizacji programu będzie również przestrzegana zasada równości kobiet i mężczyzn. Do przestrzegania zasad horyzontalnych zobowiązane będą zarówno instytucje zaangażowane we wdrażanie programu, jak również beneficjenci projektów. Działania realizowane w projektach będą uwzględniać wymogi dotyczące zasady równości szans i niedyskryminacji, konieczność zapewnienia odpowiedniej dostępności usług lub infrastruktury. Zasady horyzontalne, w tym wyrównywanie szans i polityka antydyskryminacyjna znajdą odzwierciedlenie w kryteriach wyboru projektów.
Ponadto LGD PB nieustannie dąży do zapewnienia jak najlepszej ***dostępności*** *dla wszystkich interesariuszy, w tym tych, którzy znajdują się w niekorzystnej sytuacji życiowej np. osoby z niepełnosprawnościami. Biuro Stowarzyszenia mieści się w jednokondygnacyjnym budynku. Wejście do budynku jest dostosowane do potrzeb osób mających niepełnosprawność ruchową (tj. wejście przystosowane do wózków inwalidzkich). W biurze nie występują przeszkody architektoniczne w postaci progów, uskoków itp. Ponadto LGD posiada stronę internetową, która jest częściowo zgodna z ustawą o dostępności cyfrowej stron internetowych i aplikacji mobilnych podmiotów publicznych. Planuje się wprowadzenia dalszych udoskonaleń oraz dostosowywanie jej do w/w ustawy.*
Komunikacja ze społecznością lokalną jest prowadzona w różnorodnych formach, które uwzględniają ograniczenia osób z niepełnosprawnością. LSR przewiduje sposoby animacji, komunikacji i informowania lokalnej społeczności o działaniach na rzecz grup osób w niekorzystnej sytuacji w sposób dostosowany do potrzeb tych osób – w Planie komunikacji zaplanowanoróżnorodne narzędzia komunikacji tj. informacje na stronach internetowych LGD, gmin członkowskich, za pośrednictwem mediów społecznościowych odpowiednie dla w/w osób.

h) dziedzictwo kulturowe/ zabytki

Ze względu na bogatą i złożoną historię oraz wielokulturową i unikalną tradycję obszar objęty strategią posiada znaczne zasoby dziedzictwa historycznego i kulturowego. Stanowią one istotny element wzbogacający atrakcyjność turystyczną obszaru LGD. Ważnym elementem struktury kulturowej są obiekty architektury i budownictwa wpisane do rejestru zabytków. Na dzień 14.11.2022 roku do ewidencji Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wpisanych było ***693 pozycji zabytków nieruchomych (z obszaru LGD), co stanowi 11,55% z całego województwa.*** *Natomiast do rejestru Podlaskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wpisanych było* ***177 pozycji zabytków nieruchomych (z obszaru LGD), co stanowi 7,66% z całego województwa.***
Do zabytkowych założeń przestrzennych zaliczane są parki zaprojektowane w stylu angielskim: XIX-wieczne w Białowieży (Pałacowy i Dyrekcyjny), pozostałości parku w Zwierzyńcu oraz XX-wieczne (przydworski w Wojnówce i siedzibie obecnego Nadleśnictwa Białowieża). Centrum osady Białowieża zostało uznane za strefę chronionego krajobrazu i objęte opieką Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Unikatowymi obiektami budownictwa w stylu szwajcarskim są: Dworek Gubernatora w Parku Pałacowym, siedziba Zakładu Lasów Naturalnych IBL w Parku Dyrekcyjnym, stacja kolejowa Białowieża Towarowa. W samej Białowieży wiele budynków należących do zespołu rezydencji myśliwskiej carów zbudowano w stylu szwajcarsko-rosyjskim. Z lat 30-tych XX w. pochodzi kościół katolicki w Białowieży, to piękny przykład stylu neorenesansowego w Polsce.
Zasoby dziedzictwa kulturowego stanowią istotny element tożsamości. Mieszkańcy mając świadomość swojego dziedzictwa kulturowego na spotkaniach zgłaszali potrzebę zachowania niematerialnych elementów kultury wiejskiej, obrzędów, zwyczajów, które przetrwały w miejscowej tradycji. Kulturowa spójność mająca swoją genezę w historii obszaru znajduje wyraz w istniejących obiektach kultury materialnej. Zaangażowanie mieszkańców w krzewienie kultury jest potencjałem, który należy wspierać. Przedsięwzięcia, które mogą chronić dziedzictwo kulturowe oraz przyrodnicze polskiej wsi są elementem bezcennym*.*
Problemem wskazywanym podczas konsultacji jest słaba wymiana doświadczeń z innymi regionami – m.in. w zakresie kultury i produktów lokalnych. Odpowiedzią na ten problem może być realizacja operacji w partnerstwie z podmiotami spoza obszaru LGD PB.

i) obszary atrakcyjne turystycznie oraz wskazanie potencjału dla rozwoju turystyki

Obszar LGD w dużej mierze stanowią tereny atrakcyjne turystycznie ze względu na dużą lesistość, urozmaicenie przestrzenne, charakterystyczne układy urbanistyczno-przestrzenne i dużą ilość obszarów cennych przyrodniczo. Szczególnym na skalę światową międzynarodową jest obszar Puszczy Białowieskiej, która została wpisana na listę światowych Rezerwatów Biosfery UNESCO oraz jako transgraniczny Obiekt Światowego Dziedzictwa Ludzkości UNESCO. Turystyka jest prężnie rozwijającą się gałęzią na obszarze objętym LSR. Świadczy o tym fakt, iż z roku na rok zwiększa się liczba atrakcji turystycznych przeznaczonych dla osób przyjeżdżających. Obszar LGD jest idealnym miejscem na uprawianie turystyki aktywnej. Wyznaczone szlaki turystyczne umożliwiają odbywanie wycieczek krajoznawczych: pieszych, samochodowych, rowerowych, kajakowych, nordic walking i edukacyjnych przez malownicze tereny Puszczy Białowieskiej i jej okolic.
Najbardziej rozpoznawalnym atutem jest Puszcza Białowieska, w której zachowały się ostatnie fragmenty lasu o charakterze pierwotnym. To tutaj mieszka największa populacja wolnego żubra na świecie. Największą popularnością wśród osób odwiedzających cieszą się obiekty Białowieskiego Parku Narodowego, w skład którego wchodzą Rezerwat Pokazowy Żubrów w którym żyją żubry, łosie, jelenie, sarny, dziki, wilki i rysie, Muzeum Przyrodniczo-Leśne prezentujące zbiory przyrodnicze z dziedziny zoologii, botaniki, historycznego użytkowania Puszczy, Park Pałacowy, na terenie którego mieści się m.in. najstarszy budynek w Białowieży – drewniany Dworek Gubernatora oraz Obręb Ochronny.

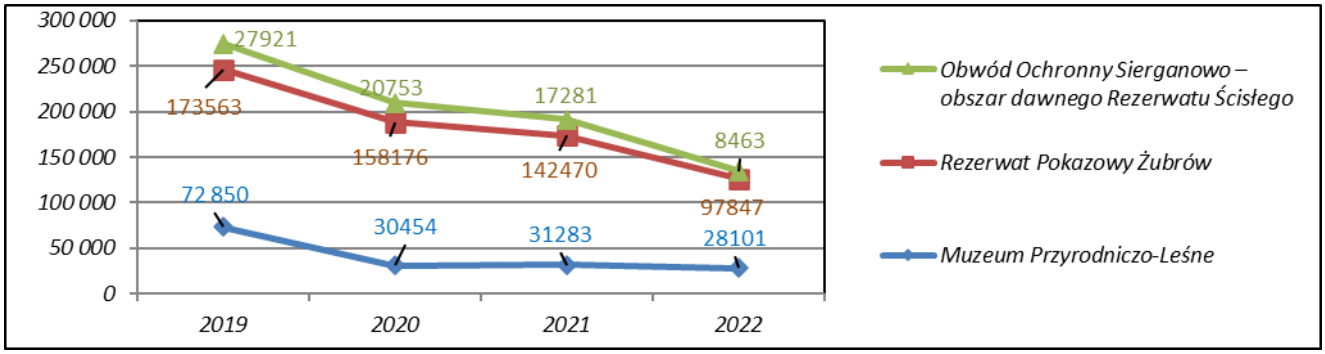

Wykres 13. Ruch turystyczny w obiektach BPN udostępnianych turystycznie (lata 2019-2022) na podstawie sprzedanych biletów wstępu. *Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Białowieskiego Parku Narodowego*

Liczba turystów odwiedzających obiekty BPN na przestrzeni lat 2019-2022 znacząco zmalała. Spowodowane jest to pandemią COVID-19, wybuchem wojny w Ukrainie oraz rosnącą inflacją.

Niecodzienne atrakcje regionu pozwolą cieszyć się urokami Puszczy Białowieskiej, a szczególnie organizowaną przez Lasy Państwowe przejazdem kolejką wąskotorową do osady Topiło lub wycieczka kolejową drezyną napędzaną siłą mięśni przez pasażerów. Miejscami sprzyjającymi wypoczynkowi i rekreacji są okolice zbiorników wodnych: Siemianówka na rzece Narew, Repczyce na rzece Nurzec, Bachmaty na rzece Orlanka i śródleśne stawy w miejscowości Topiło. Można tam powędkować oraz uprawiać sporty wodne. Obszar LGD, to też miejsce sprzyjające aktywnemu wypoczynkowi. Wypożyczalnie sprzętu turystyczno-rekreacyjnego są zlokalizowane przy gminnych ośrodkach sportu i rekreacji, hotelach, kwaterach agroturystycznych, biurach turystyki, pensjonatach a w swojej ofercie posiadają: rowery, sprzęt do nordic walking, narty biegowe i kajaki.

Szansą dla obszaru jest *rosnąca moda na aktywne, zdrowe spędzanie czasu jednak warunkiem wykorzystania tej szansy jest budowa i promocja kompleksowej oferty. Podobnie, rozwija się też rynek dla usług turystyki rehabilitacyjnej i leczniczej - w tym wypadku ważna jest nie tylko kompleksowość oferty, ale też jej elementy specjalistyczne (usługi prozdrowotne itp.). Obecnie obszar LGD nie ma jeszcze wyrobionej tego rodzaju specjalizacji.*

Gmina	***Rok 2015***	***Rok 2020***	***Rok 2021***
Bielsk Podlaski	*2*	*7*	*7*
Boćki	*3*	*4*	*4*
Orla	*1*	*9*	*9*
Białowieża	*95*	120	*120*
Czeremcha	*7*	11	*11*
Czyże	*3*	8	*8*
Dubicze Cerkiewne	*19*	27	*26*
Hajnówka gm. w.	*32*	30	*31*
Kleszczele	*15*	17	*20*
Narew	*65*	24	*23*
Narewka	*16*	48	*62*
LGD	***258***	***305***	***321***

Tabela 27. Kwatery agroturystyczne w poszczególnych gminach obszaru LGD, stan na rok 2015,2020 i 2021
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z gminnych ewidencji

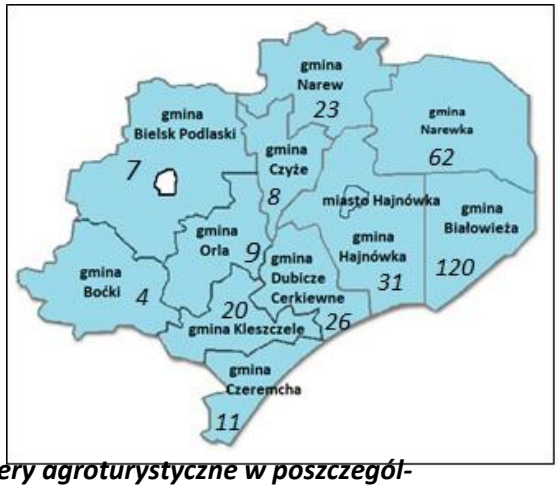

Ryc. 4.Kwatery agroturystyczne w poszczególnych gminach obszaru LGD (stan na rok 2021)

Baza noclegowa na obszarze LGD jest bogatą siecią obiektów o różnym standardzie. W przestrzeni turystycznej LGD w 2020 roku funkcjonowało 36 obiektów noclegowych oraz 305 kwater agroturystycznych. Najwięcej kwater agroturystycznych znajdowało się na terenie gmin: Białowieża (120), Narewka (48), Hajnówka (30) - stanowiąc 69,47 % ogółu kwater. Najmniej kwater agroturystycznych działało w gminie Boćki (4), Bielsk Podlaski (7), Czyże (8) i Orla (9).

Jednostka terytorialna	2018		2019		2020		2021	
	Obiekty noclegowe	Miejsca noclegowe	Obiekty noclegowe	Miejsca noclegowe	Obiekty noclegowe	Miejsca noclegowe	Obiekty noclegowe	Miejsca noclegowe
Bielsk Podlaski	2	146	1	62	1	62	1	102
Hajnówka	5	167	5	167	4	155	3	143
Białowieża	18	921	19	949	17	815	16	801
Dubicze Cerkiewne	7	161	7	161	7	181	6	136
Hajnówka	1	15	1	15	1	15	1	15
Narew	3	63	3	63	3	63	3	63
Narewka	4	116	4	116	4	116	4	95
LGD	**40**	**1 589**	**40**	**1 533**	**37**	**1 407**	**34**	**1 355**

Tabela 28. Liczba obiektów noclegowych oraz miejsc noclegowych na obszarze LGD w latach 2018-2021. Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Wskaźnik liczby osób korzystających z noclegów w przeliczeniu na 1000 mieszkańców na obszarze powiatu hajnowskiego (brak danych dla powiatu bielskiego) w 2020 wyniósł 913,03, wypadając wysoko na tle Polski (468,31) oraz województwa podlaskiego (325,42). W analizowanych latach wskaźnik ten uległ jednak znacznemu zmniejszeniu, co związane jest z pandemią COVID-19, jaka rozpoczęła się w roku 2020.

Jednostka terytorialna	2018	2019	2020	2021
Polska	882,40	929,18	468,31	584,34
Podlaskie	540,13	583,78	325,42	381,93
Powiat bielski	**282,93**	**303,21**	**Brak danych**	**219,19**
Powiat hajnowski	**1 279,08**	**1 378,22**	**913,03**	**686,72**

Tabela 29. liczba turystów korzystających z noclegów na 1000 mieszkańców w latach 2018-2021. Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Liczba miejsc noclegowych w obiektach noclegowych w latach 2018-2021 zmniejszyła się o 14,73%. Związane jest to z zamknięciem niektórych działalności w wyniku pandemii COVID-19. Największa baza noclegowa znajduje się w gminie Białowieża - 17 obiektów oferujących 815 miejsc noclegowych. Wynika to z faktu, iż w tej gminie generuje się największy ruch turystyczny z obszaru LGD. Rozwiniętą bazę noclegową posiada również gmina Dubicze Cerkiewne, posiadając 7 obiektów noclegowych oferujących 181 miejsc.

Obszar LGD jest idealnym miejscem do wypoczynku. Sieć szlaków turystycznych pozwala dotrzeć do najbardziej urokliwych puszczańskich zakątków. ***Jednak z punktu widzenia obszaru LGD PB jako całości, rozwój infrastruktury turystycznej jest niedostateczny i nie tworzy ona spójnego układu.***

Zaplecze rekreacyjno-sportowe na obszarze LGD PB zapewnione jest m.in. przez boiska-orliki, siłownie na świeżym powietrzu i ścieżki rekreacyjne. Ważnym elementem oferty jest pływalnia i park wodny.

Gmina	Rok 2018	Rok 2020	Rok 2021
Bielsk Podlaski	9	17	23
Boćki	3	3	3
Orla	9	20	20
Hajnówka gm. m.	5	9	9
Białowieża	8	8	8
Czeremcha	2	2	3
Czyże	1	1	1
Dubicze Cerkiewne	2	4	4
Hajnówka gm. w.	14	17	19
Kleszczele	1	2	2
Narew	6	6	6
Narewka	3	12	12
LGD	**63**	**101**	**120**

Tabela 30. Infrastruktura rekreacyjna w poszczególnych gminach obszaru LGD, stan na rok 2018 i 2021

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z Urzędów Gmin

Przeprowadzona analiza wskazuje, że w badanym okresie nastąpił znaczący wzrost infrastruktury rekreacyjnej (place zabaw i siłownie na świeżym powietrzu). Część spośród tych obiektów powstało w wyniku uzyskanych dofinansowań z LGD – łącznie 29 obiektów. Poza siłowniami zewnętrznymi i placami zabaw dofinansowano też powstanie innej infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej, takiej jak: budowa przystani kajakowej w Lewkowie Starym, przebudowa boiska sportowego w Czeremsze oraz budowa pomostu i kładki na rzece Narew.

Na obszarze LGD występuje niedostateczna oferta pobytowa dla turystów, w tym niewiele atrakcji turystycznych względem posiadanego potencjału (poza obrębem Puszczy Białowieskiej). Turystyka rozwija się głównie w gminach Białowieża i Narewka.
Na spotkaniach konsultacyjnych społeczność lokalna wskazywał wyrażała ***zapotrzebowanie dotyczące tworzenia i rozwijania działalności gospodarczych w zakresie turystyki i rekreacji, szczególnie wspierane powinno być tworzenie oraz rozwijanie istniejących kwater agroturystycznych.***
Przeprowadzone konsultacje społeczne pokazują też, że ciągle ***istnieje zapotrzebowanie na tworzenie małej infrastruktury turystyczno- rekreacyjnej w miejscowościach, w których takiej infrastruktury brakuje (76,15 % wskazań ankietowanych). Niedostatek tej infrastruktury wpływa nie tylko na mniejszy ruch turystyczny, lecz także na niższą jakość życia mieszkańców.***

j) obszary wiejskie, ze szczególnym uwzględnieniem rolników, domowników oraz mieszkańców po PGR

Obszar LGD w przeważającej większości zajmują tereny wiejskie. Są to obszary, na których żyją ludzie, a teren ten charakteryzuje się zwykle mniejszą gęstością zaludnienia oraz większymi obszarami zieleni i terenami rolniczymi. W takich miejscach można spotkać wiele różnych grup ludzi, w tym rolników, domowników oraz mieszkańców. W/w grupy mieszkańców obszarów wiejskich są ważne dla życia i rozwoju wsi. Dlatego też istotne jest ***wspieranie rozwoju obszarów wiejskich, m.in. poprzez inwestycje w infrastrukturę, rozwijanie turystyki wiejskiej, czy udzielanie wsparcia finansowego dla rolników i przedsiębiorców działających na wsi.***
Nadwyżki zatrudnienia w sektorze rolnym wymuszają działania zmierzające do tworzenia warunków do reorientacji zawodowej rolników. Natomiast w sytuacji niedostatku ofert zatrudnienia, konieczne jest przygotowanie do prowadzenia działalności gospodarczej (samozatrudnienie).
Na spotkaniach konsultacyjnych społeczność lokalna wyrażała ***zapotrzebowanie na operacje dotyczące rozwijania pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych w zakresie gospodarstw agroturystycznych oraz zagród edukacyjnych. Ponadto rolnicy zainteresowani są też podjęciem pozarolniczej działalności gospodarczej.***
Planowane do realizacji zagrody edukacyjne będą ***innowacyjnym elementem w kontekście lokalnym,*** *gdyż do tej pory na obszarze LGD takie działania nie były realizowane.*

k) rolnictwo i rynek rolny

Rolnictwo jest ważnym działem gospodarki na obszarze LGD. Użytki rolne stanowią ponad 37% powierzchni obszaru. Cechą charakterystyczną jest rozdrobnienie gospodarstw, wyrażające się liczebną przewagą gospodarstw małych.
Wykres 14. Liczba osób pracujących w gospodarstwach rolnych (członkowie rodziny i pracujący najemni stali) w roku 2020. Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

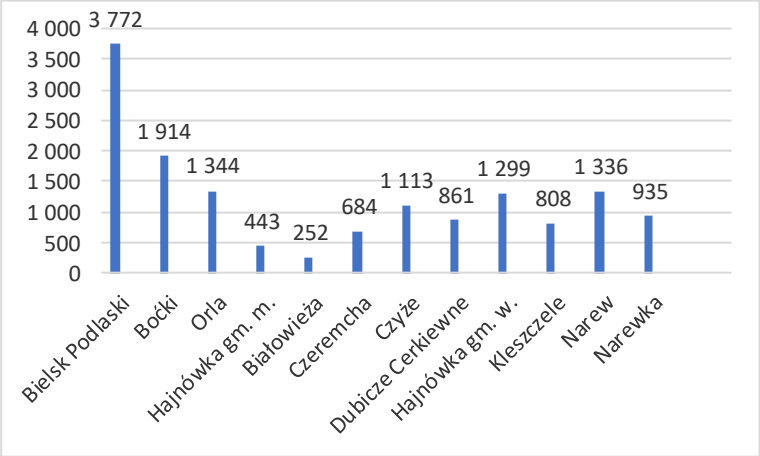

Liczba osób pracujących w gospodarstwach rolnych (obejmująca członków rodziny i stałych najemnych) na obszarze LGD w 2020 roku wyniosła 14 761 osób. Najwięcej spośród tych osób pracowało w gminie Bielsk Podlaski (3 772 osób) oraz Boćki (1 914 os.). Najmniej zaś w gminie Białowieża (252 osoby), gminie miejskiej Hajnówka (443 osoby) oraz w gminie Czeremcha (684 osoby)

Analiza wykazała, że na terenie powiatów bielskiego i hajnowskiego, należących do LGD, w 2020 roku przeważały gospodarstwa specjalizujące się w uprawach polowych (ponad 70%). 16% stanowiły gospodarstwa specjalizujące się w chowie zwierząt, natomiast 6% - gospodarstwa mieszane (różne uprawy i zwierzę-

ta). Mniej niż 1% stanowiły gospodarstwa specjalizujące się w uprawach ogrodniczych oraz w uprawie drzew i krzewów owocowych.
Jednym z głównych kierunków produkcji jest produkcja mleka. Związana jest z dużą powierzchnią użytków zielonych. Łąki i pastwiska stanowią ponad 30% powierzchni użytków rolnych. Na produkcję mleka ma również wpływ silna pozycja podlaskich mleczarni. Największym podmiotem skupującym mleko na obszarze LGD jest OSM Hajnówka.
Grunty pod zasiew stanowią około 64% wszystkich użytków rolnych. 72% spośród zasiewów w 2022 roku stanowiły zboża, z czego 80% były to zboża podstawowe (pszenica, jęczmień, owies, pszenżyto). Około 10% wszystkich upraw stanowi rzepak. W ostatnich latach odnotowuje się spadek powierzchni upraw roślin zbożowych, przy jednoczesnym zwiększaniu powierzchni upraw kukurydzy na paszę i na ziarno oraz rzepaku.

l) produkty lokalne, tradycyjne i regionalne podkreślające specyfikę danego obszaru

Tradycyjne rolnictwo, wielokulturowość regionu oraz historycznie bogate tradycje kulinarne znajdują odzwierciedlenie w ofercie licznych produktów lokalnych i tradycyjnych oferowanych na kwaterach agroturystycznych i niektórych obiektach gastronomicznych (Zajazd u Jana). Oficjalna oferta jest jednak uboga, ze względu na brak organizacyjnych i technologicznych możliwości przetwarzania produktów rolnych oraz wprowadzania ich na rynek.
Na liście produktów tradycyjnych Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi znajdują się produkty z obszaru LGD. Są to między innymi Lipiec Białowieski, Twaróg Hajnowski, Marcinek Hajnowski (będące też laureatami Podlaskiej Marki Roku) oraz Masło z Hajnówki. Produktem tradycyjnym, promującym nasz region jest bez wątpienia ***Lipiec Białowieski.*** *Produkują go pszczelarze ze Stowarzyszenia Pszczelarzy Rejonu Puszczy Białowieskiej. Pozyskiwany jest on z lipy drobnolistnej, która w tak zwartej formie występuje tylko w Puszczy Białowieskiej. Kolejnym produktem spożywczym promującym region jest* ***Marcinek Hajnowski****. Jest to ciasto składające się z wielu cienko rozwałkowanych placków przełożonych śmietaną. Marcinek bardzo często gości na weselnych stołach.*
Produktem spożywczym, który został laureatem Podlaskiej Marki Roku 2012 jest ***Ser Carski*** *produkowany przez OSM Hajnówka. Mleko wykorzystywane do produkcji pozyskiwane jest od krów wypasanych na naturalnych łąkach bogatych w różnorodne trawy i zioła oraz żywionych tradycyjnymi paszami przygotowanymi we własnych gospodarstwach.*
Inny lokalnym produktem spożywczym jest ***Miód pitny podlaski*** *produkowany w Miodosytni Podlaskiej, laureat konkursu "Nasze kulinarne dziedzictwo". Jest to napój alkoholowy, którego podstawowym składnikiem jest naturalny miód pszczeli pochodzący z pasieki producenta i soki owocowe certyfikowanych ekologicznych upraw sadowniczych zlokalizowanych w gospodarstwie w miejscu produkcji.*
Najważniejsze produkty lokalne związane są z turystyką, która jest motorem rozwojowym obszaru LGD, a zwłaszcza gmin Białowieża, Narewka, Hajnówka i Dubicze Cerkiewne. Na obszarze LGD występuje wiele produktów turystycznych, rzadko jednak są one produktami zintegrowanymi składającymi się z usług wielu podmiotów branży turystycznej stanowiących szeroką, pakietową ofertę.
Najważniejszym produktem turystycznym, który zapewnia regionowi rozpoznawalność i jest jednoznacznie kojarzony z obszarem, jest ***Puszcza Białowieska wraz z Białowieskim Parkiem Narodowym.*** *Największą popularnością wśród osób odwiedzających region cieszą się obiekty BPN, m.in. Muzeum Przyrodniczo - Leśne w Białowieży, Rezerwat Pokazowy Żubrów, Park Pałacowy, Obszar Ochrony Ścisłej, Obręb Ochrony Hwoźna.*
Do unikatowych na skalę kraju produktów turystycznych można też zaliczyć ***Markowe Kwatery Agroturystyczne*** *wyróżnione znakiem promocyjnym "Kraina Żubra". Jest to regionalny znak jakości, przyznawany tym kwaterodawcom, którzy zachowują i kultywują regionalne tradycje i dziedzictwo kulturowe. Listę agrokwater wyróżnionych znakiem promocyjnym Krainy Żubra można znaleźć na stronie internetowej Białowieskiego Stowarzyszenia Agroturystycznego "Żubr"*
Kolejnym produktem turystycznym są trasy ***Nordic Walking Park „Kraina Puszczy i Żubra”****, które stanowią sieć 7 oznakowanych szlaków, opatrzonych w szczegółowe mapy, zgodnie z ogólnoeuropejskimi standardami rekreacji. Punkty wyjścia na szlaki zlokalizowane są w 2 miejscach: przy Parku Wodnym w Hajnówce oraz na parkingu „Zwie-*

rzyniec". Od 2012 roku, odbywa się cykliczna impreza Puchar Polski Nordic Walking w Krainie Puszczy i Żubra, w której biorą udział uczestnicy z całej Polski.
*Produkt turystyczny - **Białowieski Szlak Transgraniczny** jest szlakiem rowerowym, wytyczonym w Puszczy Białowieskiej i jej okolicach, po obu stronach granicy polsko-białoruskiej. Długość szlaku po stronie polskiej wynosi około 58 km i jest w całości położony na obszarze LGD PB. Na szlaku można podziwiać piękno przyrody i zabytki architektoniczne mające zachowany pierwotny układ przestrzenny, drewnianą architekturą oraz drewniane bądź murowane obiekty sakralne - są to głównie cerkwie prawosławne. Sporo tu również muzeów, skansenów, galerii oraz izb regionalnych.*
*Nowym aktywnym produktem turystycznych Regionu Puszczy Białowieskiej są **Spływy Kajakowe Obszarami Chronionymi „Natura 2000"** (rzekami Narewką i Narwią). Bazują one na wartościach przyrodniczo-kulturowych regionu i są unikatowym produktem sieciowym wiążących w jednej ofercie przewodników turystycznych, kwaterodawców, wypożyczalnie sprzęty pływającego, transport i gastronomię.*
Produkty turystyczne: Markowe Kwatery Agroturystyczne, Nordic Walking Park „Kraina Puszczy i Żubra" oraz Spływy Kajakowe Obszarami Chronionymi „Natura 2000" zostały utworzone przy pomocy udziale środków LGD "PB".
Szeroko rozumiane produkty lokalne (regionalne i tradycyjne) są promowane dzięki zaangażowaniu w działania promocyjne takich podmiotów jak: Starostwo Powiatowe w Hajnówce, LGD "Puszcza Białowieska", LOT "Region Puszczy Białowieskiej", BPN, UMWP-KSOW, BSA „Żubr". Miejscami promocji są coroczne targi turystycznych w kraju i zagranicą oraz Internet - poprzez strony internetowe w/w podmiotów i innych lokalnych partnerów. Bezpośrednią formą promocji i sprzedaży produktów lokalnych zajmują się obiekty hotelarskie, gastronomiczne, kwatery agroturystyczne i biura turystyczne zlokalizowane na obszarze działania LGD.
Problemem wskazywanym podczas konsultacji jest słaba wymiana doświadczeń z innymi regionami – w zakresie przede wszystkim rozwoju i promocji turystyki, kultury i produktów lokalnych. Odpowiedzią na ten problem może być realizacja operacji w partnerstwie z podmiotami spoza obszaru LGD PB. Za realizacją międzynarodowych projektów współpracy opowiedziało się 75,8 % ankietowanych, natomiast za krajową współpracą – 79,1%.

m) obszar edukacji formalnej oraz pozaformalnej związanej z umiejętnościami i kompetencją dorosłych

m)-1. Edukacja przedszkolna.

Na obszarze LGD funkcjonuje 10 przedszkoli oraz 35 oddziałów przedszkolnych przy szkołach podstawowych do których łącznie w roku 2022 uczęszczało 1574 dzieci. W tym zakresie obserwuje się niewielką tendencję wzrostową – w 2018r. do przedszkoli i oddziałów przedszkolnych uczęszczało 1421. ***Przy takiej liczbie dzieci tylko dwa przedszkola w Hajnówce - Nr 3 z Oddziałami Integracyjnymi im. Żubra Pompika, oraz przedszkole specjalne niepubliczne „Mini-Mini" są ukierunkowane i przystosowane na przyjmowanie dzieci z niepełnosprawnościami.*** *Baza lokalowa dla takich dzieci jest zatem niewystarczająco rozwinięta.*
Co roku poradnie psychologiczno-pedagogiczne wydają orzeczenia i opinie o potrzebie specjalnego kształcenia dzieci. Tendencja jest rosnąca i corocznie przybywa dzieci z orzeczeniami o potrzebie kształcenia specjalnego. Oprócz tego, dodatkowo dużo dzieci wymaga różnych form terapii z uwagi na opinie psychologiczno-pedagogiczne.

	2017/2018	***2018/2019***	***2019/2020***	***2020/2021***	***2021/2022***
Orzeczenie	*8*	*9*	*13*	*18*	*28*
Opinia	*22*	*46*	*50*	*51*	*75*

Tabela 31. Liczba orzeczeń i opinii wydanych przez poradnie psychologiczno-pedagogiczną w Hajnówce. Źródło: dane uzyskane z poradni. Marzec 2023

Powyżej zobrazowano dane otrzymane z Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej w Hajnówce. Na obszarze powiatu hajnowskiego w 2022r. potrzebę specjalnego kształcenia stwierdzono u 103 dzieci w wieku przedszkolnym, w tym orzeczenie 28, opinia 75. W tym zakresie obserwuje się dużą tendencję wzrostową – w 2018r. było to 30 dzieci

o potrzebach specjalnego kształcenia. W związku z analizą dostępnych danych działania podejmowane w ramach LSR w zakresie edukacji przedszkolnej będą dotyczyły przede wszystkim upowszechnienia wychowania przedszkolnego dla dzieci niepełnosprawnych (z orzeczeniami i z opiniami), a także podniesienie jego jakości. Podejmowane działania będą miały na celu zmniejszenie dysproporcji w upowszechnianiu edukacji przedszkolnej między dziećmi zdrowymi a dziećmi z orzeczeniami czy opiniami. Działania te pozwolą na zwiększenie kompetencji społecznych i ułatwianie dzieciom niepełnosprawnym startu w systemie edukacji.
Dziecko niepełnosprawne ma prawo uczęszczać do przedszkola ogólnodostępnego blisko swojego miejsca zamieszkania. Co coraz częściej czynią rodzice. Dzięki temu pozostaje w dobrze sobie znanym środowisku i nie zostaje wyrwane z lokalnej społeczności; uczy się funkcjonowania w otoczeniu, w którym będzie żyło również jako osoba dorosła. W takiej placówce wówczas, dyrektor oraz kadra wychowawcza zobowiązana jest do stworzenia odpowiednich warunków lokalowych, dostosowanych do potrzeb dziecka oraz zadbać o indywidualne programy terapeutyczne i rewalidacyjne. Niezależnie od placówki na jaką zdecydują się rodzice dziecka niepełnosprawnego, powinni oczekiwać najlepszej opieki i wsparcia ze strony terapeutów, nauczycieli oraz dyrekcji.
Zdecydowana większość placówek na terenie naszego LGD nie jest wystarczająco przystosowana do potrzeb dzieci niepełnosprawnych i nie zapewnia warunków które pozwolą tym dzieciom lepiej funkcjonować i rozwijać się. *Brakuje tam pomieszczeń oraz specjalistycznego wyposażenia (pomocy dydaktycznych).* ***Z wywiadów telefonicznych przeprowadzonych z dyrektorami przedszkoli/oddziałów przedszkolnych oraz z przeprowadzonych konsultacji z mieszkańcami obszaru wynika potrzeba realizacji dodatkowych zajęć kompensacyjno-wyrównawczych dla dzieci (66,7% wskazań ankietowanych), a także dodatkowo doposażenie przedszkoli w różnego rodzaju specjalistyczne pomoce dydaktyczne (66,4% wskazań ankietowanych).***

m)-2. Edukacja na poziomie szkoły podstawowej

Za edukację na poziomie podstawowym na obszarze LGD odpowiada 22 placówki szkolne, z czego 8 znajduje się w mieście Hajnówka. W związku z zachodzącymi niekorzystnymi trendami demograficznymi w latach 2018-2022 nastąpił spadek uczniów w szkołach podstawowych o 12,09% (z 3541 do 3113). Największy spadek liczby uczniów w badanym okresie wystąpił w gminie Dubicze Cerkiewne (51,25%). Analizując poniższą tabelkę zauważa się, iż tendencja spadkowa jest w każdej gminie. ***Pięć szkół na obszarze LGD „PB" to małe szkoły tj. szkoły do 100 uczniów.***

Gmina	2018	2019	2020	2021	2022	spadek uczniów (stosunek 2022r do 2018 r.)
Bielsk Podlaski w.	487	468	471	480	329	32,44%
Boćki	282	255	566	249	247	12,41%
Orla	151	141	133	141	129	14,57%
Białowieża	*120*	*103*	*89*	*91*	*79*	*34,17%*
Czeremcha	*160*	*148*	*129*	*142*	*130*	*18,75%*
Czyże	*82*	*82*	*93*	*86*	*73*	*10,98%*
Dubicze Cerkiewne	*80*	*50*	*46*	*44*	*39*	*51,25%*
Hajnówka w.	*182*	*174*	*164*	*153*	*160*	*12,09%*
Hajnówka m.	*1471*	*1473*	*1463*	*1482*	*1473*	*0,14%*
Kleszczele	*122*	*103*	*111*	*111*	*112*	*8,20%*
Narew	*206*	*216*	*206*	*207*	*182*	*11,65%*
Narewka	*198*	*168*	*167*	*170*	*160*	*19,19%*
Razem	**3541**	**3381**	**3638**	**3356**	**3113**	**12,09%**

Tabela 32. Liczba dzieci w szkołach podstawowych gmin obszaru LGD „PB". Dane zebrane z poszczególnych gmin. Opracowanie własne. Kwiecień 2023 r.

Jednym z podstawowych źródeł informacji mogących służyć ocenie efektywności systemu edukacyjnego są wyniki sprawdzianu na zakończenie nauki w szkole.

Gmina/woj./kraj	J. polski	Matematyka	J. angielski	J. rosyjski
Bielsk Podlaski w.	*41%*	*45%*	*55%*	*Brak danych*
Boćki	*50%*	*47%*	*55%*	*61%*
Orla	*56%*	*57%*	*66%*	*63%*

Białowieża	*56%*	*67%*	*76%*	*Brak danych*
Czeremcha	*62%*	*62%*	*66%*	*Brak danych*
Czyże	*49%*	*33%*	*67%*	*60%*
Dubicze Cerkiewne	*58%*	*45%*	*Brak danych*	*Brak danych*
Hajnówka w.	*52%*	*49%*	*67%*	*Brak danych*
Hajnówka m.	*51%*	*48%*	*62%*	*65%*
Kleszczele	*63%*	*61%*	*74%*	*Brak danych*
Narew	*52%*	*57%*	*64%*	*71%*
Narewka	*48%*	*45%*	*71%*	*48%*
Woj. podlaskie	*57%*	*59%*	*67%*	*69%*
Polska	*60%*	*57%*	*67%*	*Brak danych*

Tabela 33. Średnie wyniki z poszczególnych przedmiotów sprawdzianu ósmoklasisty w gminach obszaru LGD w 2022 roku Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Okręgowej Komisji Egzaminacyjnej w Łomży

Wyniki egzaminów osiągniętych w szkołach podstawowych obszaru LGD zależą od ocenianego przedmiotu. Zauważa się, że na zdecydowanie lepszym poziomie jest zdawalność języków nowożytnych niżeli polskiego czy matematyki. Analizując powyższe dane zauważa się, iż w większości gmin średnia zdawalności jest na poziomie niższym niż woj. czy krajowy.

Z przeprowadzonych konsultacji oraz wywiadów z dyrektorami szkół wynika, iż w przypadku szkół podstawowych ważnym jest, aby dodatkową ofertą edukacyjną objąć wszystkich uczniów, nie tylko tych z niepełnosprawnościami. Wsparcie szkół, ich uczniów i nauczycieli należy ukierunkować na podniesienie jakości edukacji z wykorzystaniem nowoczesnych technologii, realizacji działań społeczno-wychowawczych, rozwijaniu kompetencji, umiejętności, uzdolnień, zainteresowań uczniów poza edukacją formalną oraz w podnoszeniu kompetencji kadr systemu edukacji.Większego wsparcia w przypadku obszaru LGD wymagają dzieci i młodzież z obszarów wiejskich, które mają gorszy start i mniejsze szanse edukacyjne niżeli dzieci z większych miast. *Wpływa na to szereg barier związanych z funkcjonowaniem systemu oświatowego na wsi (np. ograniczenie dostępu do poradnictwa wspomagającego rozwój zdrowotny i edukacyjny najmłodszych dzieci, ograniczenie dostępu do Internetu, większe niż w miastach zróżnicowanie poziomu kwalifikacji nauczycieli), a także pokonywania barier związanych z sytuacją materialną rodzin wiejskich oraz ich aspiracjami edukacyjnymi. Również infrastruktura edukacyjna, społeczna, teleinformatyczna i kulturalna na obszarach wiejskich jest niedoinwestowana oraz niedostosowana do lokalnych potrzeb. Dużą barierą udziału dzieci w dodatkowych zajęciach pozalekcyjnych jest przede wszystkim miejsce zamieszkania poza miejscowością, gdzie znajduje się szkoła. Dzieci są dowożone autobusem szkolnym tylko na czas zajęć i zaraz po zakończeniu lekcji odwożone do domu. Nie mają tym samym możliwości zostać na zajęciach, gdyż później nie będą wstanie dotrzeć do domu.*

Posiadane przez mieszkańców obszarów wiejskich ***niskie kwalifikacje, niekiedy ich brak, stanowią jedną z ważniejszych barier do przezwyciężania bezrobocia i ożywienia gospodarczego obszarów wiejskich.*** *Osoby o niższym poziomie wykształcenia są mniej mobilne zawodowo i jednocześnie nie przejawiają aktywności w celu uzyskania pożądanych na rynku pracy kwalifikacji. U podstaw tego zjawiska leży zazwyczaj brak motywacji do dalszego kształcenia, jak również brak środków na dalsze kształcenie.* ***Ułatwiając szerszy i atrakcyjniejszy dostęp do edukacji już od najmłodszych lat stawiamy na lepsze, wykształcone i aktywne społeczeństwo.***

n) zasady zrównoważenia środowiskowego

Zasady zrównoważenia środowiskowego w kontekście WPR 2023 odnoszą się do strategii na rzecz zrównoważonej produkcji rolnej, ochrony środowiska i zmian klimatycznych.

Zasady zrównoważenia środowiskowego, które będą przestrzegane przez LGD to:

Wspieranie społeczności wiejskich *- LGD będzie starać się poprawić jakość życia społeczności wiejskich poprzez wsparcie inicjatyw społecznych podejmowanych np. przez lokalne organizacje pozarządowe, ochronę dziedzictwa lokalnego, organizację szkoleń.*

Wspieranie zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich *- LGD będzie obejmować programy wsparcia dla przedsiębiorczości wiejskiej (podejmowanie i rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej), promowanie*

turystyki wiejskiej (rozwój pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych), inwestycje w rozwój infrastruktury, a także ochronę bioróżnorodności.

***Przeciwdziałanie zmianom klimatu** – LGD w Lokalnych Kryteriach Wyboru Operacji będzie promować inicjatywy zapewniające racjonalne gospodarowanie zasobami lub ograniczające presję na środowisko,*

*Realizacja wyżej wymienionych zasad będzie monitorowana za pomocą wskaźników produktu i rezultatu zawartych w Planie działania. Istnieje wiele **ekologicznych inicjatyw**, które mają na celu poprawić jakość powietrza i wody, promować zrównoważone rolnictwo oraz chronić systemy środowiskowe i różnorodność biologiczną. Inicjatywy, które będą realizowane przez LGD:*

Rozwój energii odnawialnej - może pomóc w redukcji emisji gazów cieplarnianych i zmniejszeniu zanieczyszczenia powietrza. Energia odnawialna może być również źródłem zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich, w tym poprzez tworzenie nowych miejsc pracy i rozwój lokalnej gospodarki.

Inicjatywy związane z ochroną bioróżnorodności - Ochrona bioróżnorodności to działania mające na celu ochronę różnorodności gatunków roślin i zwierząt, a także ich siedlisk. Obejmuje ona ochronę parków narodowych, rezerwatów przyrody i innych obszarów chronionych. Działania te przyczyniają się również do poprawy jakości życia ludzi, zapewniając zdrowe środowisko i dostęp do przyrody.

Wspieranie innowacyjnych rozwiązań - inicjatywy dotyczące innowacyjnych rozwiązań w dziedzinie ochrony środowiska, takie jak poprawa efektywności energetycznej czy rozwój alternatywnych źródeł energii, mogą pomóc w rozwiązaniu problemów środowiskowych. Wsparcie dla startupów i firm zajmujących się innowacjami ekologicznymi może przyczynić się do szybszego rozwoju tych technologii i zmniejszyć wpływ działalności ludzkiej na środowisko naturalne.

Kampanie społeczne i edukacyjne - edukacja i zwiększenie świadomości społecznej na temat problemów środowiskowych i sposobów ich rozwiązania jest kluczowe dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju. Kampanie społeczne i edukacyjne mogą pomóc w zwiększeniu świadomości i promocji proekologicznych działań wśród społeczeństwa. Organizowanie kampanii informacyjnych bądź szkoleń na temat ochrony środowiska może przyczynić się do zwiększenia zaangażowania ludzi i zmniejszenia negatywnego wpływu działalności człowieka na środowisko naturalne.

Zrównoważony turystyka - inicjatywy mające na celu promowanie zrównoważonej turystyki, takie jak ochrona obszarów turystycznych i poprawa infrastruktury, mogą przyczynić się do zmniejszenia negatywnego wpływu turystyki na środowisko naturalne.

Przeciwdziałanie zmianom klimatu - inicjatywy mające na celu przeciwdziałanie zmianom klimatu, takie jak ograniczenie emisji gazów cieplarnianych czy poprawa efektywności energetycznej, mają kluczowe znaczenie dla ochrony środowiska naturalnego. Wdrażanie zrównoważonych praktyk w różnych sektorach, takich jak przemysł czy transport, może pomóc w osiągnięciu celów związanych z redukcją emisji gazów cieplarnianych i zapobieżeniu negatywnym skutkom zmian klimatu.

*Podsumowując, **ochrona środowiska i zrównoważony rozwój są istotne dla naszej planety i przyszłych pokoleń. Działania proekologiczne, takie jak te wymienione powyżej, są niezbędne, aby zapewnić czyste powietrze i wodę, ochronić różnorodność biologiczną i stworzyć lepsze warunki życia dla wszystkich.***

2. Określenie grup docelowych szczególnie istotnych z punktu widzenia realizacji LSR, w tym grup w niekorzystnej sytuacji, seniorów, ludzi młodych oraz problemów odnoszących się do tych grup wraz z ich uzasadnieniem

Różnorodność gmin wchodzących w skład LGD „PB" i problemów z jakimi się borykają, jak też finansowanie działań pochodzące z trzech źródeł powoduje, że liczba grup istotnych z punktu widzenia LSR jest dość liczna. Grupy te zostały zidentyfikowane na podstawie wyników zapisów analizy SWOT, danych pozyskanych z diagnozy społecznej ROPS, uwag i opinii zebranych od uczestników spotkań konsultacyjnych oraz z analizy przeprowadzonych badań własnych w tym zakresie. Dobór kluczowych grup docelowych uwzględnia szczegółowe uwarunkowania zawarte w poszczególnych programach (PS WPR, EFS+, EFRR). W związku z powyższym interwencja LSR zostanie skierowana do następujących grup docelowych:

1) ***Grupy osób w niekorzystnej sytuacji:***

a) ***Osoby z niepełnosprawnościami i ich opiekunowie****– Osoby niepełnosprawne stanowią znaczną część lokalnej społeczności, wymagającą szczególnego zainteresowania, różnych form wsparcia, pomocy i opieki. W 2020 roku na terenie LGD było 688 rodzin, którym udzielono pomoc z tytułu niepełnosprawnościami. Liczba udzielonych świadczeń z tytułu niepełnosprawności wyniosła 26 561, w tym 21 032 świadczeń niepieniężnych oraz 5 529 świadczeń pieniężnych[11]. W 2021 r. liczba zarejestrowanych w PUP osób niepełnosprawnych na obszarze LGD wyniosła 95 osób i stanowiła 6,88% osób bezrobotnych. Sytuacja osób z niepełnosprawnością na rynku pracy jest niekorzystna, co obrazuje niski poziom aktywności zawodowej i relatywnie wysokie bezrobocie osób niepełnosprawnych. Podstawowym źródłem problemów tych osób są bariery edukacyjne i niski poziom wykształcenia. Niepełnosprawni nadal mają gorszy dostęp do edukacji, szczególnie edukacji wyższej, w porównaniu do ludzi sprawnych i w efekcie słabszy dostęp do rynku pracy. Inne bariery (z punktu widzenia pracodawców) to postrzeganie niepełnosprawnych jako niewydajnych pracowników, niekonkurencyjnych w stosunku do osób sprawnych, trudności, na jakie napotykają pracodawcy na drodze do uzyskania dofinansowania do tworzonego miejsca pracy. Brakuje także powszechnej mody na zatrudnianie niepełnosprawnych. Taka sytuacja w efekcie rodzi wiele negatywnych zjawisk wśród osób niepełnosprawnych: pogłębia izolację i bezradność, utrwala postawy roszczeniowe wobec pomocy instytucji publicznych, utrwala negatywne stereotypy społeczne dotyczące pracy osób z niepełnosprawnością. Osobami w niekorzystnej sytuacji są również opiekunowie osób z niepełnosprawnościami. Opieka nad osobą niepełnosprawną oznacza dla nich częstokroć konieczność rezygnacji z aktywności zawodowej, co związane jest ze zmniejszeniem dochodów oraz izolacją społeczną. Opisstosowanego podejścia: wsparcie ukierunkowane będzie na poprawę sytuacji danej rodziny lub osoby, prowadzące do wyrównania szans na rynku pracy i podjęcia ewentualnego zatrudnienia, działania w zakresie aktywnej integracji.*

b) ***Kobiety po 50 roku życia*** *– Podczas konsultacji społecznych jako grupę osób będącą w niekorzystnej sytuacji wskazywano kobiety po 50 roku życia. Na terenie LGD liczba kobiet w wieku 50+ wynosiła w 2020 roku 14 228, co stanowiło 55% ogółu ludności w tej grupie wiekowej. W woj. Podlaskim wskaźnik zatrudnienia kobiet w wieku 50+ wynosi 27,6. Jest on znacznie niższy niż wskaźnik zatrudnienia mężczyzn w tym wieku, który wynosi 42,7.Osoby te są w szczególnie trudnej sytuacji, jeśli chodzi o dostęp do rynku pracy. Takim osobom ciężko jest w tym wieku zmienić branżę, w której pracowali wiele lat; często nie nadążają za nowoczesnymi technologiami (konieczność obsługi komputera, sprawne poruszanie się po Internecie, obsługa różnego typu urządzeń i multimediów). Do braku kompetencji często dochodzi brak wiary w siebie i w swoje umiejętności, niechęć do podnoszenia kwalifikacji, obawa przed niepowodzeniem, zły stan zdrowia. Na początkowym etapie kandydaci poszukujący pracy są najbardziej narażeni na dyskryminację ze względu na wiek. Znacznie większe szanse mają osoby młode. Różnica pomiędzy zatrudnieniem mężczyzn i kobiet jest największa w grupie osób 50+. Z powodu popularnych uprzedzeń, nieznajdujących podstaw w rzeczywistości, dojrzałym kobietom znacznie trudniej jest przekonać do siebie pracodawców. Dodatkowo trudna sytuacja osób 50+ na rynku pracy potęguje zjawisko dyskryminacji kobiet, przejawiające się m.in. w średnio niższych zarobkach. Ponadto kobiety nie tylko zarabiają zazwyczaj mniej od swoich kolegów, ale również pracują krócej od nich, a także wcześniej przechodzą na emeryturę. Krótszy staż i niższe zarobki przekładają się natomiast na niższą emeryturę, a ponieważ kobiety żyją dłużej niż mężczyźni, może to oznaczać pogorszenie ich sytuacji finansowej. Opis stosowanego podejścia: wsparcie skierowane do tej grupy polegać będzie na wyrównywaniu szans na rynku pracy i umożliwienia podjęcia zatrudnienia bądź tej założenia własnej działalności gospodarczej.*

c) ***Rolnicy z małych gospodarstw*** *– podczas konsultacji społecznych jako grupę osób w niekorzystnej wskazywano rolników z małych gospodarstw rolnych o powierzchni do 10 ha. Na terenie LGD występuje 5 783 gospodarstw rolnych o powierzchni do10 ha, co stanowi 71 % wszystkich gospodarstw. Są to rolnicy, którzy wytwarzają głównie żywność na własne potrzeby i na sprzedaż na lokalnym rynku, a ich produkcja*

[11] Ocena zasobów społecznym gmin obszaru LGD.

jest zwykle niewielka, z ograniczonym dostępem do technologii i innych środków produkcji. Rolnikom z małych gospodarstw trudno uzyskać dochód, który by stanowił satysfakcjonujący dochód dla rodziny rolnika, a po drugie - aby wystarczało pieniędzy na inwestycje. Opis stosowanego podejścia: wsparcie, które będą mogli pozyskać z LGD związane będzie z dywersyfikacją prowadzonej działalności, polegającą na możliwości pozyskania dofinansowania na otwarcie pozarolniczej działalności gospodarczej oraz na tworzenie lub rozwijanie gospodarstw agroturystycznych bądź też zagród edukacyjnych.

d) ***Osoby poszukujące zatrudnienia –*** *Podczas konsultacji społecznych bardzo często jako osoby w niekorzystnej sytuacji wskazywano osoby bezrobotne, czyli osoby, które nie mają pracy, szukają pracy i są gotowe do podjęcia pracy. W 2021 roku w Powiatowym Urzędzie Pracy w Hajnówce oraz Bielsku Podlaskim zarejestrowanych było 1 380 osób bezrobotnych z obszaru LGD. Brak pracy jest odczuwany jako niemożność realizacji celów ekonomicznych, psychologicznych i społecznych, które są ważnymi czynnikami rozwoju i funkcjonowania. Prac pracy równoznaczny jest z brakiem dochodu, czyli niemożliwością zaspokojenia potrzeb i realizacji celów życiowych na określonym poziomie. Utrata środków finansowych powoduje bowiem pogorszenie się sytuacji materialnej i wywołuje strach przed nieznaną rzeczywistością. Brak pracy jest trudnym zjawiskiem bez względu na wiek. W przypadku osób młodych brak dochodów z pracy (przy braku pomocy ze strony rodziny) i stabilnej sytuacji finansowej uniemożliwia im osiągnięcie planów i celów rozwojowych, związanych z założeniem rodziny, czy też rozwiązaniem problemów towarzyszących dojrzałości. Ze względu na brak doświadczenia zawodowego, często mają też większe trudności z znalezieniem zatrudnienia, szczególnie takiego, które ma zarówno wartości ekonomiczne, psychologiczne jak i społeczne. W średnim wieku utrata pracy jest równoznaczna z niemożnością realizacji zawodowej produktywności, jak również stwarza zagrożenie dla utrzymania rodziny. Oznacza utratę dotychczasowej pozycji społecznej, prestiżu, możliwości kontaktów z innymi, uniemożliwia inwestowanie w wychowanie i kształcenie dzieci. Dodatkowym obciążeniem są wszelkiego rodzaju zobowiązania finansowe (kredyt mieszkaniowy czy konsumpcyjny). Wraz z wiekiem sytuacja bezrobotnych ulega pogorszeniu. Ze względu na malejące możliwości adaptacyjne, pogarszający się stan zdrowia osoby w wieku przedemerytalnym i emerytalnym również negatywnie odczuwają sytuację braku pracy. Opisstosowanego podejścia: wsparcie skierowane do tej grupy polegać będzie na wyrównywaniu szans na rynku pracy i umożliwienia podjęcia zatrudnienia bądź tej założenia własnej działalności gospodarczej.*

Działania zaproponowane w ramach LSR powyższej grupie odbiorców posłużą podniesieniu poziomu aktywności zawodowej oraz zdolności do zatrudnienia. Wspieranie metody podejścia - od bezrobocia do zatrudnienia - ma pomóc osobom będącym w najtrudniejszej sytuacji na rynku pracy w uzyskaniu zatrudnienia. Zapewnione zostaną też działania ukierunkowane na tworzenie nowych miejsc pracy oraz rozwój pozarolniczej przedsiębiorczości. Posłużą one podejmowaniu zatrudnienia, w tym także pracy na własny rachunek.

2) Seniorzy *- to osoby w wieku powyżej 60 lat, które wchodzą w okres późnej dorosłości lub starości. Ta grupa ludzi charakteryzuje się specyficznymi potrzebami i wyzwaniami związanymi z ich wiekiem i stylem życia. Wśród tych potrzeb i wyzwań mogą być m.in. zdrowie i choroby związane z wiekiem, emerytura i finanse, samotność i izolacja społeczna, mobilność i niezależność, dostępność usług i technologii, edukacja i aktywność kulturalna. Dlatego w podejściu do tej grupy ważne jest uwzględnienie tych specyficznych potrzeb i wyzwań, a także zrozumienie ich stylu życia, wartości i preferencji.*

3) Osoby młode *– to osoby do 25 roku życia. którzy są w trakcie kształtowania swojego życia osobistego i zawodowego. Ta grupa ludzi charakteryzuje się specyficznymi potrzebami, stylami życia, wartościami i preferencjami, które wpływają na ich wybory konsumenckie. Wśród tych potrzeb i preferencji mogą być m.in. mobilność, łatwość dostępu do informacji, technologiczne udogodnienia, zrównoważony styl życia, edukacja i rozwój osobisty, a także spędzanie czasu wolnego w sposób aktywny i kreatywny. Mała aktywność osób młodych przekłada się na brak silnego związku z obszarami wiejskimi, a ostatecznie opuszczaniem tych obszarów. Dlatego niezbędne jest zwiększanie aktywności społecznej młodych poprzez kształcenie liderów młodzieżowych, działania na rzecz lokalnego środowiska, włączanie młodzieży w życie publiczne, z uwzględnieniem procesu podejmowania decyzji.*

4) Grupy docelowe z zakresu EFS+

a) ***Dzieci korzystające z wychowania przedszkolnego*** *– wsparcie ukierunkowane na usługi prowadzące do wszechstronnego rozwoju dzieci, przygotowującej do kolejnych etapów edukacyjnych i zwiększającej późniejsze szanse na rynku pracy*

b) ***Młodzież szkolna*** *– wsparcie ukierunkowane na podniesienie jakości edukacji, obejmujące m. in.: rozwój kompetencji kluczowych, eliminowanie deficytów edukacyjnych i wyrównywanie szans uczniów, wsparcie uczniów uzdolnionych, kompetencji cyfrowych uczniów, kształtowanie kompetencji społeczno-emocjonalnych uczniów, edukacji prozdrowotnej, a także wsparcia psychologicznego.*

c) ***Nauczyciele*** *- wsparcie rozwoju kompetencji cyfrowych, doskonalenie umiejętności i kompetencji czy podniesienie kwalifikacji zawodowych celem lepszego świadczenia edukacji dla uczniów.*

d) ***Osoby/rodziny zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym*** *– wsparcie ukierunkowane na poprawę sytuacji danej rodziny lub osoby, prowadzące do wyrównania szans na rynku pracy i podjęcia ewentualnego zatrudnienia, działania w zakresie aktywnej integracji, usługi dla rodzin wychowujących dzieci, w tym przeżywających trudności opiekuńczo-wychowawcze, usługi wsparcia dla dzieci i młodzieży, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci z niepełnosprawnościami, w tym działania z zakresu usług psychologicznych, pedagogicznych, działania z zakresu aktywizacji społecznej*

e) ***Osoby potrzebujące wsparcia w codziennym funkcjonowaniu z powodu wieku, niepełnosprawności czy stanu zdrowia, w tym seniorzy*** *– wsparcie ukierunkowane na zwiększenie dostępności do usług opiekuńczych o mniejszej skali świadczonych w społeczności lokalnej.*

f) ***Mieszkańcy obszaru LSR*** *– wsparcie realizowane w ramach PK (różne formy aktywizacji) jak też ukierunkowane na poprawę sytuacji danej osoby, prowadzące do wyrównania szans na rynku pracy i podjęcia ewentualnego zatrudnienia, działania w zakresie aktywnej integracji, w tym działania z zakresu usług psychologicznych, pedagogicznych, działania z zakresu aktywizacji społecznej*

3. Analiza, w jaki sposób LGD może wesprzeć zarówno lokalne, jak i ponadlokalne inicjatywy, szczególnie uwzględniając na danym obszarze wdrażanie pozostałych instrumentów terytorialnych wdrażanych na danym obszarze.

LGD w ramach prowadzonej współpracy z innymi podmiotami z obszaru LSR wspiera lokalne i ponadlokalne inicjatywy poprzez udział LGD w pierwszej kolejności procesie powstawania lokalnych partnerstw, mając wpływ na kształt przygotowywanych przez nie programów, a w następnej kolejności poprzez współudział w ich realizacji. Jedną z inicjatyw w tym zakresie jest ***Strategia Terytorialna Partnerstwa Południowo-Wschodniego Podlasia*** *wraz z pakietem projektów kluczowych realizowana w ramach instrumentów ZIT FEDP. LGD przewiduje współpracę i wsparcie partnerstwa w zakresie realizacji projektów kluczowych:*

2) *Energetyczna rewolucja Partnerstwa Południowo-Wschodniego Podlasia.*
3) *Usieciowienie atrakcji turystycznych poprzez budowę marki obszaru Partnerstwa i intuicyjnych narzędzi do planowania pobytu na terenie Południowo-Wschodniego Podlasia.*
4) *Skracanie łańcucha dostaw i tworzenie marki obszaru poprzez działania wspierające integrację lokalnej oferty naturalnych produktów wysokiej jakości,*

poprzez realizację konkursów ze środków EFRR i PSWPR w zakresach wskazanych dla powyższych projektów dla gmin objętych LSR.

4. Synteza potrzeb rozwojowych i potencjałów obszaru LSR

Dla dokonania diagnozy obszaru objętego LSR wykorzystano analizę SWOT jako jedną z najbardziej efektywnych metod identyfikacji słabych i silnych stron obszaru objętego LSR oraz wskazania szans i zagrożeń, jakie stoją przed obszarem objętym Strategią. Narzędzie to w połączeniu z analizą potrzeb rozwojowych zgłoszonych przez miesz-

kańców obszaru LSR oraz oceny potencjału obszaru LSR pozwoliło poprzez syntezą na sformułowanie wizji rozwojowej obszaru i celów.
Przy ustalaniu celów, przedsięwzięć i operacji przyjęto następującą ścieżkę w planowaniu LSR (zintegrowane podejście analityczne - od ogółu do szczegółu): ***sformułowanie wniosków wynikających z analizy potrzeb i oceny potencjału obszaru LSR***[12]*(analiza SWOT oraz wnioski z konsultacji społecznych uwzględniające szczególne potrzeby grup defaworyzowanych, w tym ludzi młodych i seniorów oraz NGO)* ***→ wyodrębnienie specyficznych cech obszaru***[13]*(wykorzystanie atutów)* ***→ identyfikacja głównych problemów powiązanych z potrzebami → analiza celów RLKS***[14]*(PS WPR i FEdP)* ***i selektywne określenie celów → określenie przedsięwzięć→ wyszczególnienie operacji→ przypisanie wskaźników.***

4.1. Analiza SWOT obszaru LGD "PB"

UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE	
Mocne strony	***Słabe strony***
OBSZAR SPOŁECZNY	
Pozytywne postawy społeczne wynikające z tradycji – otwartość, gościnność i życzliwość (szczególnie ważne w kontekście możliwości rozwoju turystyki).	*Dynamicznie postępujące, niekorzystne trendy demograficzne: ujemny przyrost naturalny, starzenie się społeczeństwa, migracja młodych, wykształconych i kreatywnych mieszkańców do dużych ośrodków miejskich.*
Aktywność społeczna, przejawiająca się m.in. działalnością organizacji pozarządowych oraz inicjatywami na rzecz zachowania walorów przyrodniczych.	*Szerokie grono mieszkańców potrzebujących wsparcia społecznego, w tym osoby zależne i rodziny dysfunkcyjne.*
Rozbudowana infrastruktura kulturalna (świetlice wiejskie, miejskie domy kultury, biblioteki gminne).	*Występujące obszary zdegradowania społecznego (szczególnie Kleszczele, Hajnówka, Czeremcha).*
Rosnąca aktywność podmiotów działających na rzecz osób defaworyzowanych (Specjalnego Ośrodka Szkolno-Wychowawczego, WTZ, ŚDS, DPS, PCPR i MOPS wraz z ich strukturami: domami dziennego pobytu, lokalnymi centrami aktywizacji społecznej, klubami i centrami integracji społecznej)	*Niedostateczne wsparcie aktywizacji zawodowej i integracji osób niepełnosprawnych, defaworyzowanych.*
Rozbudowana infrastruktura rekreacyjno-sportowa (orliki, siłownie na świeżym powietrzu, ścieżki rekreacyjne, park wodny).	*Niedostateczna jakość kapitału ludzkiego (niski poziom wykształcenia, niedopasowanie kwalifikacji do oczekiwań pracodawców).*
Projekt „Hajnówka OdNowa" jako kompleksowa zmiana warunków urbanistycznych i relacji społecznych.	*Niska jakość infrastruktury społecznej, niedoposażone obiekty kultury negatywnie wpływające na jakość życia społecznego mieszkańców, zwłaszcza na wsi*
	Niska aktywność młodzieży oraz seniorów, zwłaszcza na wsiach; Brak akcji i programów aktywizujących młodych ludzi, osób starszych oraz grup w niekorzystnej sytuacji również będących w trudnej sytuacji
	Dysproporcje w dostępie do infrastruktury pomiędzy miejscowościami gminnymi a pozostałymi sołectwami, niewystarczająca infrastruktura rekreacyjna, kulturalna, w tym brak miejsc do spotkań mieszkańców (głównie w mniejszych miejscowościach)
	Brak inicjatyw partnerskich, chęci podejmowania współpracy pomiędzy podmiotami
	Niedostateczna integracja i współpraca mieszkańców obszaru oraz słaba wymiana doświadczeń z innymi regionami – w zakresie przede wszystkim rozwoju i promocji turystyki, kultury i produktów lokalnych
PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ I RYNEK PRACY (OBSZAR GOSPODARCZY)	

[12] *LSR str. 56-58*
[13] *LSR str. 9-20; 32-55*
[14] *LSR str. 58-60*

Rozpoznawalna i znana marka turystyczna Puszczy Białowieskiej wraz z Białowieskim Rezerwatem Biosfery i Parkiem Narodowym.	*Wysoki poziom bezrobocia, charakteryzujący się niekorzystną strukturą (także bezrobocie długotrwałe i ukryte występujące na wsi w małych gospodarstwach rolnych).*
Wysoki potencjał dla rozwoju turystyki – walory dla turystyki przyrodniczej, aktywnej i etniczno-kulturowej.	*Niski poziom lokalnej przedsiębiorczości.*
Wysokiej jakości lokalne produkty spożywcze (np. tradycyjne produkty: Marcinek, chleby, sery).	*Niskie zasoby środków własnych na inwestycje gospodarcze przedsiębiorstw i niewielka aktywność w pozyskiwaniu zewnętrznego wsparcia.*
Ukształtowana pozycja branży zielarskiej i pszczelarstwa.	*Brak oferty zintegrowanych produktów turystycznych obszaru LGD, brak współpracy lokalnych podmiotów w zakresie tworzenia nowych produktów turystycznych*
Dobrze zorganizowana i rozwinięta sieć kwater agroturystycznych (w obrębie Puszczy Białowieskiej)	*Niewystarczająca dynamika rozwoju działalności w sferze przetwórstwa rolno-spożywczego i rolnictwa oferującego produkty spożywcze w formie sprzedaży bezpośredniej.*
Dobrze rozbudowana baza hotelarsko-gastronomiczna w Białowieży, i Narewce, Hajnówce.	*Niedostateczny i słabo zróżnicowany stan infrastruktury i atrakcji turystycznych, bazy paraturystycznej i oferty pobytowej dla turystów (poza obrębem Puszczy Białowieskiej)*
	Ograniczenia swobody prowadzenia działalności gospodarczej na obszarach chronionych.
	Słabe wykorzystanie zróżnicowanych form turystyki, szczególnie poza sezonami turystycznymi
	Duże rozdrobnienie gospodarstw rolnych oraz wymagający wsparcia sektor usług lokalnych (zwłaszcza na terenach wiejskich)
UWARUNKOWANIA ŚRODOWISKOWE I PRZESTRZENNE	
Walory przyrodnicze na skalę światową: Puszcza Białowieska z rezerwatem biosfery, Białowieski Park Narodowy, rezerwat pokazowy żubrów, Obiekt Światowego Dziedzictwa UNESCO	*Niewystarczające wykorzystanie zasobów PB do celów turystycznych i edukacyjnych (występujące ograniczenia w poruszaniu się po niektórych szlakach.*
Wysoka jakość środowiska naturalnego (niski poziom zanieczyszczenie środowiska poza obszarami miast)	*Wysoki wskaźnik niezatrzymanych zanieczyszczeń powietrza (Hajnówka, Narew, Narewka)*
Duża powierzchnia obszarów chronionych, szczególnie atrakcyjne: Dolina Górnej Narwi i Narewki, Zalew Siemianówka, Dolina Nurca. Duża ilość terenów prawnie chronionych	*Powszechne stosowanie niewydajnych indywidualnych źródeł ciepła, które przyczynią się do emisji zanieczyszczeń.*
Wysoka lesistość i bioróżnorodność obszarów	*Niska świadomość ekologiczna mieszkańców.*
Wysoki poziom zwodociągowania i skanalizowania obszarów miejskich i wsi gminnych	*Niska, niedostosowana do potrzeb mieszkańców dostępność komunikacyjna obszarów peryferyjnych*
Poprawiający się stan dróg krajowych, wojewódzkich i powiatowych. Dostępność terenów inwestycyjnych	*Braki w zagospodarowaniu infrastrukturalnym na obszarach peryferyjnych – w sieciach: kanalizacyjnej i gazowej oraz internetowej; niska jakość dróg lokalnych szczególnie na terenach przyległych do Puszczy Białowieskiej.*
Możliwość wykorzystania lokalnych zasobów przyrodniczych do działań związanych z edukacją ekologiczną w różnych grupach wiekowych.	*Występowanie obszarów o wysokim natężeniu problemów społeczno-gospodarczych, wymagających rewitalizacji (również w wymiarze fizycznym).*
POTENCJAŁ KULTUROWO-HISTORYCZNY	
Różnorodność dziedzictwa: etnicznego, językowego i wyznaniowego oraz dziedzictwo przyrodnicze Puszczy Białowieskiej.	*Zanikanie tradycji regionu ze względu na niski poziom zaangażowania młodego pokolenia w kultywowanie lokalnych tradycji.*
Zachowanie trwałych walorów wielokulturowości (układy architektoniczne wsi, pól, architektura, itp.).	*Zanikanie tradycyjnych zawodów związanych z lasem i drewnem.*
Silne i nadal kultywowane dziedzictwo kulinarne Regionu Puszczy Białowieskiej.	*Niski poziom wykorzystania zasobów kulturowych, historycznych i archeologicznych regionu*
UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE	
Szanse	***Zagrożenia***

Wielofunduszowa realizacja LSR oraz dostęp do innych funduszy krajowych i UE możliwych do wykorzystania na rzecz obszaru LGD.	*Małe zainteresowanie inwestorów i brak dopływu kapitału zewnętrznego (zagrożenia migracyjne, niejasna sytuacja polityczna z Białorusią, niekorzystne publikacje prasowe, degradacja Puszczy Białowieskiej, większa atrakcyjność innych części kraju).*
Wzrost udziału OZE w połączeniu z dywersyfikacją źródeł dostaw energii. Budowa magazynów energii finansowanych ze źródeł zewnętrznych.	*Zły stan kluczowej infrastruktury drogowej oraz przesyłowej (ponadlokalnej: drogowej i energetycznej).*
Aktywna promocja regionu w celu pobudzenia zainteresowania turystyką aktywną, kulturową, przyrodniczą oraz rehabilitacyjno-leczniczą.	*Wzrost aktywności organizacji ekologicznych ograniczających w nieracjonalnym stopniu realizację przedsięwzięć gospodarczych.*
Strategia rozwoju województwa nastawiona na wspieranie ważnych z punktu widzenia obszaru LGD dziedzin tematycznych, w tym środowiska i relacji zewnętrznych oraz działań innowacyjnych bazujących na lokalnych potencjałach.	*Nadmierne ograniczenia działalności gospodarczej na obszarach chronionych i strefach buforowych wynikające z restrykcyjnych przepisów ochrony środowiska.*
Zwiększenie poziomu współpracy w różnych obszarach z Litwą, Łotwą i Ukrainą	*Niekorzystne relacje z Republiką Białoruską wykluczające współpracę gospodarczą i mały ruch przygraniczny.*
Rosnąca moda na żywność naturalną, „ekologiczną" i niskoprzetworzoną.	*Niestabilna polityka ochrony środowiska, degradacja Puszczy Białowieskiej i niedostateczne zrównoważenie gospodarki leśnej*
Obszar Metropolitalny Warszawy oraz Białystok jako rynki zbytu dla produktów lokalnych i usług z obszaru LGD.	*Wzrastająca konkurencja w rolnictwie – nadprodukcja żywności utrudniająca zbyt lokalnych produktów*
Rosnące znaczenie Rowerowego Szlaku Polski Wschodniej	

4.2.Identyfikacja obszarów problemowych LSR obszaru LSR

Podczas spotkań konsultacyjnych przeprowadzonych z mieszkańcami w gminach obszaru LGD, osobno dla każdej z gmin dokonano identyfikacji lokalnych problemów i sposobu ich rozwiązania (potrzeb). Następnie po wnikliwej analizie zebranego materiału podczas konsultacji bezpośrednich z ***grupami tematycznymi*** *dokonano syntezy problemów i potrzeb dla obszaru LGD. Następnie podczas konsultacji bezpośrednich z mieszkańcami poszczególnych gmin LGD zaprezentowano główne problemy obszaru LGD oraz sposoby ich rozwiązania. Uwzględniono wnioski z konsultacji społecznych przeprowadzonych podczas spotkań publicznych otwartych w gminach obszaru LGD.*

zidentyfikowany problem	***Wypracowany sposób rozwiązania problemu/ przedsięwzięcie***	**syntetyczny cel**
obszar środowiskowy		
Zanieczyszczenie środowiska produktami spalania węgla i odpadów (plastik, papier)	*Montaż instalacji OZE w gospodarstwach domowych i instytucjach publicznych (kolektory słoneczne, fotowoltaika, pompy ciepła, małe wiatraki)*	*Poprawa efektywności energetycznej lokalnej społeczności*
Wyłączanie instalacji fotowoltaicznych w słoneczne dni	*Instalacja magazynów energii*	
Wysokie koszty ogrzewania budynków oraz brak dostępu do drewna opałowego	*Wymiana źródeł ciepła na ekologiczne w gospodarstwach domowych.*	
infrastruktura publiczna i społeczna		
Mieszkańcy mają problemy ze znalezieniem pracy i zaadoptowaniem się do nowych warunków. Zauważa się problem „biedy pokoleniowej" (szczególnie widoczny na obszarach po restrukturyzacji Chemicznej, Hamechu, POM-u i PGR-ów).	*Kompleksowa rewitalizacja obszarów społecznych i infrastrukturalnych na obszarze LGD*	*Włączenie społeczne i rozwój lokalny*
Niski poziom jakości życia mieszkańców - brak dostępu do infrastruktury rekreacyjnej i sportowej lub jej niska jakość.	*Place zabaw na osiedlach i przy świetlicach wiejskich, modernizacja boisk sportowych, stworzenie miejsc do wypoczynku i rekreacji dla mieszkańców (budowa parku sportu, siłownie na świeżym powietrzu).*	*Włączenie społeczne i rozwój lokalny* *Rozwój oferty turystycznej i kulturowej* *Aktywna gospodarczo i zintegrowana społeczność*

		lokalna
Niski poziom aktywności społecznej mieszkańców obszarów wiejskich - szczególnie osób starszych ze względu na brak lub utrudniony dostęp do infrastruktury społecznej.	*Modernizacja, adaptacja i wyposażenie świetlic wiejskich. Adaptacja innych budynków do nowych funkcji*	*Włączenie społeczne i rozwój lokalny* *Aktywna gospodarczo i zintegrowana społeczność lokalna*
infrastruktura turystyczna i rekreacyjna		
Turystyka poza obszarami PB jest słabo rozwinięta. Powodem jest słabe wypromowanie i oznakowanie istniejących atrakcji turystycznych.	*Wyeksponowanie walorów przyrodniczo-kulturowych gmin, utworzenie atrakcji turystycznych (nowe szlaki turystyczne, ścieżki edukacyjne, parki linowe, wyciąg nart wodnych, wieże widokowe, przystanie kajakowe, wypożyczalnie sprzętu turystycznego, mała infrastruktura turystyczna, itp.) oraz wykonanie oznakowania turystycznego obiektów i atrakcji*	*Rozwój oferty turystycznej i kulturowej*
Obszary gmin odwiedza mało turystów w porównaniu do RPB, gdyż na terenie tych gmin jest mało atrakcji turystycznych (przyrodniczo-kulturowych i innych), a istniejąca oferta jest zbyt uboga i mało zróżnicowana w infrastrukturę turystyczną.		
wsparcie osób wykluczonych i defaworyzowanych		
Mieszkańcy obszaru LGD (zwłaszcza o. wiejskich) mają problemy ze znalezieniem pracy i zaadoptowaniem się do nowych warunków. Zauważa się znaczny problem „biedy pokoleniowej" (wzrost długotrwale korzystających z OPS, PCPR)	*Aktywizacja społeczno-zawodowa osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym (m.in. szkolenia podnoszące kwalifikacje zawodowe, staże, kursy, kompleksowe wsparcie z wykorzystaniem kompleksowych i zindywidualizowanych programów aktywizacji społeczno-zawodowej opartych na instrumentach aktywnej integracji, utworzenie KIS, CIS)*	*Włączenie społeczne i rozwój lokalny*
Niedostateczne wsparcie rodzin mających problemy opiekuńczo-wychowawcze skutkujące wzrostem dzieci i młodzieży zagrożonej wykluczeniem społecznym	*Projekty ukierunkowane na wsparcie rodzin dysfunkcyjnych poprzez specjalistyczne poradnictwo rodzinne, różnego rodzaju warsztaty rodzice-dzieci, terapia dla rodzin itp.*	*Włączenie społeczne i rozwój lokalny*
Znaczny wzrost dzieci w wieku przedszkolnym ze stwierdzonymi deficytami (opinie, orzeczenia). Wzrost w roku 2022 (103os.) w stosunku do roku 2018 (30os.) to ok. 243%	*Zajęcia o charakterze kompensacyjnym i wyrównującym stwierdzone deficyty rozwojowe u dzieci. Wsparcie przedszkoli w prowadzeniu skutecznej edukacji włączającej oraz dostosowanie istniejących miejsc do potrzeb dzieci z niepełnosprawnościami (remont, wyposażenie).*	*Włączenie społeczne i rozwój lokalny*
Średnia zdawalność egzaminów ósmoklasisty w większości gmin obszaru LGD jest na poziomie niższym niż woj. czy krajowy. Ograniczony dostęp do atrakcyjnych zajęć pozalekcyjnych ze względu ma możliwości finansowe gminy, rodzin i problemy z dowozem dzieci na zajęcia.	*Wsparcie szkół, ich uczniów i nauczycieli, ukierunkowane na podniesienie jakości edukacji z wykorzystaniem nowoczesnych technologii, w prowadzeniu skutecznej edukacji włączającej, realizacji działań społeczno-wychowawczych, rozwijaniu kompetencji, umiejętności, uzdolnień, zainteresowań uczniów poza edukacją formalną oraz w podnoszeniu kompetencji kadr systemu edukacji.*	*Włączenie społeczne i rozwój lokalny*
Wzrastająca dynamika starzenia się społeczności (34% zamieszkujących LGD to osoby starsze, wśród korzystających z pomocy społecznej 1/2 stanowią osoby starsze długotrwale chore i niepełnosprawne). Zauważa się niewystarczający dostęp do usług rehabilitacji i opiekuńczych	*Uruchomienie usług rehabilitacyjnych, opiekuńczych wraz z zapewnieniem transportu z mniejszych miejscowości. Wykorzystanie istniejącej infrastruktury świetlic/remiz na kluby seniora lub dzienne domy pobytu (należy je doposażyć, zaadoptować). Rozwój usług asystenckich oraz usług opiekuńczych (w tym specjalistycznych) świadczonych w miejscu zamieszkania.*	*Włączenie społeczne i rozwój lokalny*
Brak środków finansowych na efektywne funkcjonowanie istniejącej infrastruktury społecznej (DDP, KIS, CIS)	*Wsparcie funkcjonującej infrastruktury społecznej w efektywnym funkcjonowaniu.*	
Emigracja młodego pokolenia/społeczeństwa z obszaru LGD "PB"	*szkolenia w zakresie zakładania własnej działalności gospodarczej i jej efektywnego rozwoju,*	*Aktywna gospodarczo i zintegrowana społeczność lokalna*

Mieszkańcy obszarów wiejskich, absolwenci szkół mają problemy ze znalezieniem pracy.	*Samozatrudnienie.* *Szkolenia podnoszące kompetencje pożądane na obecnym rynku pracy.*	*Aktywna gospodarczo i zintegrowana społeczność lokalna*
sfera społeczna		
Niezadowalająca aktywność i zintegrowanie mieszkańców.	*Wsparcie tworzenia koncepcji Smartvillage.*	*Aktywna gospodarczo i zintegrowana społeczność lokalna*
Niska aktywność młodzieży oraz seniorów, zwłaszcza na wsiach; *Brak akcji i programów aktywizujących młodych ludzi, osób starszych oraz grup w niekorzystnej sytuacji*	*Wsparcie działań mających na celu włączenie społeczne seniorów, młodzieży oraz osób w niekorzystnej sytuacji*	*Aktywna gospodarczo i zintegrowana społeczność lokalna*
Niedostateczna integracja i współpraca mieszkańców obszaru oraz słaba wymiana doświadczeń z innymi regionami – w zakresie przede wszystkim rozwoju i promocji turystyki, kultury i produktów lokalnych	*Rozwój partnerstw bazujących na bogactwie przyrodniczo-kulturowym*	*Rozwój oferty turystycznej i kulturowej*
sfera gospodarcza		
Niski poziom przedsiębiorczości na obszarze LGD (ilość małych firm na 1000 mieszkańców), brak miejsc pracy.	*Wsparcie przedsiębiorczości mieszkańców poprzez rozwój istniejących firm i tworzenia nowych miejsc pracy poprzez samozatrudnienie.*	*Aktywna gospodarczo i zintegrowana społeczność lokalna*
Rozdrobnione rolnictwo, ukryte bezrobocie występujące na wsi w małych gospodarstwach rolnych	*Rozwijanie funkcji pozarolniczych gospodarstw rolnych, podejmowanie pozarolniczej działalności gospodarczej przez rolników i domowników*	*Rozwój oferty turystycznej i kulturowej*
Niedostatecznie i nierównomiernie rozwinięta baza noclegowo-żywieniowa	*Budowa nowych obiektów noclegowo-restauracyjnych oraz modernizacja i doposażenie istniejących*	*Rozwój oferty turystycznej i kulturowej*
Niewystarczająca ilość podmiotów gospodarczychdziałających w sektorze usług lokalnych (zwłaszcza na terenach wiejskich)	*Wsparcie zakładania i rozwijania działalności usługowych*	*Aktywna gospodarczo i zintegrowana społeczność lokalna*
kultura i dziedzictwo kulturowe		
Zanikanie tradycji regionu (kulturowo-historycznych) ze względu na małe (nie emocjonalne) zaangażowanie młodego pokolenia w kultywowanie tradycji.	*Tworzenie pracowni przeznaczonych do kultywowania tradycji regionu. Realizacja miękkich projektów kulturowo-historycznych przy aktywnym udziale młodego pokolenia: imprezy kulturowo-historyczne, warsztaty historyczno-kulturowe, cyfrowe archiwum tradycji lokalnej: zdjęć, dokumentów, ksiąg metrykalnych, historii mówionej, lokalnej gwar, legend; przygotowanie wydawnictw, publikacji, wystaw itp., zachowanie starych cmentarzy*	*Rozwój oferty turystycznej i kulturowej*
Degradacja nielicznych obiektów zabytkowych	*Odbudowa, remont, restauracja i renowacja obiektów zabytkowych*	

Tabela 34. Synteza zidentyfikowanych problemów obszaru LGD i priorytetów rozwojowych

W procesie partycypacyjnym wyznaczono te cechy, które mają największe znaczenie dla rozwoju całego obszaru objętego LSR, najmocniej wpływają na obszar i jego społeczność, stanowiąc podstawę do ustalania priorytetów rozwojowych i punkt wyjścia do zdefiniowania celów rozwoju obszaru. Każdy z wyznaczonych celów ogólnych stanowi odpowiedź na określone wyzwania wynikające z analizy SWOT i zdefiniowanych przez mieszkańców najistotniejszych potrzeb. W wyniku przeprowadzonej kompleksowej analizy wszelkich uwarunkowań obszaru LSR wyznaczono do realizacji 4 cele będące syntezą z przeprowadzonej diagnozy obszaru, analizy SWOT, zidentyfikowanych potrzeb i opinii uzyskanych podczas konsultacji społecznych. Ponadto uwzględniono cele przypisane do RLKS na szczeblu województwa w programach operacyjnych (PS WPR i FEdP):

1. ***Włączenie społeczne i rozwój lokalny***
2. ***Poprawa efektywności energetycznej lokalnej społeczności***
3. ***Rozwój oferty turystycznej i kulturowej***
4. ***Aktywna gospodarczo i zintegrowana społeczność lokalna***

Rozdział V. SPÓJNOŚĆ, KOMPLEMENTARNOŚĆ I SYNERGIA

W niniejszym rozdziale wskazano opis zgodności i komplementarności LSR z innymi dokumentami planistycznymi i strategiami w szczególności ze strategią rozwoju województwa, strategiami ponadlokalnymi i terytorialnymi (ZIT/IIT) dotyczącymi obszaru działania LGD, poprzez porównanie celów i założeń tych dokumentów z celami LSR i wykazanie ich spójności, czyli w jaki sposób LSR łączy się z szerszymi strategiami rozwoju na wyższym poziomie. Dodatkowo opisano sposób integrowania różnych sektorów, partnerów, zasobów czy branż działalności gospodarczej w celu kompleksowej realizacji zaplanowanych przedsięwzięć LSR.

1. Opis zgodności i komplementarności LSR z innymi dokumentami planistycznymi/ strategiami

1.1. Program Strategiczny Wspólna Polityka Rolna. *Istotnym, obowiązującym, dokumentem planistycznym na obszarze LGD jest Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej. LSR będzie realizował w ramach PS WPR interwencję LEADER. Interwencja ta wpisuje się w dwa cele szczegółowe Wspólnej Polityki Rolnej, tj.: CS7. Przyciąganie młodych rolników i ułatwianie rozwoju działalności gospodarczej na obszarach wiejskich oraz CS8. Promowanie zatrudnienia, wzrostu, włączenia społecznego i rozwoju lokalnego na obszarach wiejskich, w tym biogospodarki i zrównoważonego leśnictwa. Działania zaplanowane do realizacji ze środków EFFROW zaspokoją następujące potrzeby wskazane w PS WPR:CS7.P1. Poprawa dostępu do usług związanych rolnictwem i leśnictwem, dywersyfikacja dochodów gospodarstw, CS7.P6. Poprawa dochodów młodych rolników, CS8.P4. Poprawa dostępu do infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej,CS8.P9. Rozwój przedsiębiorczości poprzez tworzenie i utrzymanie miejsc pracy i dywersyfikację dochodów, CS8.P8. Rozwój form współpracy na obszarach wiejskich w wymiarze produkcyjnym, usługowym, społecznym (realizacja w ramach celu 3 LSR „Rozwój oferty turystycznej i kulturowej") oraz CS8.P11. Stymulowanie rozwoju lokalnego przez innowacje, cyfryzacje i wykorzystanie potencjału endogenicznego, CS8.P7. Poprawa dostępu do usług komercyjnych, CS8.P10. Włączenie osób z grup defaworyzowanych lub wykluczonych na obszarach wiejskich (realizacja w ramach celu 4 LSR „Aktywna gospodarczo i zintegrowana społeczność lokalna").*

1.2. Program Fundusze Europejskie dla Podlaskiego. *Jednym z najważniejszych dokumentów, na którym opiera się realizacja strategii jest Program Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027. Jednym z celów tego programu jest zapewnienie wysokiego poziomu zatrudnienia, kształcenia i szkolenia, opieki zdrowotnej, włączenia społecznego oraz aktywnego uczestnictwa w społeczeństwie. Analiza wykazała spójność LSR* ***w ramach funduszu EFS+****przede wszystkim z następującymi priorytetami i celami: Priorytet VIII Fundusze na rzecz edukacji i włączenia społecznego: Cele szczegółowe - (f): Wspieranie równego dostępu do dobrej jakości, włączającego kształcenia i szkolenia (…); - (h): Wspieranie aktywnego włączenia społecznego (…);(k): Zwiększanie równego i szybkiego dostępu do dobrej jakości, trwałych i przystępnych cenowo usług (…); (l): Wspieranie integracji społecznej (…). Priorytet IX Fundusze na rzecz Rozwoju Lokalnego: Cele szczegółowe(f): Wspieranie równego dostępu do dobrej jakości, włączającego kształcenia i szkolenia (…); (h): Wspieranie aktywnego włączenia społecznego (…); (k): Zwiększanie równego i szybkiego dostępu do dobrej jakości, trwałych i przystępnych cenowo usług (…);y (l): Wspieranie integracji społecznej (…).*
Analiza wykazała spójność LSR w ramach funduszu EFRR z następującymi priorytetami i celami: Priorytet V: Zrównoważony rozwój terytorialny. Cel szczegółowy (ii): Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego, na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie. Priorytet X: Wspieranie energii odnawialnej na potrzeby lokalnych społeczności, Cel szczegółowy (ii): Wspieranie energii odnawialnej zgodnie z dyrektywą (UE) 2018/2001, w tym określonymi w niej kryteriami zrównoważonego rozwoju

1.3. Program „Działaj Lokalnie" – *jest przedsięwzięciem Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności (PAFW). Od początku realizuje go Akademia Rozwoju Filantropii w Polsce (ARFP). Ośrodek Działaj Lokalnie (ODL) - Stowarzyszenie Samorządów Euroregionu Puszcza Białowieska jest organizacją, która prowadzi lokalne konkursy gran-*

towe. Stowarzyszenie w ramach ogłaszanych konkursów dystrybuuje środki przekazane przez PAFW oraz pozyskane od samorządów, przedsiębiorców i osób prywatnych. Zajmują się także działalnością szkoleniową, doradztwem i wspierają wolontariat. LSR wykazuje spójność z programem w zakresie celu głównego: Wspieranie i aktywizowanie lokalnych społeczności na terenach wiejskich i w małych miastach poprzez projekty obywatelskie, które służą pobudzaniu aspiracji rozwojowych i poprawie jakości życia oraz przyczyniają się do budowy kapitału społecznego.

1.4. Erasmus+ – program Unii Europejskiej w dziedzinie edukacji, szkoleń, młodzieży i sportu. *Celem głównym jest wspieranie uczniów, studentów, nauczycieli, wykładowców i wolontariuszy w prowadzeniu międzynarodowych projektów służących podnoszeniu kompetencji. Do udziału w programie są uprawnione instytucje i organizacje publiczne i prywatne wspierające edukację formalną oraz uczenie się pozaformalne i nieformalne osób w każdym wieku. Wraz z nową perspektywą finansową poszerzono założenia Erasmusa+, który w rezultacie stał się bardziej innowacyjny i inkluzywny, a także bardziej cyfrowy. Będzie miał też kluczowe znaczenie dla planowanego do 2025 r. utworzenia Europejskiego Obszaru Edukacji, dzięki któremu Unia Europejska zamierza m.in. zapewnić wszystkim młodym ludziom dostęp do edukacji i szkoleń jak najwyższej jakości, umożliwić osobom uczącym się łatwe przemieszczanie się między systemami edukacji w różnych krajach, a także dać im możliwość znalezienia pracy w całej Europie.Narodową Agencją Programu Erasmus+ i jego realizatorem w Polsce jest* ***Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji****.*
O dofinansowanie projektów w sektorze Młodzież mogą starać się m.in. organizacje pozarządowe posiadające osobowość prawną, grupy nieformalne młodzieży oraz organy publiczne na szczeblu lokalnym, regionalnym lub krajowym, działające na rzecz młodzieży lub osób pracujących z młodzieżą, wykorzystujące pozaformalne metody edukacji. Do udziału w projektach uprawnione są osoby młode (13-30 lat) oraz osoby pracujące z młodzieżą (bez ograniczeń wiekowych). Analiza wykazała spójność LSR z programem w zakresie ***Priorytetu: Mobilność osób młodych – wymiany młodzieży***

1.5. Narodowe Centrum Kultury. *NCK jest państwową instytucją kultury, której podstawowym zadaniem jest podejmowanie działań na rzecz rozwoju kultury w Polsce. Przedmiotem działań NCK jest edukacja kulturalna oraz zwiększenie zainteresowania kulturą i sztuką, rozwój i profesjonalizacja sektora kultury, promocja polskiego dziedzictwa narodowego jako elementu europejskiego dziedzictwa kulturowego, podtrzymywanie i upowszechnianie tradycji narodowej i państwowej. W ramach wielu programów realizuje nabory na program pt.:* ***Polsko-Ukraińska Wymiana Młodzieży 2023****, w ramach którego młodzież z Polski i Ukrainy, w tym dzieci uchodźców przebywające na terenie Polski będą wspólnie realizować projekty dotyczące lokalnej historii i dziedzictwa. Polsko-Ukraińska Wymiana Młodzieży służy wspieraniu działań, których celem jest dostarczanie uczestnikom wiedzy na temat kultury obydwu krajów oraz ich współczesnych realiów. Program skierowany jest do dzieci i młodzieży w wieku 12 – 18 lat i jest finansowany ze środków Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.*
1.6. Strategia zrównoważonego rozwoju wsi rolnictwa i rybactwa 2030[15]***.****Opracowana LSR jest spójna z dokumentem strategicznym odnoszącym się do obszaru rolnictwa i rozwoju wsi W strategii przedstawiono pogłębioną analizę możliwości rozwoju obszarów wiejskich, rolnictwa i rybactwa w wymiarze regionalnym, co umożliwiło określenie kluczowych kierunków ich rozwoju do 2030 r. Cele LSR będą spójne z kierunkami działań strategicznych strategii rolniczej w ramach celu szczegółowego II. Poprawa jakości życia, infrastruktury i stanu środowiska oraz celu szczegółowego III. Rozwój przedsiębiorczości, pozarolniczych miejsc pracy i aktywnego społeczeństwa.*

1.7. Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej 2021-2027*.Program jest finansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR) i służy realizacji celu głównego: Utrwaleniu warunków sprzyjających konkurencyjności gospodarki oraz wyższej jakości życia w 6-ciu województwach Polski Wschodniej:*

[15]Zob. Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa 2030 przyjęta Uchwałą nr 123 Rady Ministrów z dnia 15 października 2019 r.Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa 2030 jest jedną ze strategii rozwoju, o których mowa w ustawie z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. z 2021 r. poz. 1057 oraz z 2022 r. poz. 1079) i zastąpiła Strategię zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012–2020 przyjętą uchwałą nr 163 Rady Ministrów z dnia 25 kwietnia 2012 r. (M.P poz. 839)

warmińsko-mazurskim, podlaskim, lubelskim, świętokrzyskim, podkarpackim oraz mazowieckim. Z Programu dofinansowywane będą projekty nastawione na biznes, adaptację miast do zmian klimatu, rozwój niskoemisyjnej mobilności miejskiej, ochronę bioróżnorodności, rozwój inteligentnych sieci dystrybucji energii, zwiększenie dostępności kolejowej i drogowej oraz rozwój zrównoważonej turystyki. Cele LSR są spójne z celami programu: Wzmacnianie atrakcyjności osadniczej miast i podniesienie jakości życia mieszkańców w dobie zmian klimatu oraz Wzrost wykorzystania potencjału turystyki i uzdrowisk dla rozwoju i obszarami wsparcia: ***energia i klimat:*** *adaptacja miast do zmian klimatu, bioróżnorodność, ponadregionalne* ***produkty turystyczne*** *(szlaki).*

1.8. Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego 2030*.Jest podstawowym dokumentem o randze strategicznej na obszarze LSR**. Dokument określa politykę rozwoju woj. podlaskiego. Sformułowana w niej wizja rozwoju regionu brzmi: Ambitne Podlaskie będzie realizowana w czterech wymiarach: gospodarczym, społecznym, terytorialnym i organizacyjnym. Analiza wykazała spójność LSR przede wszystkim z celami szczegółowymi Strategii Wojewódzkiej w zakresie celów strategicznych:**1. Dynamiczna gospodarka:**1.3. Lokalna przedsiębiorczość, 1.4. Rewolucja energetyczna i gospodarka obiegu zamkniętego;**2. Zasobni mieszkańcy:**2.1. Kompetentni mieszkańcy**,**2.2. Aktywni mieszkańcy, 2.3. Przestrzeń wysokiej jakości;**3. Partnerski region:**3.2 Kapitał społeczny, 3.3 Partnerstwa międzynarodowe i ponadregionalne, 3.4 Gościnny region. Praktycznie LSR jest spójna w całym zakresie z SRWP 2030.*

1.9. Strategie i dokumenty planistyczne o lokalnym zasięgu. *Analiza planowanych kierunków działania LSR pokazuje również spójność z ponadlokalnymi i terytorialnymi dotyczącymi obszaru działania LGD:*

a) Strategia Terytorialna Partnerstwa Południowo-Wschodniego Podlasia*stanowi element planowania strategicznego na poziomie ponadlokalnym, łączącym 31 jednostek samorządu terytorialnego położonych na obszarze obejmującym administracyjnie tereny trzech powiatów: hajnowskiego, bielskiego i siemiatyckiego oraz dwóch gmin powiatu białostockiego. Stanowi ona odpowiedź na najistotniejsze wspólne wyzwania oraz próbę wykorzystania głównych potencjałów, którymi dysponuje obszar Partnerstwa. Dokument wytycza cele i sposoby ich osiągnięcia, ze szczególnym uwzględnieniem tych przedsięwzięć, w wyniku których powstają rezultaty niosące korzyści dla wszystkich lub większości samorządów. Cele LSR są spójne z celami strategicznymi: 1. Wysokiej jakości, łatwo dostępna przestrzeń; 2. Konkurencyjna gospodarka; 3. Silny kapitał społeczny i ludzki*

b) Strategia Rozwoju Powiatu Hajnowskiego na lata 2015-2025*– była opracowana na lata 2015 -2020 i jest obecnie aktualizowana. Analiza spójności LSR z celami strategii wykazała spójność w zakresie głównych obszarów interwencji, które w zasadzie nie ulegną zmianie: obszar przyrodniczy, obszar społeczny, obszar gospodarczy, obszar przestrzenny*

c) Strategia Rozwoju Miasta Hajnówka na lata 2016-2025*- określa dokładnie plan działań samorządu, a także zasady i narzędzia współpracy z innymi jednostkami i podmiotami funkcjonującymi w przestrzeni miasta Hajnówka. Kluczowe znaczenie w realizacji celów strategicznych i pozyskiwaniu zewnętrznych źródeł finansowania projektów będzie miało tworzenie partnerstw i współdziałanie z innymi podmiotami. Cele LSR są spójne z celami strategicznymi strategii: Wspieranie rozwoju gospodarczego miasta i regionu w zakresie realizacji systemu wsparcia firm oraz rozwoju funkcji turystycznych miasta oraz działań w zakresie rewitalizacji oraz służące poprawie walorów środowiskowych miasta. Rozwój kapitału ludzkiego poprzez tworzenie warunków do wszechstronnego rozwoju dzieci, młodzieży i dorosłych oraz przeciwdziałanie wykluczeniom i degradacji społecznej.*

Poniżej zaprezentowano zestawienie tabelaryczne prezentujące zgodność celów poszczególnych strategii i programów z adekwatnymi do nich celami LSR:

Tytuł dokumentu	*Cele strategiczne LSR*

strategicznego	*Cel1. Włączenie społeczne i rozwój lokalny*	*Cel2. Poprawa efektywności energetycznej lokalnej społeczności*	*Cel3. Rozwój oferty turystycznej i kulturowej*	*Cel 4.Aktywna gospodarczo i zintegrowana społeczność lokalna*
Wykazanie zgodności LSR z celami określonymi w programach, z których finansowana będzie LSR				
Program Strategiczny Wspólna polityka Rolna			*CS7. Przyciąganie młodych rolników i ułatwianie rozwoju działalności gospodarczej na obszarach wiejskich* *CS8. Promowanie zatrudnienia, wzrostu, włączenia społecznego i rozwoju lokalnego na obszarach wiejskich, w tym biogospodarki i zrównoważonego leśnictwa.*	*CS8. Promowanie zatrudnienia, wzrostu, włączenia społecznego i rozwoju lokalnego na obszarach wiejskich, w tym biogospodarki i zrównoważonego leśnictwa.*
Program Fundusze Europejskie dla Podlaskiego. EFS+, EFRR	*- Wspieranie równego dostępu do dobrej jakości, włączającego kształcenia i szkolenia (…)* *- Wspieranie aktywnego włączenia społecznego (…)* *- Zwiększanie równego i szybkiego dostępu do dobrej jakości, trwałych i przystępnych cenowo usług(…)* *- Wspieranie integracji społecznej (…)*			
Program „Działaj Lokalnie”	*Cel główny: Wspieranie i aktywizowanie lokalnych społeczności na terenach wiejskich i w małych miastach poprzez projekty obywatelskie, które służą pobudzaniu aspiracji rozwojowych i poprawie jakości życia oraz przyczyniają się do budowy kapitału społecznego.* *Zgodność z LSR w zakresie celu szczegółowego1. Włączenie społeczne i rozwój lokalny. LGD zamierza się ubiegać o finansowanie działań w ramach celu 4 wzmacniających przedsięwzięcie 4.4 Animacja i aktywizacja społeczności lokalnej.*			
Narodowe Centrum Kultury	*Cel główny: Podejmowanie działań na rzecz rozwoju kultury w Polsce. Program dotacyjny Polsko-Ukraińska wymiana młodzieży. Program dotacyjny EtnoPolska. Zgodność z LSR w zakresie celu szczegółowego 1. Włączenie społeczne i rozwój lokalny. LGD zamierza się ubiegać o finansowanie działań w ramach celu 4 wzmacniających przedsięwzięcie 4.4 Animacja i aktywizacja społeczności lokalnej.*			
Erasmus+[16]	*Cel szczegółowy: Promowanie pozaformalnej i nieformalnej mobilności edukacyjnej i aktywnego uczestnictwa wśród osób młodych, jak również współpracy, jakości, włączenia, kreatywności i innowacji na szczeblu organizacji i polityki w dziedzinie młodzieży*[17]*;**Wymiany młodzieży, mobilność osób pracujących z młodzieżą, działania wspierające uczestnictwo młodzieży oraz DiscoverEU – działanie na rzecz włączenia. Priorytet: Mobilność osób młodych – wymiany młodzieży.** Zgodność z LSR w zakresie celu 1. Włączenie społeczne i rozwój lokalny. LGD zamierza się ubiegać o finansowanie działań w ramach celu 4 wzmacniających przedsięwzięcie 4.4 Animacja i aktywizacja społeczności lokalnej.*			
Wykazanie zgodności celów LSR z celami strategii rozwoju: krajowymi, ponadregionalnymi, województwa, regionalnymi strategiami regionalnymi lub tematycznymi obszaru objętego LSR				
Strategia zrównoważonego rozwoju wsi rolnictwa i rybactwa 2030	*Cel szczegółowy II. Poprawa jakości życia, infrastruktury i stanu środowiska*	*Cel szczegółowy II. Poprawa jakości życia, infrastruktury i stanu środowiska*	*Cel szczegółowy II. Poprawa jakości życia, infrastruktury i stanu środowiska*	*Cel szczegółowy III. Rozwój przedsiębiorczości, pozarolniczych miejsc pracy i aktywnego społeczeństwa*
Fundusze Europejskie dla Polski Wschodniej 2021-2027	*II. Wzmacnianie atrakcyjności osadniczej miast i podniesienie jakości życia mieszkańców w dobie zmian*	*II. Wzmacnianie atrakcyjności osadniczej miast i podniesienie jakości życia mieszkańców w dobie*	*IV. Wzrost wykorzystania potencjału turystyki dla rozwoju*	*IV. Wzrost wykorzystania potencjału turystyki dla rozwoju*

[16]https://erasmusplus.org.pl/o-programie/struktura
[17]https://erasmus-plus.ec.europa.eu/pl/programme-guide/part-a/priorities-of-the-erasmus-programme/objectives-features

	klimatu	*zmian klimatu*		
Strategia Rozwoju Województwa Podlaskiego 2030	*Cel operacyjny 3.2. Kapitał społeczny* *Cel operacyjny 2.2. Aktywni mieszkańcy*	*Cel operacyjny1.4. Rewolucja energetyczna i gospodarka obiegu zamkniętego*	*Cel operacyjny1.3. Lokalna przedsiębiorczość* *Cel operacyjny3.3. Partnerstwa międzynarodowe i ponadregionalne* *Cel operacyjny 3.4. Gościnny region*	*Cel operacyjny 1.3. Lokalna przedsiębiorczość*
Wykazanie zgodności celów LSR z celami strategii rozwoju: regionalnymi strategiami, regionalnymi lub tematycznymi obszaru objętego LSR				
Strategia Terytorialna Partnerstwa Południowo-Wschodniego Podlasia	*1.4. Rozwój infrastrukturyspołecznej* *3.3. Aktywizacja społeczna, społeczno-zawodowa i obywatelska*	*1.1. Poprawa jakości życia mieszkańców poprzez działania na rzecz ochrony środowiska*	*2.5. Wspieranie rozwoju sektora rolno-spożywczego, ze szczególnym uwzględnieniem żywności ekologicznej i żywności wysokiej jakości na bazie lokalnie pozyskiwanych surowców*	*2.2. Wspieranie przedsiębiorczości*
Strategia Rozwoju PowiatuHajnowskiego na lata 2015-2025 - aktualizowana				
Strategia Rozwoju Miasta Hajnówka na lata 2016-2025	*3.1. Tworzenie warunków do wszechstronnego rozwoju dzieci, młodzieży i dorosłych* *3.4. Przeciwdziałanie wykluczeniom i degradacji społecznej.*	*2.4. Poprawa przestrzeni miasta do życia i rozwoju*	*1.2. Promocja lokalnych orz regionalnych produktów i usług.* *2.3. Rozwój funkcji turystycznych miasta*	*2.1. Tworzenie warunków do powstawania i rozwoju podmiotów gospodarczych.*

Tabela 35. Zgodność celów LSR z dokumentami strategicznymi. *Źródło: opracowanie własne*

LGD w celu dywersyfikacji źródeł finansowania LSR zamierza ubiegać się o wsparcie, poza PS WPR i FEDP. LGD posiada doświadczenie w realizacji projektów dotacyjnych finansowanych ze środków spoza PROW 2014-2020 i RPO WP. W mijającym okresie programowania LGD pozyskało ***211 347 zł*** *z tytułu realizacji takich projektów. Bazując na zdobytym doświadczeniu w realizacji projektów z niżej wskazanymi instytucjami [18]LGD planuje pozyskanie środkówz programów: Erasmus+, Program „Działaj Lokalnie", Narodowe Centrum Kultury.*

2. Opis sposobu integrowania różnych sektorów, partnerów, zasobów czy branż działalności gospodarczej w celu kompleksowej realizacji przedsięwzięć.

Zdiagnozowane w LSR przedsięwzięcia mają zróżnicowany charakter i wspólnie służą realizacji przyjętych celów. W praktycejednak mogą ze sobą kolidować, merytorycznie lub przestrzennie, osłabiając się wzajemnie bądź rodząc problemy w realizacji. W celu łagodzenia potencjalnych niepożądanych interreakcji jakie mogą wystąpić między poszczególnymi przedsięwzięciami w trakcie opracowywania LSR zastosowano efektywne mechanizmy rzeczywistej koordynacji i integracji różnorodnych przedsięwzięć. W wyniku tego w LSR zintegrowano różne działania służące realizacji celów i przedsięwzięć LSR, w związku z czym została zachowana komplementarnośćw aspektach odnoszących się do zaplanowanych przedsięwzięć. Kompleksowe rozwiązanie zdiagnozowanych problemów jest nadrzędnym celem realizowanych przedsięwzięć wzmacniające synergię pomiędzy oddziaływaniami (długofalowymi efektami realizacji celów LSR).

Poniżej zaprezentowano mechanizmy zachowania komplementarności przedsięwzięć na poziomie lokalnej strategii ukazujące korzyści w ujęciu przestrzennym, problemowym, instytucjonalno-proceduralnym oraz w ujęciu źródeł finansowania.

[18]*LSR rozdział 2.2. Doświadczenie LGD, str. 5-6.*

Podejście LEADER opiera się na siedmiu konkretnych cechach stosowane łącznie, zapewniających zarazem skuteczność metody na wysokim poziomie. Poniżej wykazano korzyści planowane do osiągnięcia poprzez realizację LSR metodą LEADER w ujęciu zakresowym poszczególnych cech LEADER-a. Ponadto ukazano korzyści i wartość dodaną jakie można osiągnąć realizując LSR poprzez komplementarne do zakresu LSR działania innych podmiotów stanowiące wartość dodaną.

Komplementarność przedsięwzięć w ujęciu oddolności podejścia

Zastosowane podejście jest istotnym filarem oddolnego podejścia, gdyż zapewnia wszystkim zainteresowanym stronom udział w określania ścieżki rozwoju obszaru LSR, która jest zgodna z ich potrzebami, oczekiwaniami i planami. Zaangażowanie lokalnych uczestników obejmuje całą wspólnotę, mieszkańców, społeczne i gospodarcze grupy interesu i reprezentatywne instytucje publiczne. Oddolne podejście opiera się dwóch działaniach („animacja" i szkolenie lokalnych grup) i pojawia się na różnych etapach programu. Analiza członków LGD i partnerów działających na obszarze LSR dokonana na etapie programowania miała na celu wskazanie aktorów, którzy mogą włączyć się w tworzenie i wdrażanie LSR. Analizie poddano przede wszystkim nieformalne grupy mieszkańców, instytucje, organizacje pozarządowe i lokalnych przedsiębiorców. Udział partnerów społecznych, gospodarczych i publicznych zapewniono w organie decyzyjnym (Radzie LGD). Dobór przedsięwzięć również uwzględnia skierowanie ich do wszystkich sektorów – zob. tabela określająca grupy docelowe LSR. Na etapie realizacji LSR zaplanowano aktywne włączenie wszystkich członków LGD poprzez umożliwienie zgłaszania nowych pomysłów do realizacji LSR. Ponadto, w ramach przedsięwzięć LSR ujęto różnorodne ***formy wsparcia odpowiednie dla potencjału organizacyjnego i finansowanego podmiotów obszaru LSR****: projekty konkursowe (w tym partnerskie), projekty grantowe, projekty parasolowe - co umożliwi na dodatkowe* ***oddolne zaangażowanie lokalnych partnerów w realizację przedsięwzięć LSR ze względu na zastosowanie zróżnicowanych form wsparcia.*** *W Statucie wskazano, że w celu zapewnienia partnerskich relacji w LGD i efektywnej współpracy różnych podmiotów wdrażających LSR relacje między członkami LGD na etapie wdrażania LSR są oparte na pogłębionym partnerstwie i skutecznej komunikacji, zasady wymiany informacji oraz sposób komunikacji pomiędzy członkami LGD komunikacja prowadzona będzie w sposób zapewniający dostępność osobom ze szczególnymi potrzebami przez stosowanie uniwersalnego projektowania lub racjonalnych usprawnień, w tym za pośrednictwem środków komunikacji elektronicznej wraz z informacją o metodach umożliwiających skorzystanie z takich środków komunikacji.*

Komplementarność LSR w ujęciu obszarowym

W projektowanym LSR spełniono warunek obszarowego podejścia w kontekście łączenia trzech elementów obszaru lokalnego - partnerstwo oraz strategię rozwoju w ramach jednego podejścia. Obszar LSR stanowi jednorodne, spójne społecznie i funkcjonalnie terytorium, charakteryzujące się wspólnymi tradycjami, lokalną tożsamością, poczuciem przynależności i wspólnymi potrzebami i oczekiwaniami. Spójność obszarową w wielu lokalnych aspektach szczegółowo opisano w rozdziale II Charakterystyka obszaru i ludności objętej wdrażaniem LSR, str. 66.

Komplementarność przedsięwzięć w ujęciu partnerskiego podejścia

Zaangażowanie mieszkańców jak i lokalnych podmiotów w partnerstwo formalne i nieformalne obrazuje struktura członków LGD zaangażowanych w opracowanie i realizację LSR na obecnym etapie. Tworzy ona partnerstwo wielosektorowe, gdzie żadna z grup interesu nie jest dominującą. Taka postać partnerstwa umożliwia realizację projektów w partnerstwie zewnętrznym jak i wewnętrznym. LGD posiada duże doświadczenie realizacji projektów partnerskich. W latach 2013-2022 zostały zrealizowane dwa projekty międzynarodowe i jeden międzyregionalny projekt współpracy. W trakcie realizacji są dwa projekty międzynarodowe[19]. W LSR zaplanowano wdrożenie projektów partnerskich w przedsięwzięciu 3.4. Rozwój partnerstw bazujących na lokalnych zasobach. Ponadto w ramach przedsięwzięcia 3.3 Infrastruktura wzmacniająca ofertę turystyki i rekreacji na terenie LGDpunktowane będą operacje realizowane w partnerstwie przez podmioty z obszaru LGD.

[19] *Partnerem projektów międzynarodowych współpracy LGD w okresie programowania 2014-2020 jest LGD GAL SINIS z Sardynii (Włochy) oraz LGD ANEXTA z Halkidiki (Grecja) w zakresie realizacji projektów dotyczących dziedzictwa kulturowego i turystyki.*

Ze względu na mały potencjał organizacyjny i finansowy małych NGO jak i grup nieformalnych w LSR w przedsięwzięciu P.3.6 zaplanowano realizację operacji w postaci projektów grantowych. Komplementarność w ujęciu partnerskim (wykazująca silną synergię polegającą na wzmocnieniu potencjału partnera społecznego strukturą organizacyjną i doświadczeniem partnera publicznego) występuje podczas realizacji np.: przedsięwzięcia 1.3. Rozwój usług społecznych, gdzie w LKW premiowane są projekty realizowane w partnerstwie NGO i GOPS.

Komplementarność przedsięwzięć w ujęciu wielosektorowości i lokalności podejścia do rozwiązania problemów

W zakresie rekomendacji, przedmiotowa diagnoza (Rozdział II. Charakterystyka obszaru i ludności objętej wdrażaniem LSR) w sposób obszarowy koncentrowała się na ***zdefiniowaniu wniosków i w dalszej kolejności na identyfikacji konkretnych problemów i potrzeb****, a także na budowaniu powiązań między gospodarką wiejską a działaniami na rzecz lokalnego rozwoju.Wskazane potencjalne obszary interwencji i współpracy mają charakter ramowy, tym niemniej stanowią materiał pomocniczy w kontekście wypracowywania wspólnej interwencji w ramach obszaru LSR i tworzenia przedsięwzięć w oparciu o interwencję ukierunkowaną terytorialnie (oddolnie).*
Przedsięwzięcia ujęte w LSR skoncentrowane są na ***zintegrowanym rozwiązywaniu określonych problemów*** *istniejących w wybranych wymiarach problemowych tj. wymiar społeczny (obszar strategiczny 1), wymiar przedsiębiorczości (obszar strategiczny 4) oraz wymiar środowiskowo-przestrzenny (obszar strategiczny 1; 2;3;4). Poszczególne przedsięwzięcia umiejscowione zostały w czterech celach odpowiadających obszarom dopełniają się wzajemnie w ujęciu przestrzennym, a także zostały skonstruowane w oparciu o cel, są kompatybilne względem siebie. Planowane przedsięwzięcia są komplementarne względem obszaru LSR, na którym będą realizowane, a w szczególności odnoszą się do obszaru, który jest objęty największą koncentracją problemów i negatywnych zjawisk.* ***Realizowana jest tym samym jedna z cech podejścia Leader tj. komplementarność i lokalne podejście.*** *Cele zostały sformułowanie na podstawie specyficznej sytuacji danego obszaru, jego silnych i słabych stron opisanych w przedstawionej powyżej analizie SWOT.*

Komplementarność przedsięwzięć w ujęciu tworzenia powiązań sieciowych i współpracy

Cele strategiczne LSR obejmują w sposób spójny całość obszaru i całą społeczność zamieszkujących gminy członkowskie LGD. Wspólne działania nastawione są na współpracę i rozwój społeczności wszystkich partnerskich gmin. LGD ma dobre doświadczenia realizacji projektów partnerskich (projektów współpracy w okresie 2014-2020 – zob. Rozdział II. LSR). Korzyści jakie LSR może osiągnąć w wyniku działań innych podmiotów (które będą komplementarne wobec LSR) polegać będą na możliwości otwarcia się mieszkańców i przedsiębiorców na nowe możliwości działania i realizacji własnych zadań. Niezależnie do działań konkursowych LGD zaplanowało partnerstwo w ujęciu wewnętrznym. LGD reprezentując partnerskie podejście do podmiotów z obszaru objętego LSR przewiduje w Statucie możliwość zgłaszania pomysłów na realizację nowych projektów przez LGD lub podmioty inne niż LGD w ramach LSR. LGD posiada doświadczenie w realizacji projektów grantowych w okresie 2014-2020. W 2022 r. realizowano dwa projekty grantowe pt. „Wsparcie inicjatyw służących promocji obszaru LGD Puszcza Białowieska" oraz „Wsparcie inicjatyw służących zachowaniu dziedzictwa lokalnego LGD Puszcza Białowieska". W okresie programowania 2023-2027 LGD planuje realizację projektów grantowych w przedsięwzięciuP.3.6.LGD jest aktywnym członkiem KSOW i w ubiegłym okresie programowania nabyła duże doświadczenie w realizacji projektów sieciujących współpracę między LGD-ami na szczeblu województwa, krajowym i międzynarodowym. W LSR zaplanowano realizację projektów sieciujących współpracę między LGD w ramach podlaskiego KSOW[20].

Komplementarność przedsięwzięć w ujęciu innowacyjności

Innowacje mają zastosowanie zarówno do podejmowanych kroków, wspieranych rodzajów działalności, opracowywanych produktów lub usług itp., jak i sposobów działania. Każda LGD powinna dążyć do wprowadzania nowych elementów i rozwiązań w zakresie rozwoju swojego terytorium. Dotyczy to strategii, jej struktury i procesu realizacji oraz animacji, jak również podejmowania decyzji i wyboru projektów.

[20] *LGD w poprzednich okresach finansowania realizowała szereg projektów w ramach KSOW w zakresach komplementarnych do swoich działań programowych.*

W LSR zwrócono uwagę na problemy dotyczące niskiego poziomu innowacyjności lokalnej gospodarki. W konsekwencji, w ramach przyjętych kryteriów oceny operacji planuje się zastosowanie w LSR kryterium innowacyjności. Zaplanowano preferowanie rozwiązań kreatywnych (w przeciwieństwie do rozwiązań imitujących i pozornych) powstających w wyniku autorskiego pomysłu, dotyczących nowych produktów, usług, procesów lub organizacji. ***W*** *celu zapewnienia efektywności wdrażania innowacji zostanie powołany* ***zespół doradczy do spraw innowacji*** *w skład którego wejdą po jednym przedstawicielu: WZC, Zarządu, Rady, przedsiębiorców, NGO i JST. Zapewni to komplementarne podejście do animacji w ujęciu strukturalnym. Animacja innowacji będzie prowadzona w sposób ciągły, zależnie od potrzeb. Dodatkowo, innowacyjnym rozwiązaniem stosowanym przez LGD będą przedsięwzięcia w zakresie odnawialnych źródeł energii (magazyny energii), zagrody edukacyjne oraz opracowanie koncepcji Smart Village.*

Komplementarność przedsięwzięć w ujęciu integracyjnego podejścia i synergii

Przedsięwzięcia wykazujące synergię, czyli współdziałające w osiągania wyznaczonego celu w LSR charakteryzuje oddziaływanie na cel między innymi poprzez wpływ na osiągnie wskaźników rezultatu przypisane danemu celowi. W wyniku dokonanej analizy poszczególnych celów stwierdza się, iż przedsięwzięcia oddziaływują swoimi wskaźnikami na kilka celów wzmacniając efekt synergii wykraczający poza pojedynczy cel. Poniższa tabela ilustruje zakres oddziaływania przedsięwzięć na cele LSR ukazując siłę synergii i powiązań między celami i przedsięwzięciami.

Cele	*Numer przedsięwzięcia w ramach określonych celów LSR*															
	1.1	*1.2*	*1.3*	*1.4*	*1.5*	*2.1*	*3.1*	*3.2*	*3.3*	*3.4*	*3.5*	*3.6*	*4.1*	*4.2*	*4.3*	*4.4*
1. Włączenie społeczne i rozwój lokalny	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
2. Poprawa efektywności energetycznej lokalnej społeczności						x	x	x					x			
3. Rozwój oferty turystycznej i kulturowej					x	x	x	x	x	x	x	x	x		x	x
4. Aktywna gospodarczo i zintegrowana społeczność lokalna	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x

Tabela 36. Siła synergii i powiązań między celami i przedsięwzięciami *(znak X oznacza oddziaływanie przedsięwzięcia na cel)*

Przedsięwzięcia przedstawione w LSR wzajemnie się uzupełniają, dopełniając w osiąganiu wyznaczonego celu. Wszystkie przedsięwzięciawykazują synergię lub komplementarność w osiąganiu celów LSR oraz oddziałując pozytywnie na siebie uzupełniając swoje efekty i potęgując je, a zależności zostały opisane i uzasadnione zakresem i specyfiką przedsięwzięć oraz celami LSR (tabela oddziaływania poniżej).Szczególnie wysoki stopień komplementarności międzyprogramowej(integrującej podejście do oddziaływania na zidentyfikowane problemy) odnotowano w ramach przedsięwzięć zaplanowanych do finansowania ze środków FEDP oraz PS WPR.

Przedsięwzięcia komplementarne, czyli wzajemnie uzupełniające się występują w ramach jednego jak i kilku celów. Realizowane przez LGD przedsięwzięcia są komplementarne w stopniu wysokim, gdyż komplementarność występuje w odniesieniu do różnych celów i poszczególnych przedsięwzięć. Poniższa tabela określa zakres i poziom komplementarności i siłę synergii pomiędzy przedsięwzięciami.

	1.1	*1.2*	*1.3*	*1.4*	*1.5*	*2.1*	*3.1*	*3.2*	*3.3*	*3.4*	*3.5*	*3.6*	*4.1*	*4.2*	*4.3*	*4.4*
1.1																
1.2																
1.3																
1.4																
1.5																
2.1																
3.1																
3.2																
3.3																
3.4																
3.5																
3.6																

4.1																
4.2																
4.3																
4.4																

+2 – bardzo silne powiązanie	
+1 – silne powiązanie	
0 – neutralne powiązanie	

Tabela 37. Ocena powiązań pomiędzy poszczególnymi przedsięwzięciami LSR ukazująca siłę synergii; Źródło: opracowanie własne

W ramach procesu programowania LSR analizie poddano mechanizmy i narzędzia służące zapewnianiu koordynacji komplementarności LSR z innymi interwencjami finansowanymi w ramach funduszy unijnych oraz innych środków wsparcia zewnętrznego. Komplementarność i zintegrowanie z projektami finansowanymi z innych programów zostanie zapewniona na etapie wyboru projektów. Istotnym elementem motywującym beneficjentów do realizacji komplementarnych projektów będą lokalne kryteria wyboru punktujące wysoko komplementarność. Dopełniającym elementem w zakresie zapewniania komplementarności jest jej promowanie oraz zwiększanie świadomości jej wagi wśród wnioskodawców i beneficjentów[21].

***Komplementarność przedsięwzięć w ujęciu finansowania i zarządzania** (wyboru dostępnych źródeł finansowania)*

***W LSR zaplanowano wybór dostępnych źródeł finansowania** odnoszący się do zdiagnozowanych problemów obszaru LSR, wskazując jako główne źródła finansowania zarówno PS WPR (EFRROW) i FEDP (EFRR i EFS+). Jako dodatkowe źródło finansowania wskazano środki[22], przeznaczone na aktywizację organizacji pozarządowych i budowania kapitału społecznego. Podejmowane będą działania realizowane na poziomie lokalnym. Takie podejście, szczególnie w zakresie aktywnej integracji na poziomie społeczności lokalnej przyczynić się do poprawy spójności społecznej i terytorialnej. Współpraca i wspólne oddolne definiowanie potrzeb i problemów oraz propozycji ich rozwiązań prowadzi do zintegrowanego/spójnego i zrównoważonego rozwoju danego obszaru poprzez lepszą mobilizację potencjału na szczeblu lokalnym. Zwiększenie udziału społeczności lokalnych w programowaniu i zarządzaniu rozwojem danego obszaru poprzez realizację LSR przyczyni się do wzrostu poziomu kapitału społecznego – zwiększania partycypacji społecznej lub szeroko rozumianej aktywności obywatelskiej. Budowanie kapitału społecznego jest podstawą budowy społeczeństwa obywatelskiego i warunkuje rozwój społeczno-gospodarczy regionu. Zastosowanie instrumentu RLKS daje bowiem szansę na zidentyfikowanie potrzeb mieszkańców obszaru LSR na możliwie najniższym poziomie i precyzyjny dobór interwencji w celu najbardziej efektywnego rozwiązywania problemów i jest sposobem na wzmocnienia planowanych do osiągnięcia efektów.*

Poza tymi środkami pomocowymi LGD będzie otwarta na pozyskanie finansowania przedsięwzięć z kolejnych programów. Oprócz ww. źródeł i instrumentów finansowania jako źródła finansowania Strategii należy brać pod uwagę także różnorodne programy/fundusze krajowe i regionalne. W pierwszej kolejności te, z których LGD już korzystało i posiada doświadczenie w pozyskiwaniu środków i realizacji projektów: Erasmus+, Program „Działaj Lokalnie", Narodowe Centrum Kultury, Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności, Ponadto zamierza korzystać z innych dostępnych źródeł finansowania swoich celów - np.: Program Rozwoju Organizacji Obywatelskich 2018-2030, Program Fundusz Inicjatyw Obywatelskich NOWEFIO na lata 2021-2030, Narodowy i Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Programy krajowe Ministerstwa Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu, itd.) oraz środki Samorządu Województwa.

Rozdział VI. CELE I WSKAŹNIKI

1-2. Specyfikacja i opis celów, przypisanych im przedsięwzięć oraz uzasadnienie ich sformułowania w

[21] *Kompletna lista lokalnych kryteriów wyboru operacji w ramach LSR zostanie opracowania wraz z procedurę oceny zgodnie z przepisami umowy ramowej w okresie 60 dni od dnia wyboru LSR.*
[22] *LSR, str. 64.*

oparciu o konsultacje społeczne i powiązanie ich z analizą potrzeb i potencjału obszaru w zintegrowany sposób

1.1. Specyfikacja celów i przedsięwzięćz podziałem na źródła finansowania

Prezentowane poniżej cele i przedsięwzięcia zostały sformułowane w wyniku przeprowadzonej kompleksowej analizy wszelkich uwarunkowań obszaru LSR będące syntezą z przeprowadzonej diagnozy obszaru, analizy SWOT, zidentyfikowanych potrzeb i konsultacji społecznych (rozdz. IV str. 68 LSR). Ponadto uwzględniono adekwatne cele przypisane do RLKS na szczeblu województwa w programach operacyjnych (PS WPR i FEdP).

Cele LSR	*Przedsięwzięcia*	*Źródła finansowania*
1. Włączenie społeczne i rozwój lokalny	*1. Zwiększenie lokalnej aktywności społeczno-zawodowej*	*EFS+*
	2. Wzmocnienie lokalnej aktywnej integracji społecznej	*EFS+*
	3. Rozwój usług społecznych	*EFS+*
	4. Rozwój edukacji i kształcenia	*EFS+*
	5. Zapewnienie warunków rozwoju sfery społecznej i publicznej	*EFRR*
2. Poprawa efektywności energetycznej lokalnej społeczności	*1. Wzmocnienie potencjału energetycznego gospodarstw domowych i instytucji publicznych*	*EFRR*
3. Rozwój oferty turystycznej i kulturowej	*1. Przedsiębiorczość wspierająca ofertę turystyki, rekreacji i ochrony środowiska na terenie LGD*	*PS WPR*
	2. Wsparcie turystyki przez małe gospodarstwa rolne	*PS WPR*
	3. Infrastruktura wzmacniająca ofertę turystyki i rekreacji na terenie LGD	*PS WPR*
	4. Rozwój partnerstw bazujących na lokalnych zasobach	*PS WPR*
	5. Dziedzictwo kulturowe LGD wsparciem potencjału turystycznego	*EFRR*
	6. Zachowanie dziedzictwa kulturowo- przyrodniczego obszaru LGD	*PS WPR*
4. Aktywna gospodarczo i zintegrowana społeczność lokalna	*1. Powstanie i rozwój pozarolniczych działalności gospodarczych w zakresie usług dla mieszkańców*	*PS WPR*
	2. Aktywni mieszkańcy	*PS WPR*
	3. Inteligentna wieś - Smart Village	*PS WPR*
	4. Animacja i aktywizacja społeczności lokalnej	*EFS+/PS WPR*

Tabela 38. Specyfikacja celów i przedsięwzięć LSR wraz przedstawieniem celów z podziałem na źródła finansowania

1.2. Opis celów, przypisanych im przedsięwzięć oraz uzasadnienie ich sformułowania w oparciu o konsultacje społeczne i powiązanie ich z analizą potrzeb i potencjału obszaru w zintegrowany sposób.

Cel 1. Włączenie społeczne i rozwój lokalny

W diagnozie obszaru wskazano na istnienie szeregu problemów społecznych dotyczących mieszkańców obszaru, szczególnie osób/rodzin zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym, osób starszych, dzieci i młodzieży oraz osób pochodzących z obszarów wiejskich. Duży odsetek liczby osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej na obszarze LSR w liczbie mieszkańców obszaru objętego LSR 8,76% (rozdz. II str.15), duży odsetek liczby osób długotrwale bezrobotnych 54 % ze wszystkich zarejestrowanych w PUP (rozdz. IV str. 38), ciągły wzrost osób umieszczanych w domach pomocy społecznej oraz liczba rodzin potrzebujących wsparcia asystenta rodziny przy jednoczesnym spadku liczby asystentów (rozdz. IV str. 42), Znaczny wzrost dzieci w wieku przedszkolnym ze stwierdzonymi deficytami (opinie, orzeczenia), stosunek r. 2018 do 2022 to 243% (rozdz. IV str. 50), średnia zdawalność egzaminów ósmoklasisty w większości gmin obszaru LGD na poziomie niższym niż woj. czy krajowy (rozdz. IV str. 52). Analiza SWOT w zakresie słabych stron wskazuje negatywne trendy demograficzne, niedostateczną jakość kapitału ludzkiego, niedoskonałe otoczenie instytucjonalne na rzecz integracji, niedostateczne wsparcie aktywizacji społecznej i zawodowej, brak równego dostępu do usług społecznych i infrastruktury publicznej, w szczególności na obszarach wiejskich. Wiążąc powyższe ze zidentyfikowanymi potrzebami w zakresie usług oraz powiązanych z nimi inwestycji: społecznych na poziomie 87,8%, aktywnej integracji społeczno-zawodowej na po-

ziomie 57,57%, z zakresu integracji społecznej na poziomie 64,0%, wsparcia edukacji przedszkolnej na poziomie 65,4% oraz wsparcia małych szkół kształcenia ogólnego na poziomie 71,36%, zachowania i rozwoju infrastruktury publiczno-społecznej na poziomie 72,3%, nadania nowych funkcji zdegradowanym obszarom oraz budynkom na poziomie 79,4%, odnowy, zachowania i rozwoju przestrzeni publicznej (infrastruktura) na poziomie 87,9 %. Zasadnym jest sformułowanie celu i przypisanych do niego przedsięwzięć rozwiązujących wskazany problem.

Przedsięwzięcie 1.1 Zwiększenie lokalnej aktywności społeczno-zawodowej

Wyzwaniem przed jakim stoi LGD "PB" jest eliminacja barier ograniczających aktywność społeczną i zawodową osób będących w niekorzystnej sytuacji. Skuteczność wsparcia uzależniona jest od włączenia obok aktywizacji zawodowej działań z zakresu aktywizacji społecznej. Przedsięwzięcie ma zniwelować zdiagnozowane w LSR problemy związane z migracją młodego pokolenia, niskim poziomem wykształcenia, niedopasowaniem kwalifikacji do oczekiwań pracodawców, niskim wsparciem aktywizacji społecznej i zawodowej mieszkańców LGD. Priorytetem będzie włączenie do społeczeństwa i zapewnienie warunków do rozwoju, a następnie zwiększenie zdolności do zatrudnienia.

Przedsięwzięcie 1.2 Wzmocnienie lokalnej aktywnej integracji społecznej

Przedsięwzięcie to ma na celu wspieranie osób doświadczających wykluczenia społecznego w ich drodze do godnego życia, znalezienia odpowiedniej pracy, osiągnięcia większej pewności siebie i zyskania kwalifikacji, by mogli bardziej aktywnie uczestniczyć w życiu społeczności lokalnej. Działania będą skupiać się na ułatwieniu integracji do zrównoważonego zatrudnienia osób, które mogą pracować i osiągać dochody wystarczające do godnego życia. Aktywna integracja to kluczowe narzędzie, mogące zapewnić zintegrowane, wielowymiarowe i holistyczne podejście do zwalczania ubóstwa i wykluczenia społecznego, pozwalające na zmiany na lepsze! Przedsięwzięcie to jest też odpowiedzią na rozwiązanie palącego problemu wysokiego bezrobocia wśród osób młodych i rosnącego wskaźnika NEET[23] w Europie. ***Jeśli pilnie nie zintegrujemy ludzi młodych, możemy stracić całe pokolenie ludzi, którzy już teraz w znacznej części czują się rozczarowani swoją przyszłością. Przy tak wysokim bezrobociu należy zatroszczyć się nie tylko o pracę dla młodych, ale i o ich włączenie społeczne.***

Przedsięwzięcie 1.3 Rozwój usług społecznych

Od dłuższego czasu na terenie LGD „PB" obserwowany jest proces demograficznego starzenia się ludności. Przejawia się on wzrostem udziału osób starszych wśród ogółu populacji. Proces ten jest spowodowany m.in. niską liczbą urodzeń, wydłużaniem się przeciętnej długości trwania życia oraz ujemnym saldem migracji. Rosnąca liczba seniorów (jak wynika z przeprowadzonej diagnozy) przekłada się jednocześnie na wzrost zapotrzebowania na wsparcie. Warunkiem pomyślnego starzenia się jest dobry stan zdrowia, małe ryzyko niepełnosprawności oraz zachowanie aktywności życiowej, wyrażającej się w wysokim poziomie sprawności fizycznej i umysłowej[24]. Utrzymaniu aktywności sprzyja udział seniorów w różnorakich inicjatywach organizowanych przez jednostki samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe i inne podmioty. Z przeprowadzonych konsultacji społecznych, badań i ankiet wynika, iż dużym problemem społecznym jest niewystarczający dostęp do usług społecznych: środowiskowych, opiekuńczych i specjalistycznych. Dostęp do nich jest szczególnie utrudniony dla mieszkańców terenów peryferyjnych. W związku z powyższym należy dążyć do ułatwienia dostępu do niedrogich, trwałych oraz wysokiej jakości usług społecznych świadczonych w lokalnej społeczności.

Przedsięwzięcie 1.4 Rozwój edukacji i kształcenia

Przedsięwzięcie ma na celu wspieranie wysokiej jakości edukacji przedszkolnej oraz w małych szkołach kształcenia ogólnego. Stanowi odpowiedź na wyzwania zidentyfikowane na obszarze LGD w płaszczyźnie edukacji na poziomie przedszkolnym oraz podstawowym. Jednym ze zidentyfikowanych problemów podczas przeprowadzonych konsultacji, badań i ankiet była konieczność wsparcia przedszkoli pod kątem upowszechnienia wychowania przedszkolnego dla dzieci niepełnosprawnych (z orzeczeniami i z opiniami), a także podniesienie jego jakości oraz rozszerze-

[23] odsetek młodych osób, które jednocześnie nie pracują, nie uczą się i nie szkolą, tzn. obejmuje także ludzi niezainteresowanych pracą lub inną aktywnością ważną dla uczestnictwa w rynku pracy w przyszłości.

[24] R. J. Kijak, Z. Szarota, Starość. Między diagnozą a działaniem, Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich, Warszawa 2013

nia ofert dla dzieci uczęszczających do tych przedszkoli. Drugim kluczowym problemem w tym obszarze było wsparcie kształcenia w szkołach podstawowych dodatkową ofertą uatrakcyjniającą dotychczasowe kształcenie. Niezbędne jest zatem bezpośrednie wsparcie szkół, ich uczniów i nauczycieli, ukierunkowane na podniesienie jakości edukacji, obejmujące m. in.: rozwój kompetencji kluczowych, eliminowanie deficytów edukacyjnych i wyrównywanie szans uczniów, wsparcie uczniów uzdolnionych.

Przedsięwzięcie1.5 Zapewnienie warunków rozwoju sfery społecznej i publicznej

W celu uzupełnienia działań skierowanych do grup defaworyzowanych w ramach interwencji EFS w opinii mieszkańców niezbędnym jest zapewnienie dla tych działań właściwych warunków infrastrukturalnych w zakresie szeroko rozumianej infrastruktury społecznej i publicznej:

- *dostosowania istniejących obiektów budowlanych do świadczenia m.in. opiekuńczych, dziennych domów pomocy, klubów seniora, lokalnych centrów aktywizacji*
- *budowa i rewitalizacja placów zabaw na osiedlach, podwórkach i przy świetlicach wiejskich, modernizacja boisk sportowych, stworzenie miejsc do wypoczynku i rekreacji dla mieszkańców,*
- *kompleksowa rewitalizacja przestrzeni społecznej i publicznej z nadaniem jej nowych funkcji na obszarze LGD (m.in. Narewka, Hajnówka, Kleszczele).*

Po analizie złożonych do LGD propozycji inwestycyjnych można założyć, iż bezpośrednim beneficjentem działania będą gminy miejskie i wiejskie, MOPS, GOPS, a grupą docelową mieszkańcy obszaru LGD. Zapewnienie właściwych warunków do realizacji zadań opieki społecznej leży w gestii lokalnych samorządów. W tym przypadku zapewniają one stabilne działania i posiadają odpowiedni potencjał w celu realizacji wysokonakładowych inwestycji.

Cel 2. Poprawa efektywności energetycznej lokalnej społeczności.

W rozdz. II LSR w opisie uwarunkowań gospodarczych zwrócono uwagę na niskie dochody małychgospodarstw rolnych (str. 16), a w IV w analizie potrzeb rozwojowych – stan powietrzazwrócono uwagę na wysoki poziom zanieczyszczeń środowiskowych pyłami szczególnie na obszarach mocno zurbanizowanych (str. 31) Analiza SWOT w zakresie słabych stron wskazano wysoki wskaźnik zanieczyszczeń powietrza z wysokoemisyjnych źródeł ciepła - starych pieców. Wiążąc powyższe ze zidentyfikowanymi na poziomie 69,67% potrzebami lokalnych społeczności w zakresie inwestycji dotyczących OZE zasadnym jest sformułowaniecelu i przypisanych do niego przedsięwzięć rozwiązujących wskazany problem.

Przedsięwzięcie 2.1 Wzmocnienie potencjału energetycznego gospodarstw domowych i instytucji publicznych

Przedsięwzięcie jest odpowiedzią na zgłaszane przez mieszkańców problemy dotyczące zanieczyszczenia powietrza, występujących zatrzymań odbioru energii z instalacji fotowoltaicznych oraz niskich dochodów gospodarstw domowych nie pozwalających na samodzielny zakup magazynów energii (źródło danych: LSR rozdział II ust.2.).W ramach przedsięwzięcia planuje się realizację projektów przez Jednostki Samorządu Terytorialnego na rzecz instytucji publicznych oraz Jednostki Samorządu Terytorialnego i NGO na rzecz mieszkańców obszaru LGD (grupa docelowa mieszkańcy obszaru LGD) w zakresie zakupu i montażu magazynów energii.

Cel 3. Rozwój oferty turystycznej i kulturowej.

Obszar LGD w dużej mierze stanowią tereny atrakcyjne turystycznie. Szczególnym, na skalę międzynarodową, jest obszar Puszczy Białowieskiej. Ponadto, ze względu na bogatą i złożoną historię oraz wielokulturową i unikalną tradycję, obszar LGD posiada znaczne zasoby dziedzictwa historycznego i kulturowego, które stanowią istotny element wzbogacający atrakcyjność turystyczną obszaru. Czynniki te powodują, że obszar LGD posiada znaczny potencjał do rozwoju turystyki.

W rozdziale II LSR w opisie uwarunkowań gospodarczych zwrócono uwagę na problem niskich dochodówmieszkańców oraz rozdrobnienie gospodarstw rolnych, które ze względu na niskie dochody nie są w stanie całkowicie zaspokoić potrzeb bytowych właścicieli. Wrozdziale IVzwrócono uwagę na problem niskiego poziomu rozwoju przedsiębiorczości (mała liczba firm na 1000 mieszkańców w porównaniu do kraju i województwa) oraz nierównomiernego rozwoju bazy turystycznej i koncentrację ruchu turystycznego głównie w regionie Puszczy Białowie-

skiej, dodatkowo w ostatnich latach odnotowano zmniejszenie liczby miejsc noclegowych i turystów na obszarze LSR.
W analizie SWOT w zakresie słabych stron wskazano wysoki poziom bezrobocia, charakteryzujący się niekorzystną strukturą (także bezrobocie długotrwałe i ukryte występujące na wsi w małych gospodarstwach rolnych), niskie zasoby środków własnych na inwestycje gospodarcze przedsiębiorstw i niewielka aktywność w pozyskiwaniu zewnętrznego wsparcia, niedostateczny i słabo zróżnicowany stan infrastruktury i atrakcji turystycznych, bazy paraturystycznej i oferty pobytowej dla turystów (poza obrębem Puszczy Białowieskiej), słaba wymiana doświadczeń z innymi regionami – w zakresie przede wszystkim rozwoju i promocji turystyki, kultury i produktów lokalnych, Niski poziom wykorzystania zasobów kulturowych, historycznych i archeologicznych regionu oraz zanikanie tradycji regionu ze względu na niski poziom zaangażowania młodego pokolenia w kultywowanie lokalnych tradycji.
Wiążąc powyższe ze zidentyfikowanymi potrzebami lokalnych społeczności w zakresie tworzenia nowych firm (81,3% wskazań), rozwoju istniejących firm (78,7% wskazań), tworzenia i rozwoju gospodarstw agroturystycznych (75,1% wskazań), tworzenia i rozwoju zagród edukacyjnych (75,9% wskazań), tworzenia małej infrastruktury turystyczno- rekreacyjnej (76,15% wskazań), promowania dziedzictwa kulturowego (81,1% wskazań), rozwój usług w dziedzinie kultury (82,1 % wskazań), wsparcie inwestycyjne instytucji kultury (77,5% wskazań), realizacji projektów dotyczących współpracy krajowej (79,1% wskazań) oraz międzynarodowej (75,8% wskazań) zasadnym jest sformułowanie niniejszego celu i przypisanych do niego przedsięwzięć rozwiązujących wskazane problemy.
*Cel ma za zadanie wsparcie rozwoju oferty turystycznej regionu oraz zachowania dziedzictwa kulturowego (materialnego i niematerialnego). Tworzenie i rozwój lokalnych przedsiębiorstw powinno być wspierane w oparciu o lokalne zasoby i mocne strony (rozpoznawalna i znana marka turystyczna Puszczy Białowieskiej wraz z Białowieskim Rezerwatem Biosfery i Parkiem Narodowym, walory dla turystyki przyrodniczej, aktywnej i etniczno-kulturowej) z poszanowaniem walorów środowiska naturalnego**. W związku z powyższym w ramach niniejszego celu wspierane będą działalności gospodarcze z zakresu turystyki, rekreacji i ochrony środowiska.***

Przedsięwzięcie 3.1. Przedsiębiorczość wspierająca ofertę turystyki, rekreacji i ochrony środowiska na terenie LGD.
Przedsięwzięcie jest odpowiedzią na zgłaszane przez mieszkańców problemy dotyczące niskiego poziomu przedsiębiorczości na obszarze LGD oraz braku miejsc prac. Obszar LGD jest obszarem atrakcyjnym turystycznie, dlatego też podczas konsultacji wskazywano, iż szczególny nacisk powinien być położony na rozwój przedsiębiorczości wspierającej ofertę turystyki, rekreacji oraz ochrony środowiska. Szczególnie wspierane powinno być zakładanie firm przez osoby znajdujące się w niekorzystnej sytuacji.
Działania ukierunkowane na rozwój przedsiębiorczości oraz tworzenie miejsc pracy w szczególności dla osób w najtrudniejszej sytuacji na rynku pracy przyczynią się do powstawania nowych przedsiębiorstw, nowych miejsc pracy, a w konsekwencji do zwiększenia liczby osób zatrudnionych. Rozwój przedsiębiorczości w zakresie turystyki i rekreacji wpłynie na zwiększenie ilości bazy turystycznej i okołoturystycznej, co przełoży się na wzrost liczby turystów na obszarze LGD.

Przedsięwzięcie 3.2: Wsparcie turystyki przez małe gospodarstwa rolne.
Przedsięwzięcie jest odpowiedzią na zgłaszane przez mieszkańców problemy dotyczące słabo rozwiniętej bazy agroturystycznej poza obrębem Puszczy Białowieskiej oraz ukrytego bezrobocia na wsi w małych gospodarstwach rolnych. Obszar LGD jest obszarem atrakcyjnym turystycznie, dlatego też na spotkaniach konsultacyjnych społeczność lokalna wyrażała zapotrzebowanie na konkursy dotyczące rozwijania pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych w zakresie gospodarstw agroturystycznych oraz zagród edukacyjnych.
Realizacja przedsięwzięcia będzie mieć na celu różnicowanie pozarolniczej działalności na obszarach wiejskich, a tym samym zwiększenie dochodów rolników i ich rodzin. Rozwój pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych opartych na zasobach i aktywnościach gospodarstwa rolnego o własny potencjał rolniczy, łączące w swej działalności rolniczej funkcje produkcyjne z usługami turystycznymi oraz edukacyjnymi świadczone w oparciu o infrastrukturę i zasoby gospodarstwa (zagrody edukacyjne) jest odpowiedzią na potrzebę rozwoju w zakresie przedsiębiorczości rolników.

Przedsięwzięcie 3.3: Infrastruktura wzmacniająca ofertę turystyki i rekreacji na terenie LGD

Przedsięwzięcie jest odpowiedzią na zgłaszane przez mieszkańców problemy dotyczące niedostatecznego i słabo zróżnicowanego stanu infrastruktury turystycznej (szczególnie poza obrębem Puszczy Białowieskiej). Przeprowadzone konsultacje wskazały na duże zapotrzebowanie dotyczące budowy lub przebudowy infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej. Obszar LGD jest obszarem atrakcyjnym turystycznym, jednakże wciąż niedostatek jest miejsc, gdzie turyści przebywający w regionie mogliby aktywnie spędzać czas. Niniejsze przedsięwzięcie pozwoli na równomierny rozwój infrastruktury na całym obszarze LGD, nie tylko w rejonie Puszczy Białowieskiej. Pomoże to przyciągnąć turystów do wszystkich gmin obszaru LGD (nie tylko tych, które aktualnie generują największy ruch turystyczny) oraz wydłużyć czas pobytu turystów na terenie LGD.Podczas konsultacji wskazywano na problem braku współpracy podmiotów z obszaru LGD, w celu wspólnego opracowania i realizacji projektu mającego na celu stworzenie atrakcyjnej oferty dla turystów, dlatego też w tym przedsięwzięciu premiowane będą operacje realizowane w partnerstwie przez podmioty z obszaru LSR.

Przedsięwzięcie 3.4: Rozwój partnerstw bazujących na lokalnych zasobach

Przedsięwzięcie jest odpowiedzią na zgłaszany przez mieszkańców problem niskiego poziomu wykorzystania zasobów przyrodniczo-kulturowych regionu w turystyce (w tym historycznych i archeologicznych). Obszar LGD charakteryzuje się słabym wykorzystaniem zróżnicowanych form turystyki, szczególnie poza sezonem turystycznym. Próby dywersyfikacji samych ofert zakwaterowania w przeszłości nie zróżnicowały oferty turystycznej. Aby to zmienić należy zidentyfikować kulturowe elementy zrównoważonych produktów turystycznych, które zwiększą atrakcyjność obszarów i będą przyciągnąć odwiedzających terytorium poza sezonem turystycznym. Identyfikacja i wykreowanie nowych produktów turystycznych pozwoli na rozwój zintegrowanych produktów turystycznych i zwiększy atrakcyjność turystyczną obszarów LGD partnerskich.Przeprowadzone konsultacje wykazały zapotrzebowanie na realizację projektu współpracy z partnerami spoza obszaru LSR partnerskiego z udziałem partnerów zagranicznych posiadających doświadczenie w zakresie wykorzystania zasobów przyrodniczo-kulturowych w turystyce w celu transferu doświadczeń dotyczących wykorzystania tych zasobów na obszarze LSR.Efektem będzie zaprojektowanie wspólnych działań i znalezienie rozwiązania odnośnie zidentyfikowanego w LSR problemu, jakim jest niski poziom wykorzystania zasobów przyrodniczo-kulturowych regionu w turystyce (w tym historycznych i archeologicznych). Mocną stroną obszaru LGD wykazaną w SWOT jest silne i nadal kultywowane dziedzictwo kulinarne Regionu Puszczy Białowieskiej. Podczas konsultacji społecznych wskazywano potrzebę realizacji projektów z udziałem partnerów krajowych (gdyż każdy region Polski ma inne, swoje bezcenne kulinarne skarby) dotyczących zachowania dziedzictwa kulinarnego. Krajowy projekt partnerski będzie mieć na celu współpracę, wymianę dobrych praktyk oraz poznanie dziedzictwa kulinarnego w innych regionach kraju. Rezultatem będzie zaprojektowanie wspólnych działań i znalezienie rozwiązania odnośnie zidentyfikowanego w LSR problemu, jakim jest niski poziom wykorzystania dziedzictwa kulinarnego regionu.

Przedsięwzięcie 3.5 Dziedzictwo kulturowe LGD wsparciem potencjału turystycznego

*Jednym z nierozłącznych elementów oferty turystycznej regionu jest bogate dziedzictwo kulturowe Regionu Puszczy Białowieskiej wyrażające się specyficznymi cechami wielokulturowości. Jednym z jego istotnych elementów stanowiących o atrakcyjności turystycznej obszaru są zabytki dziedzictwa kultury materialnej oraz obiekty kultury służące zachowaniu dziedzictwa niematerialnego**.** Z analizy przeprowadzonych badań własnych wynika, iż należy „położyć większy nacisk na wykorzystanie dziedzictwa kulturowo– historycznego regionu w promocji regionu i turystyce oraz podjąć działania związane z zachowanie zabytków i tradycji kulturowych". Wsparcie należy skierować do właścicieli obiektów kultury materialnej i do instytucji kultury zachowujących dziedzictwo niematerialne. Diagnoza lokalnych potrzeb oraz ilość złożonych fiszek projektowych dotyczących w/w zakresu wskazuje, iż w pierwszej kolejności należy zachować wartości dziedzictwa niematerialnego, które zanikają wraz ze starszym pokoleniem. Następnym priorytetem jest zachowanie dziedzictwa kultury materialnej, szczególnie tego które stanowi element atrakcyjności turystycznej obszaru.*

Przedsięwzięcie będzie polegało na wsparciu inicjatyw w zakresie:

- *kompleksowych prac konserwatorskich, restauratorskich pozwalające zachować walory i charakter obiektów dziedzictwa kulturowego; kompleksowych prac konserwatorskich i restauratorskich zabytków ruchomych (m.in.: muzealiów, starodru-*

ków, księgozbiorów, materiałów bibliotecznych, archiwalnych i zbiorów audiowizualnych, wraz z ich ochroną, digitalizacją i udostępnieniem);

- *rozwoju infrastruktury (przebudowa, rozbudowa, wyposażenie) do prowadzenia działalności kulturalnej ważnej dla edukacji i aktywności kulturalnej (m.in.: teatry, zespoły artystyczne, galerie, biblioteki, centra kultury, muzea).*

Przedsięwzięcie 3.6 Zachowanie dziedzictwa kulturowo- przyrodniczego obszaru LGD

Przedsięwzięcie jest odpowiedzią na zgłaszane przez mieszkańców problemy zanikania tradycji regionu ze względu na niski poziom zaangażowania młodego pokolenia w kultywowanie lokalnych tradycji. Przeprowadzone konsultacje wykazały duże zapotrzebowanie na realizację różnorodnych działań związanych z zachowaniem dziedzictwa kulturowo-przyrodniczego obszaru. Działania w formie operacji grantowych przewidziane do realizacji w ramach danego przedsięwzięcia przyczynią się do kultywowania tradycji i obrzędów oraz zachowania i utrwalenia dziedzictwa niematerialnego, zwłaszcza przez małe organizacje pozarządowe działające w sferze szeroko rozumianego dziedzictwa kulturowego ze szczególnym uwzględnieniem KGW.

<u>Cel 4. Aktywna gospodarczo i zintegrowana społeczność lokalna</u>

W rozdziale II LSR w opisie uwarunkowań gospodarczych zwrócono uwagę na problem niskich dochodów mieszkańcóworaz rozdrobnienie gospodarstw rolnych, które ze względu na niskie dochody nie są w stanie całkowicie zaspokoić potrzeb bytowych właścicieli. W rozdziale IV zwróconouwagę na problem niskiego poziomu rozwoju przedsiębiorczości (mała liczba firm na 1000 mieszkańców w porównaniu do kraju i województwa).
W analizie SWOT w zakresie słabych stron wskazano wysoki poziom bezrobocia, charakteryzujący się niekorzystną strukturą (także bezrobocie długotrwałe i ukryte występujące na wsi w małych gospodarstwach rolnych), niskie zasoby środków własnych na inwestycje gospodarcze przedsiębiorstw i niewielka aktywność w pozyskiwaniu zewnętrznego wsparcia, niska aktywność młodzieży oraz seniorów, zwłaszcza na wsiach, brak akcji i programów aktywizujących młodych ludzi, osób starszych oraz grup w niekorzystnej sytuacji, dysproporcje w dostępie do infrastruktury pomiędzy miejscowościami gminnymi a pozostałymi sołectwami, niewystarczająca infrastruktura rekreacyjna, kulturalna, w tym brak miejsc do spotkań mieszkańców (głównie w mniejszych miejscowościach) oraz niedostateczną współpracę mieszkańców obszaru.
Wiążąc powyższe ze zidentyfikowanymi potrzebami lokalnych społecznościw zakresie tworzenia nowych firm (81,3% wskazań), rozwoju istniejących firm (78,7% wskazań), tworzenia małej infrastruktury turystyczno- rekreacyjnej (76,15% wskazań), tworzenia koncepcji inteligentnych wsi (70,1% wskazań), projektów służących wsparciu osób znajdujących się w trudnej sytuacji społecznej (71,5% wskazań) zasadnym jest sformułowanie niniejszego celu i przypisanych do niego przedsięwzięć rozwiązujących wskazane problemy.
Cel ma zapobiegać długofalowym negatywnym trendom społecznym: wysokiemu stopniowi migracji ludzi młodych, depopulacji i bezrobociu. Analiza zarejestrowanych podmiotów gospodarczych zgodnie z PKD, przeprowadzona w rozdziale II, pokazuje, iż na terenie obszaru LGD dominuje branża usługowa. Jednocześnie wskazywanym problemem jest wciąż niewystarczająca ilość podmiotów gospodarczych działających w sektorze usług lokalnych (zwłaszcza na terenach wiejskich). Z tego powodu w ramach niniejszego celu wspierane będzie ***zakładanie i rozwijanie firm świadczących usługi dla mieszkańców obszaru.*** *Cel ten ma też wspierać aktywizację i integrację mieszkańców, w tym ludzi młodych, seniorów oraz grup osób w niekorzystnej sytuacji poprzez realizację różnorodnych projektów oraz tworzenie ogólnodostępnej infrastruktury do spędzania czasu przez lokalną ludność. Cel ten będzie również wspierać działania związane z opracowaniem koncepcji Smart Village. Koncepcje pozwolą wykorzystać lokalny potencjał, by w sposób oddolny aktywnie kreować rozwój lokalny. Dzięki nim mieszkańcy, współdziałając i tworząc partnerstwa, będą wspólnie decydować o swoim rozwoju.*

Przedsięwzięcie 4.1: Powstanie i rozwój pozarolniczych działalności gospodarczych w zakresie usług dla mieszkańców

Przedsięwzięcie jest odpowiedzią na zgłaszane przez mieszkańców problemy dotyczące niskiego poziomu przedsiębiorczości na obszarze LGD, niskich zasobów środków własnych na inwestycje gospodarcze przedsiębiorstw i niewielkiej aktywności w pozyskiwaniu zewnętrznego wsparcia oraz braku miejsc prac.Słabą stroną obszaru jest wy-

magający wsparcia sektor usług lokalnych (zwłaszcza na terenach wiejskich).Działania ukierunkowane na rozwój przedsiębiorczości oraz tworzenie miejsc pracy w szczególności dla osób w najtrudniejszej sytuacji na rynku pracy przyczynią się do powstawania nowych przedsiębiorstw, nowych miejsc pracy, a w konsekwencji do zwiększenia liczby osób zatrudnionych.

Przedsięwzięcie 4.2. Aktywni mieszkańcy

Przedsięwzięcie jest odpowiedzią na zdiagnozowane problemy związane z brakiem akcji i programów aktywizujących młodych ludzi, osób starszych oraz grup w niekorzystnej sytuacji. Przedsięwzięcie umożliwi osobom starszym oraz grupom znajdującym się w niekorzystnej sytuacji, w tym osobom zagrożonym ubóstwem lub wykluczeniem społecznym włączenie się w życie społeczne, unikając tym samym wycofania i odosobnienia. Świadomość zachowań prozdrowotnych, czystego środowiska oraz zajęcia rozwijające zainteresowania, pomogą utrzymać osoby starsze w lepszym zdrowiu, kondycji fizycznej i duchowej wspomagając tym samym rozwiązanie problemu jakim jest starzejące się społeczeństwo. Osobom młodym pozwoli rozwijać zainteresowania, pasje oraz zaktywizować do działań. Rozwój ogólnodostępnej infrastruktury jest bardzo ważny dla zapewnienia społeczeństwu możliwości integracji praz różnorodnych i dostępnych opcji rekreacyjnych. Jest wiele korzyści płynących z inwestycji w taką infrastrukturę. Po pierwsze, zapewnia ona zdrowe i bezpieczne miejsca, w których mieszkańcy mogą uprawiać sporty i rekreację, co przyczynia się do poprawy ich zdrowia i samopoczucia. Po drugie, ogólnodostępne miejsca do spędzania wolnego czasu zapewniają możliwości integracji społecznej i interakcji z innymi ludźmi.
Przedsięwzięcie jest odpowiedzią na zgłaszane przez mieszkańców problemy dotyczące niewystarczającej infrastruktury rekreacyjnej, kulturalnej, w tym zagospodarowania miejsc spotkań lokalnych społeczności (głównie w mniejszych miejscowościach) oraz niską aktywnością młodzieży oraz seniorów, zwłaszcza na wsiach.
Konsultacje społeczne wskazują na zapotrzebowanie dotyczące realizacji działań mających na celu włączenie społeczne, w tym tworzenia przyjaznej przestrzeni publicznej sprzyjającej tworzeniu i zachowaniu więzi społecznych.
Działania realizowane w ramach przedsięwzięcia przyczynią się do zwiększenia integracji społeczności lokalnych oraz pomogą we włączeniu społecznym seniorów, ludzi młodych oraz osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji.

Przedsięwzięcie 4.3: Inteligentna wieś – Smart Village.

Przedsięwzięcie to jest odpowiedzią na słabą stronę wykazaną w SWOT, jaką jest niewystarczająca współpraca na rzecz planowania rozwoju na szczeblu lokalnym. Przedsięwzięcie zakłada realizację działań o charakterze nieinwestycyjnym – związanych z opracowaniem koncepcji Smart Village. Koncepcje pozwolą wykorzystać lokalny potencjał, by w sposób oddolny aktywnie kreować rozwój lokalny. Dzięki nim mieszkańcy, współdziałając i tworząc partnerstwa, będą wspólnie decydować o swoim rozwoju. Dofinansowanie będą mogły uzyskać projekty na oddolne inicjatywy mieszkańców na rzecz znalezienia praktycznych rozwiązań różnorodnych lokalnych problemów. Projekt przyczyni się do wzrostu świadomości na temat możliwości współdziałania w kierunku rozwoju obszaru. Przedsięwzięcie realizowane będzie w ramach projektu grantowego.

Przedsięwzięcie 4.4: Animacja i aktywizacja społeczności lokalnej

Przedsięwzięcie jest odpowiedzią na zdiagnozowane w trakcie konsultacji społecznych problemy związane z niskim poziomem integracji oraz aktywizacji społecznej w szczególności osób młodych ludzi, osób starszych oraz grup w niekorzystnej sytuacji oraz z potrzebą podniesienia kompetencji/kwalifikacji mieszkańców. Doświadczenia zdobyte podczas realizacji LSR 2014-2020 pokazuje, że potrzebna jest dalsza aktywizacja mieszkańców ze względu na rozwój obszaru LGD. Podniesienie kwalifikacji mieszkańców przyczyni się do poprawy jakości ich życia, poszerzy horyzonty, a zarazem zwiększy ich atrakcyjność na rynku pracy jak również zmotywuje do samodzielnego prowadzenia działalności gospodarczej. Przedsięwzięcie umożliwi osobom starszym włączyć się w życie społeczne, unikając tym samym wycofania i odosobnienia. Głównym założeniem tego przedsięwzięcia jest pobudzenie działań na rzecz lokalnych społeczności.

3. Przedstawienie przedsięwzięć realizowanych w ramach RLKS, a także wskazanie sposobu ich realizacji wraz

z uzasadnieniem

Opisane poniżej przedsięwzięcia uwzględniają zakres merytoryczny i zasady wsparcia wynikające ze szczegółowych zapisów dokumentów właściwych dla poszczególnych programów – PS WPR (projekt wytycznych), Fundusze Europejskie dla Podlaskiego (SZOOP i stosownych wytycznych).

P.1.1 Zwiększenie lokalnej aktywności społeczno-zawodowej

Działania do realizacji:

1/ Działania w zakresie aktywnej integracji osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym i ich rodzin (w tym osób w kryzysie bezdomności) oraz osób biernych zawodowo, ukierunkowane w szczególności na aktywizację społeczno-zawodową.

2/ Oddolne inicjatywy ukierunkowane w szczególności na aktywne włączenie mające na celu poprawę sytuacji danej rodziny lub osoby, prowadzące do wyrównania szans na rynku pracy i podjęcia ewentualnego zatrudnienia

3/ Działania mające na celu włączenie do społeczeństwa i zapewnienie warunków do rozwoju, a następnie zwiększenie zdolności do zatrudnienia.

Każdorazowo szczegółowy zakres zadań możliwych do realizacji w ramach danego przedsięwzięcia będzie określony w naborze wniosków o udzielenie wsparcia.

Beneficjenci: *podmioty z obszaru realizacji LSR lub realizujące projekty na obszarze LSR z wyłączeniem osób fizycznych (nie dotyczy osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą lub oświatową na podstawie odrębnych przepisów) – (szczegółowo określone w każdym ogłoszeniu o naborze wniosków).* ***Szczególnie premiowane będą projekty realizowane w partnerstwie.***

Maksymalny poziom dofinansowania: *95% wartości projektu, 5% wkład własny beneficjenta*

Sposób realizacji: *tryb konkursowy.*

Uzasadnienie: *przedsięwzięcie jest odpowiedzią na ukazane problemy w diagnozie, SWOTi podczas konsultacji społecznych, zwłaszcza w kontekście długotrwale utrzymującego się poziomu bezrobocia i wysokiego odsetka osób korzystających z pomocy społecznej. Zatrudnienie jest najskuteczniejszą formą walki z ubóstwem i wykluczeniem społecznym, dlatego działania zwiększające szansę uzyskania zatrudnienia, połączone z działaniami na rzecz włączenia społecznego są głównym kierunkiem interwencji w ramach przedsięwzięcia. Efektem realizowanych działań będzie podniesienie zdolności do zatrudnienia wspieranych osób. Działania podejmowane wobec osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym przyczynią się natomiast do ich usamodzielnienia, zmniejszenia zależności od instytucji pomocowych, a w rezultacie zwiększą szansę na zatrudnienie i trwałe utrzymanie się na rynku pracy.*

P.1.2 Wzmocnienie lokalnej aktywnej integracji społecznej

Działania do realizacji:

1/ Działania w zakresie wsparcia integracji społecznej osób zagrożonych ubóstwemlub wykluczeniem społecznym, w tym osób najbardziej potrzebujących i dzieci.

2/ Działania mające na celu aktywizację społeczną osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym oraz biernych zawodowo, w tym w kryzysie bezdomności.

3/Działania w zakresie zapewnienia usług dla rodzin wychowujących dzieci, w tym przeżywających trudności opiekuńczo-wychowawcze, usług wsparcia dla dzieci i młodzieży, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci z niepełnosprawnościami, w tym działania z zakresu usług psychologicznych, pedagogicznych.

Każdorazowo szczegółowy zakres zadań możliwych do realizacji w ramach danego przedsięwzięcia będzie określony w naborze wniosków o udzielenie wsparcia.

Beneficjenci: *wszystkie podmioty z wyłączeniem osób fizycznych, w tym jednostki samorządu terytorialnego i ich jednostki organizacyjne, podmioty ekonomii społecznej, w tym organizacje pozarządowe, przedsiębiorstwa społeczne, podmioty prowadzące placówki całodobowe, partnerstwa publiczno–społeczne - (szczegółowo określone w każdym ogłoszeniu o naborze wniosków).* ***Szczególnie premiowane będą projekty realizowane w partnerstwie.***

Maksymalny poziom dofinansowania: *95% wartości projektu, 5% wkład własny beneficjenta*

Sposób realizacji: *tryb konkursowy.*
Uzasadnienie: *przedsięwzięcie jest odpowiedzią na ukazane problemy w diagnozie, SWOT i podczas konsultacji społecznych zwłaszcza w kontekście długotrwale utrzymującego się poziomu bezrobocia i wysokiego odsetka osób korzystających z pomocy społecznej. Integracja społeczna to tendencja do tego, aby osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym miały możliwość pełnego uczestnictwa w życiu społecznym, a tym samym mogły cieszyć się odpowiednim poziomem życia. Działania w zakresie aktywnej integracji skierowane będą do całych rodzin, a w szczególnych przypadkach do również do pojedynczych osób wymagających wsparcia, ze względu na zagrożenie ubóstwem lubwykluczeniem społecznym. Realizacja oddolnych inicjatyw ukierunkowanych w szczególności na aktywne włączenie ma na celu poprawę sytuacji danej rodziny lub osoby, co kolejno ma doprowadzić do wyrównania szans na rynku pracy i podjęcia ewentualnego zatrudnienia. Najważniejszym będzie włączenie do społeczeństwa i zapewnienie warunków do rozwoju, a następnie zwiększenie zdolności do zatrudnienia.*

P.1.3. Rozwój usług społecznych
Działania do realizacji:
1. Działania zwiększające dostępność do usług opiekuńczych o mniejszej skali świadczonych w społeczności lokalnej, w tym wsparcie procesu deinstytucjonalizacji.
Każdorazowo szczegółowy zakres zadań możliwych do realizacji w ramach danego przedsięwzięcia będzie określony w naborze wniosków o udzielenie wsparcia.
Beneficjenci: *wszystkie podmioty z wyłączeniem osób fizycznych, w tym jednostki samorządu terytorialnego i ich jednostki organizacyjne, podmioty ekonomii społecznej, w tym organizacje pozarządowe, przedsiębiorstwa społeczne, partnerstwa publiczno–społeczne. (szczegółowo określone w każdym ogłoszeniu o naborze wniosków).*
Szczególnie premiowane będą projekty realizowane w partnerstwie.
Maksymalny poziom dofinansowania: *95% wartości projektu, 5% wkład własny*
Sposób realizacji: *tryb konkursowy*
Uzasadnienie: *w diagnozie oraz SWOT zidentyfikowano: duże grupy mieszkańców (osób zależnych i rodzin dysfunkcyjnych) potrzebujących szeroko rozumianego wsparcia społecznego, niedostatecznie rozwiniętą infrastrukturę świadczeń opieki socjalnej. Efektem planowanych interwencji będzie ograniczenie istniejących nierówności w zakresie dostępu do usług społecznych, w tym usług opiekuńczych i specjalistycznych usług opiekuńczych, środowiskowych, jak również podwyższenie standardu świadczonych usług. W rezultacie przyczyni się to do przeciwdziałania i łagodzenia efektów negatywnych zjawisk, w tym ubóstwa. Taka wielowymiarowa interwencja pozwoli zmniejszyć oraz wyeliminować zjawisko wykluczenia społecznego, wyrównać dysproporcje i przede wszystkim ułatwi dostęp do niedrogich, trwałych oraz wysokiej jakości usług społecznych świadczonych w lokalnej społeczności.*

P.1.4. Rozwój edukacji i kształcenia
Działania do realizacji:
1/ Edukacja przedszkolna
2/ Wparcie małych szkół kształcenia ogólnego
Każdorazowo szczegółowy zakres zadań możliwych do realizacji w ramach danego przedsięwzięcia będzie określony w naborze wniosków o udzielenie wsparcia.
Beneficjenci: *wszystkie podmioty z wyłączeniem osób fizycznych (nie dotyczy osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą lub oświatową na podstawie odrębnych przepisów), w szczególności: organy prowadzące ośrodki wychowania przedszkolnego/szkoły/placówki funkcjonujące w systemie oświaty (szczegółowo określone w każdym ogłoszeniu o naborze wniosków).* ***Szczególnie premiowane będą projekty realizowane w partnerstwie.***
Maksymalny poziom dofinansowania: *95% wartości projektu, 5% wkład własny beneficjenta*
Sposób realizacji: *tryb konkursowy*
Uzasadnienie: *Przedsięwzięcie jest odpowiedzią na zdiagnozowane problemy w diagnozie oraz SWOT w kontekście niedostatecznie rozwiniętej bazy szkolnictwa przedszkolnego, ogólnokształcącego w tym obiektów nieprzystosowanych do potrzeb dzieci niepełnosprawnych, jak też problemów związanych z niskim poziomem wykształcenia oraz nieodpowiednimi kwalifikacjami do oczekiwań pracodawców. W wyniku realizacji przedsięwzięcia zwiększy*

się dostęp do dodatkowych zajęć zwiększających szanse edukacyjne w zakresie wyrównywania stwierdzonych deficytów u dzieci oraz nastąpi wzrost jakości oferty edukacyjnej w zakresie kształcenia ogólnego w szkołach podstawowych na obszarach wiejskich i małych miast.

P.1.*5. Zapewnienie warunków rozwoju sfery społecznej i publicznej*

Działania do realizacji:

Rewitalizacja obszarów zdegradowanych obejmie inwestycje infrastrukturalne ukierunkowane na rozwiązywanie zdiagnozowanych problemów społeczno-gospodarczych na obszarze rewitalizowanym, takie jak: przebudowa i adaptacja zdegradowanych obiektów, terenów i przestrzeni funkcjonalnie związanych z obiektem w celu przywrócenia lub nadania im nowych funkcji, np. gospodarczych, społecznych, mieszkaniowych, edukacyjnych, kulturalnych i turystycznych; tworzenie systemów poprawy bezpieczeństwa publicznego; zagospodarowanie/ uporządkowanie zdegradowanych przestrzeni wraz z przyległym otoczeniem. Projekt realizowany będzie jako kompleksowe przedsięwzięcie dotyczące sfery przestrzenno-funkcjonalnej, sfery środowiskowej, sfery technicznej oddziałujące na sferę społeczno-gospodarczą.

Beneficjenci: *jednostki samorządu terytorialnego, jednostki organizacyjne działające w imieniu jednostek samorządu terytorialnego, podmioty świadczące usługi publiczne w ramach realizacji obowiązków własnych jednostek samorządu terytorialnego.* ***Szczególnie premiowane będą projekty realizowane w partnerstwie.***

Maksymalny poziom dofinansowania: *- 85% kosztów kwalifikowanych.*

Sposób realizacji: *konkurs*

Uzasadnienie: *Przedsięwzięcie ma zniwelować zdiagnozowane w LSR problemy związane z brakiem infrastruktury społecznej umożliwiającej prowadzenie działań m. in. z zakresu aktywizacji i integracji społecznej oraz opiekuńczych wpływając bezpośrednio na rozwój sfery społecznej poprawiając jakość warunków życiowych seniorów. Ostatecznie ma zapewnić mieszkańcom obszaru LGD dostęp do obiektów budowlanych służącym świadczeniu m.in. usług opiekuńczych, dziennych domów pomocy, klubów seniora, lokalnych centrów aktywizacji, placów zabaw na osiedlach, podwórkach i przy świetlicach wiejskich, boisk sportowych, miejsc do wypoczynku i rekreacji.*

P.2.*1. Wzmocnienie potencjału energetycznego gospodarstw domowych i instytucji publicznych*

Działania do realizacji:

Budowa magazynów energii elektrycznej poprawiających sprawność wykorzystania energii z OZE, z przeznaczeniem na potrzeby własne lokalnych społeczności.

Beneficjenci: jednostki samorządu terytorialnego, mieszkańcy obszaru LGD***.***

Maksymalny poziom dofinansowania: *- 95% kosztów kwalifikowanych.*

Sposób realizacji: *konkurs (projekty parasolowe)*

Uzasadnienie: *Istnieje pilna konieczność wymiany wysokoemisyjnych źródeł energii na niskoemisyjne: pompy ciepła, elektryczne instalacje grzewcze, gazowe, itp. Kompleksowym rozwiązaniem problemu jest jednoczesny montaż instalacji grzewczych o wysokiej efektywności i niskiej emisji zanieczyszczeń (np.: pomp ciepła, piece elektryczne, maty grzewcze, promienniki podczerwieni) zasilanych z własnych instalacji fotowoltaicznych, przy jednoczesnym zapewnieniu gromadzenia chwilowych nadwyżek energii w magazynach energii. Mając na uwadze ilość zainstalowanych instalacji fotowoltaicznych oraz niedostateczną ilość magazynów energii zapewniających bardziej efektywne wykorzystanie źródeł OZE niezbędnym jest montaż takich systemów w instytucjach publicznych oraz w obiektach mieszkalnych wykazujących duże średnioroczne zużycie energii elektrycznej, wyposażonych w pompy ciepła lub elektryczne instalacje grzewcze (piece elektryczne, maty grzewcze, promienniki podczerwieni) i o najwyższym wskaźniku produkcji energii ze źródeł OZE.*

P. 3.1. Przedsiębiorczość wspierająca ofertę turystyki, rekreacji i ochrony środowiska na terenie LGD

Działania do realizacji: *podejmowanie pozarolniczej działalności gospodarczej przez osoby fizyczne, rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej.*

Wspierana działalność gospodarcza: *usługi czasu wolnego, gastronomia, hotelarstwo, produkty lokalne, handel, firmy eventowe, usługi w zakresie ochrony środowiska (szkoleniowe, doradcze), turystyczne.*

Każdorazowo szczegółowy zakres zadań możliwych do realizacji w ramach danego przedsięwzięcia będzie określony w naborze wniosków o udzielenie wsparcia.
Beneficjenci: *osoby fizyczne planujące podjęcie działalności gospodarczej, przedsiębiorcy (szczegółowo określone w każdym ogłoszeniu o naborze wniosków)*
Maksymalna wysokość wsparcia: *65% kosztów kwalifikowalnych*
Sposób realizacji: *tryb konkursowy*
Uzasadnienie: *Przedsięwzięcie ma zniwelować zdiagnozowane w LSR problemy dotyczące braku miejsc pracy oraz niskiego poziomu lokalnej przedsiębiorczości. Służyć będzie promocji oraz wspieraniu inicjatyw i rozwiązań zmierzających do tworzenia nowych miejsc pracy oraz budowy postaw, służących rozwojowi przedsiębiorczości i samozatrudnienia w zakresie wspierania oferty turystycznej, rekreacyjnej oraz związanej z ochroną środowiska.*

P. 3.2. Wsparcie turystyki przez małe gospodarstwa rolne
Działania do realizacji: *Wsparcie pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych poprzeztworzenie lub rozwój gospodarstw agroturystycznych, tworzenie lub rozwój zagród edukacyjnych*
Każdorazowo szczegółowy zakres zadań możliwych do realizacji w ramach danego przedsięwzięcia będzie określony w naborze wniosków o udzielenie wsparcia.
Beneficjenci: *podmioty z obszaru realizacji LSR (szczegółowo określone w każdym ogłoszeniu o naborze wniosków)*
Maksymalna wysokość wsparcia: *85% kosztów kwalifikowalnych*
Sposób realizacji: *tryb konkursowy*
Uzasadnienie: *Przedsięwzięcie ma zniwelować zdiagnozowane w LSR problemy dotyczące ukrytego bezrobocia na wsi w małych gospodarstwach rolnych oraz słabo rozwiniętej bazy turystycznej poza obrębem Puszczy Białowieskiej. Przedsięwzięcie jest odpowiedzią na potrzebę rozwoju w zakresie przedsiębiorczości rolników. Służyć będzie różnicowaniu pozarolniczej działalności na obszarach wiejskich, a tym samym zwiększeniu dochodów rolników i ich rodzin.*

P.3.3. Infrastruktura wzmacniająca ofertę turystyki i rekreacji na terenie LGD
Działania do realizacji: *rozwój infrastruktury turystycznej oraz turystyczno-rekreacyjnej, np. wyznaczanie i oznakowanie szlaków/tras turystycznych, budowa/przebudowa/odnowienie ścieżek rowerowych/pieszych, ciągów spacerowych, ścieżek edukacyjnych itp., tworzenie punktów widokowych (wyznaczanie, oznakowanie miejsc), budowa wież widokowych, przystani kajakowych, mała infrastruktura turystyczna uzupełniająca ścieżki/trasy, punkty postojowe, oznakowanie, tablice informacyjne, kierunkowskazy itd.*
Każdorazowo szczegółowy zakres zadań możliwych do realizacji w ramach danego przedsięwzięcia będzie określony w naborze wniosków o udzielenie wsparcia.
Szczególnie premiowane będą operacje realizowane w partnerstwie przez Podmioty z obszaru LGD
Beneficjenci: *podmioty z obszaru realizacji LSR (szczegółowo określone w każdym ogłoszeniu o naborze wniosków)*
Maksymalna wysokość wsparcia:
do 75 % kosztów kwalifikowalnych - w przypadku jednostki sektora finansów publicznych
do 100% kosztów kwalifikowalnych - w przypadku pozostałych podmiotów
Sposób realizacji: *tryb konkursowy, w tym operacje realizowane w partnerstwie.*
Uzasadnienie: *przedsięwzięcie ma zniwelować zdiagnozowane w LSR problemy związane z niedostatecznym i słabo zróżnicowanym stanem infrastruktury turystycznej i bazy paraturystycznej oraz brakiem współpracy lokalnych podmiotów w zakresie tworzenia nowych produktów turystycznych.*

P. 3.4. Rozwój partnerstw bazujących na lokalnych zasobach
Działania do realizacji:
1/ *Projekt partnerski z udziałem partnerów zagranicznych realizowany w celu transferu doświadczeń dotyczących wykorzystania zasobów lokalnych w turystyce. Zaprojektowane wspólne działania powinny prowadzić do zwiększenia poziomu wykorzystania zasobów przyrodniczo-kulturowych regionu w turystyce (w tym historycznych i archeologicznych)*

*2/ Projektpartnerski z udziałem partnerów krajowychz zakresu zachowania dziedzictwa kulinarnego i promocji kuchni regionalnej**, realizowany poprzez: w**arsztaty kulinarne, wydanie publikacji z regionalnymi przepisami kulinarnymi partnerów projektu, wyjazd studyjny, itp.*
Każdorazowo szczegółowy zakres zadań możliwych do realizacji w ramach danego przedsięwzięcia będzie określony w naborze wniosków o udzielenie wsparcia.
***Beneficjenci:** podmioty z obszaru realizacji LSR (szczegółowo określone w każdym ogłoszeniu o naborze).*
***Maksymalna wysokość wsparcia:** do 75 % kosztów kwalifikowalnych – w przypadku JSFP, do 100% kosztów kwalifikowanych – w przypadku podmiotów innych niż JSFP*
***Sposób realizacji:** Operacje konkursowe - Projekt partnerski z udziałem partnerów krajowych, Projekt partnerski z udziałem partnerów zagranicznych*
***Uzasadnienie:** działania przewidziane do realizacji w ramach danego przedsięwzięcia przyczynią się do szerszego wykorzystania zasobów lokalnych w turystyce: wykreowania nowych produktów turystycznych, kultywowania tradycji i obrzędów, utrwalenia dziedzictwa niematerialnego oraz do szerszego wypromowania obszaru LGD, co przyczyni się do wzrostu ruchu turystycznego w regionie.*

P.3.5. Dziedzictwo kulturowe LGD wsparciem potencjału turystycznego
***Działania do realizacji:** zamierza się wesprzeć zabytki (ruchome/nieruchome) położone na obszarze LGD ze szczególnym uwzględnieniem zabytków zlokalizowanych w przestrzeni turystycznej LGD. Szczególne preferencje otrzymają projekty polegające m. in. na wykonaniu kompleksowych prac konserwatorskich, restauratorskich pozwalających zachować walory i charakter obiektów dziedzictwa kulturowego; kompleksowych prac konserwatorskich i restauratorskich zabytków ruchomych (m.in.: muzealiów, starodruków, księgozbiorów, materiałów bibliotecznych, archiwalnych i zbiorów audiowizualnych, wraz z ich ochroną, digitalizacją i udostępnieniem).*
W celu wsparcia szeroko rozumianych instytucji kultury zamierza się wesprzeć projekty polegające na rozwoju infrastruktury (przebudowa, rozbudowa, wyposażenie) do prowadzenia działalności kulturalnej ważnej dla edukacji i aktywności kulturalnej (m.in.: zespoły artystyczne, galerie, biblioteki, centra kultury, muzea, instytucje paramuzealne, itp.)
Beneficjenci:** Podmioty z obszaru realizacji LSR z wyłączeniem osób fizycznych. **Szczególnie premiowane będą projekty realizowane przez organizacje pozarządowe bądź partnerów społecznych.
***Maksymalna wysokość wsparcia:** - 85% kosztów kwalifikowanych*
***Sposób realizacji:** konkurs*
***Uzasadnienie:** przedsięwzięcie ma zmniejszyć zagrożenie utraty cennych zabytków obszaru ze względu na pogarszający się ich stan techniczny, szczególnie obiektów sakralnych oraz wzbogacić potencjał turystyczny regionu o elementy kultury materialnej i niematerialnej. Szczególne preferencje otrzymają projekty dotyczące przystosowania obiektów zabytkowych do nowych funkcji (m.in. społecznych, turystycznych) oraz projekty z zakresu zachowania kultury niematerialnej w formie pracowni artystycznych.*

P.3.6. Zachowanie dziedzictwa kulturowo- przyrodniczego obszaru LGD
***Działania do realizacji:** Inicjatywy związane z zachowaniem dziedzictwa lokalnego kulturowego i przyrodniczego obszaru:organizacja warsztatów nawiązujących do lokalnych tradycji i dziedzictwa kulturowego LGD PB; organizacja wydarzeń i imprez kulturalnych (z wyłączeniem wydarzeń i imprez cyklicznych); opracowanie i wydanie materiałów promujących lokalne dziedzictwo, m.in. folderów, albumów fotograficznych, filmów promocyjnych, monografii, przewodników i innych publikacji; doposażenie lokalnych zespołów.*
Każdorazowo szczegółowy zakres zadań możliwych do realizacji w ramach danego przedsięwzięcia będzie określony w naborze wniosków o udzielenie wsparcia.
***Beneficjenci:** LGD „PB”*
***Grantobiorcy:** podmioty z obszaru realizacji LSR, z wyłączeniem osób fizycznych (szczegółowo określone w każdym ogłoszeniu o naborze wniosków).*
***Maksymalna wysokość wsparcia:** do 100% kosztów kwalifikowanych, wartość dofinansowania grantu: 5-25 tys.*
***Sposób realizacji:** projekt grantowy*

Uzasadnienie: *działania przewidziane do realizacji w ramach danego przedsięwzięcia przyczynią się do kultywowania tradycji i obrzędów, utrwalenia dziedzictwa niematerialnego.*

P. 4.1. Powstanie i rozwój pozarolniczych działalności gospodarczych w zakresie usług dla mieszkańców

Działania do realizacji: *podejmowanie pozarolniczej działalności gospodarczej przez osoby fizyczne, rozwijanie pozarolniczej działalności gospodarczej.*

Wspierana działalność gospodarcza: *usługi dla miejscowej ludności (np. zakład mechaniki pojazdowej, usługi kosmetyczne, usługi budowlane, remontowe), gastronomia, firmy oferujące usługi edukacyjne (np. usługi doradcze lub konsultingowe) itp.*

Każdorazowo szczegółowy zakres zadań możliwych do realizacji w ramach danego przedsięwzięcia będzie określony w naborze wniosków o udzielenie wsparcia.

Beneficjenci: *osoby planujące podjęcie działalności gospodarczej, przedsiębiorcy (szczegółowo określone w każdym ogłoszeniu o naborze wniosków)*

Maksymalna wysokość wsparcia: *65% kosztów kwalifikowalnych*

Sposób realizacji: *operacje konkursowe*

Uzasadnienie: *Przedsięwzięcie ma zniwelować zdiagnozowane w LSR problemy dotyczące braku miejsc pracy oraz niskiego poziomu lokalnej przedsiębiorczości. Służyć będzie poprawie jakości życia mieszkańców, zarówno osób, które otworzą/ rozwiną działalność jak i osób, które będą klientami tych firm.*

P. 4.2.Aktywni mieszkańcy

Działania do realizacji:

- *tworzenie przyjaznej przestrzeni publicznej sprzyjającej tworzeniu i zachowaniu więzi społecznych poprzez: rozwój małej infrastruktury (np. ławki, wiaty, place, skwery, boiska, tereny rekreacyjne);*

- rozszerzenie funkcji świetlic wiejskich (lub innych pomieszczeń o podobnych funkcjach publicznych) o dotychczas niedostępne formy spędzania czasu i aktywności poprzez np. zakup sprzętu, urządzeń, mebli umożliwiających prowadzenie działalności edukacyjnej, animacyjnej, kulturalnej w formie klubów itp.).

- działania włączające seniorów/młodzież/grupy w niekorzystnej sytuacji, np. działania z zakresu profilaktyki zdrowia, tworzenie/rozszerzanie oferty zajęć rekreacyjnych, kulturalnych, edukacyjnych, angażowanie w aktywności na rzecz społeczności lokalnej, projekty międzypokoleniowe, inicjowanie klubów zainteresowań, bank umiejętności 60+, projekty umożliwiające wykorzystanie/przekazywanie wiedzy/umiejętności zawodowych, dzielenie się wiedzą itp.

Każdorazowo szczegółowy zakres zadań możliwych do realizacji w ramach danego przedsięwzięcia będzie określony w naborze wniosków o udzielenie wsparcia.

Beneficjenci: *podmioty z obszaru realizacji LSR (szczegółowo określone w każdym ogłoszeniu o naborze wniosków)*

Maksymalna wysokość wsparcia:

do 75 % kosztów kwalifikowalnych - w przypadku jednostki sektora finansów publicznych

do 100% kosztów kwalifikowalnych - w przypadku pozostałych podmiotów

Sposób realizacji: *operacje konkursowe, projekt grantowy*

Uzasadnienie: *przedsięwzięcie ma zniwelować zdiagnozowane w LSR problemy związane z brakiem akcji i programów aktywizujących młodych ludzi, osób starszych oraz grup w niekorzystnej sytuacji, niewystarczającą infrastrukturą rekreacyjną, kulturalną, w tym zagospodarowaniem miejsc spotkań oraz niską aktywnością młodzieży oraz seniorów, zwłaszcza na wsiach.*

P. 4.3. Inteligentna wieś - Smart Village

Działania do realizacji: *opracowanie koncepcji Smart Village*

Beneficjenci: *LGD PB*

Grantobiorcy: *podmioty z obszaru realizacji LSR (szczegółowo określone w każdym ogłoszeniu o naborze wniosków)*

Maksymalna wysokość wsparcia:

do 75 % kosztów kwalifikowalnych - w przypadku jednostki sektora finansów publicznych

do 100% kosztów kwalifikowalnych - w przypadku pozostałych podmiotów
Sposób realizacji: *projekt grantowy*
Uzasadnienie: *przedsięwzięcie ma zniwelować zdiagnozowane w LSR problemy związane z niewystarczającą współpracą na rzecz planowania rozwoju na szczeblu lokalnym.*

P. 4.4.Animacja i aktywizacja społeczności lokalnej
Działania do realizacji*: działania doradcze, szkolenia, spotkania informacyjno-szkoleniowe dla mieszkańców; szkolenia z zakresu aplikowania o środki, warsztaty/spotkania, rajd rowerowy, wydarzenia promocyjne*
Sposób realizacji*: animacja i aktywizacja*
Uzasadnienie*: działania przewidziane do realizacji w ramach danego przedsięwzięcia przyczynią się do podniesienia jakość życia mieszkańców oraz rozwoju sfery społecznej.*

4. Przypisanie wskaźników do celów i przedsięwzięć w kontekście ich adekwatności do celów i przedsięwzięć oraz zgodności ze wskaźnikami dla programów, w ramach których planowane jest finansowanie LSR

W poniżej zamieszczonej tabeli zostały zaprezentowane cele LSR wraz z adekwatnymi i mierzalnymi wskaźnikami rezultatu przypisanymi do poszczególnych celów - właściwe dla programów FEdP (EFS+; EFRR) oraz PS WPR z których będą finansowane poszczególne cele. Prezentowanym w tabeli przedsięwzięciom przypisano także adekwatne i mierzalne wskaźniki produktu- właściwe dla programów FEdP (EFS+; EFRR) oraz PS WPR z których będą finansowane poszczególne cele.

Cele LSR	Wskaźniki rezultatu	Przedsięwzięcia	Wskaźniki produktu
1.Włączenie społeczne i rozwój lokalny	1/ Liczba osób, których sytuacja społeczna uległa poprawie po opuszczeniu programu; 2/ Liczba utworzonych miejsc świadczenia usług w społeczności lokalnej; 3/ Liczba uczniów, którzy nabyli kwalifikacje lub kompetencje po opuszczeniu programu; 4/ Liczba ludności zamieszkującej obszar rewitalizacji;	1. Zwiększenie lokalnej aktywności społeczno-zawodowej	Liczba osób niezatrudnionych objętych wsparciem w programie;
		2. Wzmocnienie lokalnej aktywnej integracji społecznej	Całkowita liczba osób objętych wsparciem EFS+;
		3. Rozwój usług społecznych	Liczba osób objętych usługami świadczonymi w społeczności lokalnej w programie
		4. Rozwój edukacji i kształcenia	Liczba dzieci objętych dodatkowymi zajęciami zwiększającymi ich szanse edukacyjne w edukacji przedszkolnej; Liczba uczniów szkół i placówek systemu oświaty prowadzących kształcenie ogólne objętych wsparciem; Liczba szkół i placówek systemu oświaty objętych wsparciem;
		5. Zapewnienie warunków rozwoju sfery społecznej i publicznej	Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją; Liczba wspartych obiektów infrastruktury (innych niż budynki mieszkalne) zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach;
2.Poprawa efektywności energetycznej lokalnej społeczności	Liczba gospodarstw domowych korzystających z magazynowanej energii	1. Wzmocnienie potencjału energetycznego gospodarstw domowych	Liczba powstałych magazynów energii elektrycznej;
3.Rozwój oferty turystycznej i kulturowej	R.39 Rozwój gospodarki wiejskiej: liczba przedsiębiorstw rolnych, w tym przedsiębiorstw zajmujących się biogospodarką, rozwiniętych dzięki wsparciu w ramach WPR. R.41 Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do	1. Przedsiębiorczość wspierająca ofertę turystyki, rekreacji i ochrony środowiska na terenie LGD	Liczba zrealizowanych operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa; liczba zrealizowanych operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa
		2. Wsparcie turystyki przez małe gospodarstwa rolne	Liczba zrealizowanych projektów
		3. Infrastruktura wzmacniają-	Liczba obiektów turystycz-

	usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR *R.1 Poprawa realizacji celów dzięki wiedzy i innowacjom: liczba osób korzystających z doradztwa, szkoleń, wymiany wiedzy lub biorących udział w grupach operacyjnych europejskiego partnerstwa innowacyjnego (EPI) wspieranych w ramach WPR, by zwiększyć zrównoważoną efektywność gospodarczą, społeczną, środowiskową, klimatyczną i w zakresie gospodarowania zasobami* *Liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem*	*ca ofertę turystyki i rekreacji na terenie LGD*	*nych/rekreacyjnych objętych wsparciem*
		4. Rozwój partnerstw bazujących na lokalnych zasobach	*Liczba zawiązanych partnerstw*
		5. Dziedzictwo kulturowe LGD wsparciem potencjału turystycznego	*Liczba instytucji kultury objętych wsparciem;* *Liczba zabytków nieruchomych objętych wsparciem;*
		6. Zachowanie dziedzictwa kulturowo- przyrodniczego obszaru LGD	*Liczba zrealizowanych zadań mających na celu zachowanie dziedzictwa lokalnego*
4.Aktywna gospodarczo i zintegrowana społeczność lokalna	*R.39 Rozwój gospodarki wiejskiej: liczba przedsiębiorstw rolnych, w tym przedsiębiorstw zajmujących się biogospodarką, rozwiniętych dzięki wsparciu w ramach WPR.* *R.41 Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR* *R.42 Promowanie włączenia społecznego: liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego* *R.40 Inteligentna przemiana gospodarki wiejskiej: liczba wspieranych strategii inteligentnych wsi.*	*1. Powstanie i rozwój pozarolniczych działalności gospodarczych w zakresie usług dla mieszkańców*	*Liczba zrealizowanych operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa; liczba zrealizowanych operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa*
		2. Aktywni mieszkańcy	*Liczba zrealizowanych operacji*
		3. Inteligentna wieś - SMART VILLAGE	*Liczba przygotowanych oddolnych koncepcji inteligentnych wsi*
		4. Animacja i aktywizacja społeczności lokalnej	*Liczba osób niezatrudnionych objętych wsparciem w programie*

5. Cele, przedsięwzięcia szczególnie nastawione na innowacje w powiązaniu ze zdiagnozowanymi problemami

Poniżej przedstawiono przedsięwzięcia, w których została zastosowana innowacyjność.

*W LSR w ramach celu **2 Poprawa efektywności energetycznej lokalnej społeczności - przedsięwzięcie 2.1.Wzmocnienie potencjału energetycznego gospodarstw domowych** powstaną magazyny energii, których dotychczas nie było na obszarze LGD. W ramach celu **3.Rozwój oferty turystycznej i kulturowej –przedsięwzięcie 3.2. Wsparcie turystyki przez małe gospodarstwa rolne** - powstaną zagrody edukacyjne, których dotychczas nie było na terenie LGD. **Przedsięwzięcie 3.4. Rozwój partnerstw bazujących na lokalnych zasobach –** będą premiowane projekty wykorzystujące zasoby historyczne i archeologiczne w nowo powstałych produktach turystycznych, których dotychczas nie było na terenie LGD.*

Innowacyjne i zróżnicowane oferty turystyczne mają rozwiązać problem polegający na: niskim wykorzystaniu zasobów lokalnych w turystyce i małym natężeniu ruchu turystycznego, zwłaszcza poza sezonem turystycznym.

*W ramach celu **4.Aktywna gospodarczo i zintegrowana społeczność lokalna -przedsięwzięcie 4.3. Inteligentna wieś - SMART VILLAGE** powstaną koncepcje inteligentnych wsi, które w przyszłości będą wdrażane. Takich rozwiązań na obszarze LSR nie było. Opracowane rozwiązania mają zniwelować zdiagnozowane w LSR problemy związane z niskim poziomem innowacyjności wdrażanych rozwiązań zapobiec niewystarczającej współpracy na rzecz planowania rozwoju na szczeblu lokalnym.*

Są to produkty innowacyjne imitujące, wykorzystujące istniejące lokalne zasoby przyrodniczo, kulturowe i historyczne oraz mobilizujące istniejące zasoby społeczne w nowy sposób. Metodą wdrożenia zdefiniowanych innowacji i ich oczekiwanego wpływu na rozwój obszaru LSR będą ogłaszane konkursy, w których ten wpływ został opisany.

6. Cele, przedsięwzięcia dedykowane ludziom młodym, seniorom i osobom ze zdefiniowanych grup w niekorzystnej sytuacji w powiązaniu ze zdiagnozowanymi problemami

W LSR przewidziano wsparcie ludzi młodych w ramach celu czwartego poprzez realizację ***przedsięwzięcia 1.2 Wzmocnienie lokalnej aktywnej integracji społecznej, 4.2 Aktywni mieszkańcy*** *oraz* ***4.4. Animacja i aktywizacja społeczności lokalnej****. Realizacja przedsięwzięcia zmniejszy natężenie problemu polegającego na małej aktywności osób młodych, która przekłada się na brak silnego związku z obszarami wiejskimi, a ostatecznie emigracją młodego pokolenia/społeczeństwa z obszaru LGD "PB".*
W LSR przewidziano wsparcie seniorów w ramach celu pierwszego i czwartego poprzez realizację przedsięwzięcia ***1.3 Rozwój usług społecznych, 4.2 Aktywni mieszkańcy*** *oraz* ***4.4. Animacja i aktywizacja społeczności lokalnej****. Realizacja przedsięwzięcia zmniejszy natężenie problemów polegających na niewystarczającym dostępie do usług społecznych (środowiskowych, opiekuńczych i specjalistycznych);*
W LSR przewidziano wsparcie dla osób ze zdefiniowanych grup w niekorzystnej sytuacji w ramach celu czwartego poprzez realizację przedsięwzięcia ***4.2 Aktywni mieszkańcy*** *oraz* ***4.4. Animacja i aktywizacja społeczności lokalnej****. Działania przewidziane w ramach animacji będą zawierały informację skierowaną do lokalnej społeczności zachęcającą ją do udziału w działaniach na rzecz grup osób w niekorzystnej sytuacji (kampania informacyjno-promocyjna, kampania informacyjno-szkoleniowa). Realizacja przedsięwzięcia zmniejszy natężenie problemu polegającego na trudnościach w znalezieniu pracy przez mieszkańców obszaru, braku akcji i programów aktywizujących grupy osób w niekorzystnej sytuacji.*

Rozdział VII. SPOSÓB WYBORU I OCENY OPERACJI ORAZ SPOSÓB USTANAWIANIA KRYTERIÓW WYBORU

1. Ogólna charakterystyka wewnętrznej pracy LGD

Do wyboru operacji wybrana została przez WZC Rada, do której wyłącznych kompetencji należy ocena i wybór operacji oraz ustalanie wysokości wsparcia. Rada funkcjonuje przy wsparciu organizacyjnym biura LGD i ***zespołu doradczego do spraw innowacji,*** *do którego zadań będzie należało animowanie interesariuszy w zakresie innowacji oraz opiniowanie operacji pod względem spełnienia kryterium dotyczącego innowacyjności.*
W celu realizacji LSR, a szczególnie wyboru operacji LGD „PB" zastosuje regulaminy, zasady i procedury regulujące zarówno funkcjonowanie LGD jak i cały proces wdrażania LSR ***opracowane*** *zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa. Są to m.in.: Statut LGD, Regulamin Rady, Regulamin Biura, Regulamin Walnego Zgromadzenia Członków, Regulamin Zarządu, Regulamin Komisji Rewizyjnej. Zgodnie z zapisami Rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2021/1060 z dnia 24 czerwca 2021 r. do zadań LGD należy: „opracowanie niedyskryminującej i przejrzystej procedury i kryteriów wyboru, które pozwalają uniknąć konfliktu interesów i zapewniają, aby żadna pojedyncza grupa interesu nie kontrolowała decyzji w sprawie wyboru". Szczegółowe informacje dotyczące procedury wyboru operacji (wyboru grantobiorców, wyboru partnerów do realizacji projektów partnerskich) zostaną opracowane po podpisaniu tzw. „Umowy ramowej" zawieranej pomiędzy LGD a Samorządem Województwa.*[25]
Poniżej odniesiono się do najważniejszych kwestii formalnych jakie spełniały będą procedury (Procedura oceny i wyboru projektów w ramach naborów konkursowych, Procedura oceny i wyboru projektów w ramach naborów grantowych, Procedura wyboru operacji partnerskich):

- *zostaną utworzone w celu weryfikacji wniosków pod kątem najlepszego realizowania zdefiniowanych obszarów tematycznych, a co za tym idzie, w celu realizacji wyznaczonych w LSR celów, przedsięwzięć i wskaźników,*

[25] *§ 3 ust. 6 pkt 2 projektu Umowy ramowej wskazuje, że w terminie 60 dni od dnia zawarcia umowy ramowej LGD zobowiązana jest do przekazania do zatwierdzenia do Zarządu Województwa:*
a)procedur wyboru i oceny operacji w ramach LSR,
b)regulaminu organu decyzyjnego,
c)procedury ustalania niebudzących wątpliwości interpretacyjnych kryteriów wyboru operacji,
d) procedur wyboru i oceny grantobiorców uwzględniających kryteria wyboru grantobiorców w ramach projektów grantowych, niebudzący wątpliwości interpretacyjnych szczegółowy opis wyjaśniający ich znaczenie oraz sposób oceny wraz z procedurą ustalania lub zmiany tych kryteriów, jeżeli LGD przewiduje w LSR realizację projektów grantowych,
e)planu szkoleń członków organu decyzyjnego i pracowników biura LGD w zakresie niezbędnym do zadań wynikających z ich kompetencji

- *zostaną dostosowane do wymagań wytycznych obowiązujących w każdym z funduszu finansującego (PS WPR, EFRR i EFS+),*
- *szczegółowo określą zasady podejmowania decyzji w sprawie wyboru operacji,*
- *będą stanowiły, iż **żadna pojedyncza grupa interesu nie może kontrolować procesu podejmowania decyzji,***
- *będą czytelne dla wszystkich zainteresowanych stron, biorących udział w procesie wyboru operacji (Zarząd, pracownicy biura, Rada i wnioskodawcy),*
- *będą jawne i powszechnie dostępne dla wszystkich zainteresowanych,*
- *będą zapewniać, że: LGD wybiera operacje do dofinansowania spośród operacji zgodnych z LSR i LKW, LGD ustala maksymalną kwotę wsparcia, LGD przedkłada wnioski do ostatecznej kwalifikowalności do podmiotu wdrażającego,*
- *organem decyzyjnym odpowiedzialnym za ocenę i wybór operacji będzie Rada LGD.Procedury przewidują prowadzenie rejestru interesów członków organu decyzyjnego, pozwalającego na identyfikację charakteru powiązań z wnioskodawcami i poszczególnymi projektami, procedury będą przewidywać zachowanie parytetów sektorowych na każdym etapie oceny co przyczyni się do dokonywania ocen rzetelnych i bezstronnych,*
- *organizacja pracy LGD uwzględniać będzie oddelegowanie do pomocy Radzie LGD pracownika biura LGD,*
- *w celu wyboru operacji LGD będzie stosować kryteria i procedury, które będą niedyskryminacyjne, przejrzyste, będą gwarantować równouprawnienie płci i uwzględniać postanowienia Karty praw podstawowych Unii Europejskiej, jak również zasady zrównoważonego rozwoju.*
- *zakłada się prowadzenie konsultacji z mieszkańcami LSR, w tym członkami LGD opracowania procedur LGD i ich zmian (dotyczy to również aktualizacji dokumentu LSR). Zakłada się możliwie szeroką partycypację i otwartość prowadzonych konsultacji na propozycje członków LGD, partnerów społeczno-gospodarczych i mieszkańców obszaru LSR zgodnie z Kanonem Konsultacji[26].*
- *w celu konsultacji zmiany procedur (w tym również aktualizacji dokumentu strategicznego jakim jest LSR. Wnioski w sprawie zmian zapisów w Procedurach wdrożeniowych lub LSR będą mogli zgłaszać członkowie LGD, organy Stowarzyszenia oraz mieszkańcy obszaru LSR. Zgłaszanie będzie sformalizowane i przyjmowane na formularzu - dostępnym na stronie internetowej oraz w biurze LGD.*

Przyjęte procedury powstaną w oparciu o diagnozę obszaru, cele i wskaźniki określone w LSR. Takie podejście zagwarantuje, że wyselekcjonowane zostaną jedynie te operacje, które zapewnią nam osiągniecie celów strategii.

2. Sposób ustanawiania i zmiany kryteriów wyboru

Szczegółowe zasady i sposób ustanawiania i zmiany kryteriów wyboru zostaną szczegółowo opisane w „Kryteriach wyboru operacji wraz z procedurą ustalania lub zmiany" po podpisaniu umowy ramowej. Inicjatywy w zakresie opracowania i zmiany LKW będą miały inkluzyjny charakter – propozycje LKW mogą zgłaszać wszyscy interesariusze. Strukturą odpowiedzialną za przyjmowanie propozycji i wstępne opracowanie LKW będzie biuro LGD, które przedstawi propozycję opracowanych kryteriów Zarządowi i Radzie LGD, następnie kryteria zostaną poddane konsultacjom społecznym po których zostaną zatwierdzone przez WZC.Opracowywane kryteria będą uwzględniałyuwarunkowania i wymagania funduszy finansujących, diagnozę obszaru LSR, cele, przedsięwzięcia, wskaźniki jak też uwarunkowania prawne wdrożenia LSR w okresie programowania 2021-2027.Kryteria będą obiektywne, niedyskryminujące, przejrzyste. Przyjęte kryteria, będą wynikać z diagnozy obszaru, a ich spełnienie bezpośrednio przyczyni się do wyboru operacji, które będą realizowały cele zapisane w strategii. Przy ich formułowaniu wykorzystane będą również obligatoryjne kryteria wynikające z wytycznych i rozporządzeń. W lokalnych kryteriach wyboru LGD, ***planuje się między innymi premiować projekty innowacyjne, aktywizujące ludzi młodych, seniorów oraz grupy osób w niekorzystnej sytuacjizdiagnozowanych w trakcie tworzenia LSR, z zakresu wsparcia pozarolniczych funkcji gospodarstw rolnych.***

---

[26] *Konsultacje są częścią procesu budowania wspólnoty lokalnej. Polega on na poznawaniu perspektyw i potrzeb innych, na wspólnym namyśle nad konkretnymi rozwiązaniami i działaniami, wreszcie na przekonaniu, że celem tych działań jest wspólne dobro. Więcej na temat Kanonu Konsultacji Kanon konsultacji*

W przypadku zmiany kryteriów wyboru operacji procedura w tym zakresie będzie oparta o następujące założenia: w przypadku gdy w trakcie monitoringu i/lub ewaluacji LSR lub zgłoszonej inicjatywy przez interesariuszy zaistnieje potrzeba zmiany kryteriów wyboru operacji Zarząd LGD przy udziale Rady przygotuje propozycję zmian mogących poprawić zaistniałą sytuację. Następie propozycje te zostaną poddane konsultacjom społecznym w postaci informacji zamieszczonej na stronie internetowej o proponowanych zmianach, z możliwością przesyłania swoich opinii co do ich zakresu (z wyznaczonym terminem na ostateczne wnoszenie swoich uwag przez zainteresowane strony i na odpowiednim formularzu). Po przeprowadzonych konsultacjach i uwzględnieniu płynących z nich wniosków, nastąpi proces aktualizacji założeń kryteriów, którego końcowym elementem będzie zatwierdzenie zmian przez upoważniony do tego organ Stowarzyszenia. Opisany powyżej proces zapewnia tym samym społeczności lokalnej powszechny i systematyczny udział w konsultacjach nad kształtem i zmianami kryteriów.

3. Wskazanie w jaki sposób w kryteriach wyboru operacji zostanie uwzględniona innowacyjność oraz przedstawienie ich definicji i zasad oceny, a także operacji realizowanych w partnerstwie na obszarze LSR

W kryteriach wyboru operacji wraz z procedurą ustalania lub zmiany kryteriów oraz kryteriach wyboru grantobiorców wraz z procedurą ustalania lub zmiany kryteriów LGD ***uwzględni się kryterium innowacyjności.*** *W związku z tym, w/w dok. została określona* ***definicja Innowacyjności: „Przez innowacyjność rozumie się zmianę mającą na celu wdrożenie nowego na obszarze objętym LSR lub znacząco udoskonalonego produktu, usługi, procesu, organizacji lub nowego sposobu wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych (kontekst lokalny). Planuje się preferowanie innowacyjności kreatywnej, które powstają w wyniku autorskiego pomysłu, dotyczącego nowych produktów, usług, procesów lub organizacji, w dalszej kolejności innowacyjności imitacyjnej polegającej na wzorowaniu operacji na wcześniej powstałych produktach, usługach, procesach lub organizacji. Dotyczące nowego sposobu wykorzystania lub zmobilizowania istniejących lokalnych zasobów przyrodniczych, historycznych, kulturowych czy społecznych; finalnie innowacyjności pozornej, która w rzeczywistości nie będzie uznawana za innowacyjność na obszarze LSR. „Innowacyjnośćma polegać na wdrożeniu operacji spełniających warunki wskazane w powyższej definicji****.*
W nowym okresie programowym ***niezwykle istotne dla realizacji strategii będą zadania realizowane w partnerstwie****.*
Będą to partnerstwa z LGD na wielu płaszczyznach rozumiane jako współpraca wielosektorowa z organizacjami pozarządowymi, jednostkami samorządu terytorialnego, jednostkami kultury czy przedsiębiorcami. Jednocześnie LGD będzie realizować działania animujące współpracę między innymi podmiotami z obszaru objętego LSR. Projekty animujące, kojarzące nowe partnerstwa na obszarze będą dodatkowo premiowane. Partnerskie relacje dotyczą również wewnętrznej sfery działania LGD. Wdrażanie interwencji opiera się przede wszystkim na partnerstwie w ramach LGD oraz partnerstwie LGD z innymi podmiotami zarówno ***z obszaru objętego LSR*** *(np. władzami lokalnymi), jak i* ***spoza obszaru*** *(projekty krajowe i międzynarodowe). Istotne jest sieciowanie, wymiana doświadczeń oraz propagowanie dobrych praktyk, które są dowodem na powodzenie w działaniu.*
Kryterium ***operacji realizowanych w partnerstwie*** *na obszarze LSR zostanie zastosowane jako jedna z preferencji w przypadku naborów wniosków w ramach przedsięwzięcia1.1 Zwiększenie lokalnej aktywności społeczno-zawodowej, 1.2 Wzmocnienie lokalnej aktywnej integracji społecznej, 1.3 Rozwój usług społecznych, 1.4 Rozwój edukacji i kształcenia, 1.5. Zapewnienie warunków rozwoju sfery społecznej i publicznej,3.3. Infrastruktura wzmacniająca ofertę turystyki i rekreacji na terenie LGD.*

4. Informacja o realizacji projektów grantowych, w tym projektów obejmujących przygotowanie koncepcji inteligentnej wsi (smart village) i operacji realizowanych w partnerstwie z partnerami spoza obszaru danej LGD

W ramach LSR na lata 2023-2027 zaplanowano realizację projektów grantowych, w tym projektów obejmujących przygotowanie koncepcji inteligentnej wsi (smart village) oraz operacji realizowanych w partnerstwie z partnerami spoza obszaru LSR.

W przypadku projektów grantowych przewidziano realizację za ich pomocą następujących przedsięwzięć LSR: Przedsięwzięcie 3.6. Zachowanie dziedzictwa kulturowo- przyrodniczego na obszarze LGD oraz Przedsięwzięcie 4.3. Inteligentna wieś - SMART VILLAGE.
W przypadku natomiast operacji realizowanych w partnerstwie z partnerami spoza obszaru LSR założono, że zostaną zrealizowane 2 takie projekty: jeden z udziałem partnerów krajowych, drugi – z udziałem partnera zagranicznego. Zostaną one zrealizowane przez LGD w ramach przedsięwzięć: Przedsięwzięcie 3.4. Rozwój partnerstw bazujących na lokalnych zasobach (projekt z udziałem partnera zagranicznego oraz projekt z udziałem partnera krajowego).
Szczegółowe kwestie dotyczące założeń tych przedsięwzięć przedstawiono w Rozdziale VI LSR.

Rozdział VIII PLAN DZIAŁANIA

1. Charakterystyka przyjętego harmonogramu osiągania poszczególnych celów i wskaźników.

*W poniższym rozdziale znajduje się zwięzła charakterystyka przyjętego harmonogramu osiągania poszczególnych celów i wskaźników. Harmonogram wdrażania LSR został zaplanowany z uwzględnieniem czynników zewnętrznych i wewnętrznych mogących mieć wpływ na skuteczność wdrażania LSR w zakresie poszczególnych funduszy – skorzystano tu z doświadczenia LGD we wdrażaniu poprzedniego okresu finansowania. LGD zamierza osiągnąć poszczególne kamienie milowe przy spełnieniu wymagań przedstawionych w projekcie umowy ramowej zawartych w **§ 9 Kamienie milowe i korekty finansowe**. LGD dostosuje odpowiednio harmonogram i budżet w przypadku podwyższenia kwot przeznaczonych na wdrażanie LSR wynikających z zapisów ust. 6 w/w § wzoru umowy (określone w § 5 Umowy ramowej mogą zostać podwyższone na zasadach określonych odrębnie przez instytucję zarządzającą danym programem).*

2. Wyszczególnienie kamieni milowych realizacji LSR.

LGD wdrażając LSR zamierza osiągnąć następujące kamienie milowe:
***I kamień milowy** - w ramach PS WPR do 30 czerwca 2026 r. w wysokości odpowiadającej 40% budżetu; w ramach programu FEdP do 31 grudnia 2026 r. w wysokości odpowiadającej 50% budżetu.*
***II kamień milowy**- w ramach PS WPR do 31 grudnia 2027 r. w wysokości odpowiadającej 80% budżetu; w ramach programu FEdP do 31 grudnia 2028 r. w wysokości odpowiadającej 95% budżetu.*
***III kamień milowy** - w ramach PS WPR do 31 grudnia 2029 r. w wysokości odpowiadającej 100% budżetu.*

3. Inne informacje
W LSR uwzględniono adekwatne do lokalnych potrzeb różnorodne aktywizujące społeczność lokalną metody realizacji operacji w ramach LSR, tj. projekty grantów, operacje realizowane w partnerstwie przez podmioty z obszaru objętego LSR, przygotowanie koncepcji Smart Village. Szczegółowy opis celów i przedsięwzięć znajduje się w rozdziale VI.
Szczegółowa informacja o planie działania LSR obejmująca harmonogram osiągania poszczególnych wskaźników LSR znajduje się w tabeli Plan działania stanowiącej załącznik nr 2 do LSR.

Rozdział IX. PLAN FINANSOWY

1. Opis źródeł, z których przewiduje się finansowanie działalność LGD

LSR finansowany będzie z trzech źródeł – ze środków PS WPR, EFS+ i EFRR. Planowana wysokość środków na wdrażanie LSR i zarządzanie LSR przedstawiona została w dokumencie: Formularz 3: Budżet LSR. Szczegółowy Plan wykorzystania budżetu LSR opracowany został w dokumencie Formularz 4: Plan wykorzystania budżetu LSR.
Dodatkowo, przewiduje się finansowanie działalności LGD w zakresie wspierania realizacji celów LSR ze środków krajowych w ramach programów: Erasmus+ w wysokości 48 000,00 zł.; Program „Działaj Lokalnie" w wysokości 30 000,00 zł.; Narodowego Centrum Kultury w wysokości 42000,00 zł.

2. Opis powiązań poszczególnych źródeł finansowania z celami LSR

Przedstawiona konstrukcja budżetu jest ściśle powiązana z planem działania umożliwiającym racjonalną realizację celów LSR i do nich przypisanych przedsięwzięć w określonym czasie, z zachowaniem właściwych zasad finansowania dla wskazanych funduszy. Ponadto jest uwarunkowany założeniami wynikającymi z konieczności wywiązania się LGD z zapisów przyszłej „umowy o warunkach i sposobie realizacji strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność" oraz ram wykonania FEdP. Szczegółowe powiązanie budżetu w odniesieniu do planu działania i w nim przedstawionych celów przedstawia poniższa tabela.

Cele	*Przedsięwzięcia*	*Źródła finansowania*	*Budżet (w EUR)*
1. Włączenie społeczne i rozwój lokalny	*1. Zwiększenie lokalnej aktywności społeczno-zawodowej*	*FEdP (EFS+)*	*260 000*
	2. Wzmocnienie lokalnej aktywnej integracji społecznej	*FEdP (EFS+)*	*350 000*
	3. Rozwój usług społecznych	*FEdP (EFS+)*	*1 028 899,95*
	4. Rozwój edukacji i kształcenia	*FEdP (EFS+)*	*170 000*
	5. Zapewnienie warunków rozwoju sfery społecznej i publicznej	*FEdP (EFRR)*	*1 495 308,00*
2. Poprawa efektywności energetycznej lokalnej społeczności	*1. Wzmocnienie potencjału energetycznego gospodarstw domowych*	*FEdP (EFRR)*	*747 989,14*
3. Rozwój oferty turystycznej i kulturowej	*1. Przedsiębiorczość wspierająca ofertę turystyki, rekreacji i ochrony środowiska na terenie LGD*	*PS WPR*	*316 000*
	2. Wsparcie turystyki przez małe gospodarstwa rolne	*PS WPR*	*300 000*
	3. Infrastruktura wzmacniająca ofertę turystyki i rekreacji na terenie LGD	*PS WPR*	*209 050*
	4. Rozwój partnerstw bazujących na lokalnych zasobach	*PS WPR*	*135 000*
	5. Dziedzictwo kulturowe LGD wsparciem potencjału turystycznego	*FEdP (EFRR)*	*250 000,00*
	6. Zachowanie dziedzictwa kulturowo- przyrodniczego obszaru LGD	*PS WPR*	*72 000*
4. Aktywna gospodarczo i zintegrowana społeczność lokalna	*1. Powstanie i rozwój pozarolniczych działalności gospodarczych w zakresie usług dla mieszkańców*	*PS WPR*	*447 950*
	2. Aktywni mieszkańcy	*PS WPR*	*265 000*
	3. Inteligentna wieś - SMART VILLAGE	*PS WPR*	*5 000*
	4. Animacja i aktywizacja społeczności lokalnej	*EFS+/PS WPR, ERASMUS+, Działaj lokalnie, Narodowe Centrum Kultury*	*842 719,71*

Tabela 39. Źródła finansowania celów i przedsięwzięć. *Źródło: Opracowanie własne*

Plan finansowy uwzględnia spełnienie warunków wynikających z Regulaminu konkursu w zakresie:
a) 30% budżetu EFRR w LSR przeznaczonego na wdrażanie operacji poświęcone będzie na przedsięwzięcia związane z wspieraniem energii odnawialnej na potrzeby lokalnych społeczności,
b) maksymalnie 15% budżetu EFS+ w LSR przeznaczonego na wdrażanie operacji poświęcone będzie na przedsięwzięcia związane z wspieraniem edukacji (cel szczegółowy 4f), a pozostałe działania przewidziane w LSR będą poświęcone każdemu z celów szczegółowych (4h, 4k, 4l).
Szczegółowy Plan wykorzystania budżetu LSR opracowany został w dokumencie Formularz 4: Plan wykorzystania budżetu LSR.Harmonogram osiągania poszczególnych wskaźników produktu i rezultatu przedstawiony w planie działania (załącznik nr 2 do LSR) jest racjonalny, na co wskazuje rozłożenie równomierne w czasie poziomu realizacji zakładanych wskaźników.

Rozdział X MONITORING I EWALUACJA

Funkcjonowanie Stowarzyszenia oraz wdrażanie Lokalnej Strategii Rozwoju będzie na bieżąco monitorowane oraz poddawane badaniu ewaluacji w celu stałego podnoszenia jakości i efektywności działań. Prowadzenie monitoringu i ewaluacji realizacji LSR w całym okresie jej wdrażania jest procesem koniecznym dla sprawdzenia czy udaje się skutecznie osiągać cele zapisane w strategii. Wyniki procesów zaplanowanych w ramach monitoringu i ewaluacji mogą skutkować koniecznością aktualizacji LSR lub zmiany planowanych w LSR działań i efektów.
LGD dokonywać będzie systematycznej i obiektywnej oceny LSR, jej założeń, przebiegu wdrażania, osiągniętych celów i wskaźników z punktu widzenia trafności, efektywności, skuteczności, użyteczności, spójności i trwałości podejmowanych działań.

*1)**Trafność/adekwatność/odpowiedzialność** - kryterium pozwoli odpowiedzieć na pytania o dostosowanie zapisów LSR do wyzwań przed którymi stoi obszar LSR, w tym, czy opracowana diagnoza rzeczywiście odzwierciedla potencjał i potrzeby tego obszaru, a strategia (wsparcie odpowiada na silne i słabe strony oraz szanse i zagrożenia w obszarach objętych LSR)*

*2)**Efektywność** - kryterium pozwoli odpowiedzieć na pytanie, czy realne jest osiągnięcie zakładanych celów przy danej alokacji zasobów finansowych na poszczególne priorytety, w tym, czy skoncentrowano środki finansowe w obszarach, w których występują najpoważniejsze potrzeby oraz czy ich wielkość umożliwi efektywne osiągnięcie założonych celów.*

*3)**Skuteczność** - kryterium pozwoli odpowiedzieć na pytanie, czy w LSR zdefiniowano właściwe wskaźniki dla poszczególnych celów, tj. czy przyjęto realistyczne - ani zawyżone, ani zaniżone wartości docelowe wskaźników (produktu, rezultatu), co wpływać będzie na skuteczną realizację programu.*

***4) Użyteczność**- kryterium pozwoli odpowiedzieć na pytanie o oddziaływanie LSR na społeczność lokalną, tj. jakich rezultatów lokalnej strategii - pozytywnych i negatywnych, zamierzonych i niezamierzonych - można się spodziewać.*

*5)**Spójność (zewnętrzna i wewnętrzna)** – analiza dokumentacji programowej i strategicznej, na podstawie której operować ma program; konieczne jest zbadanie, czy nie zachodzą jakieś sprzeczności między celami programu a priorytetami i działaniami oraz między całym dokumentem a dokumentami wyższego rzędu lub dokumentami równorzędnymi.*

*6)**Trwałość** - kryterium pozwoli na wyróżnienie pozytywnych efektów ewaluowanego przedsięwzięcia, które najlepiej odzwierciedla i przyczynia się do osiągnięcia oczekiwanych wyników realizacji LSR.*

1. Proces monitorowania

System monitoringu stanowi ważny element mechanizmu wdrażania Strategii. Powinien on zapewniać skuteczną realizację procesów gromadzenia, przetwarzania, archiwizowania i udostępniania danych, obrazujących efekty realizacji Strategii i podejmowanych w jej ramach działań. System monitoringu służy śledzeniu postępów wdrażania, w oparciu o ustalone cele, przedsięwzięcia, wskaźniki oraz plan działania. Informacje (przetworzone dane) pozyskiwane z systemu monitoringu umożliwiać będą podejmowanie decyzji co do dalszych kierunków wdrażania Strategii, odpowiednio do zmieniających się czynników zewnętrznych i wewnętrznych. Niezbędne dopełnienie systemu monitoringu stanowi system ewaluacji Strategii, dla którego monitoring stanowić będzie jedno z podstawowych źródeł danych/informacji.
Podmiotem odpowiedzialnym za gromadzenie danych/informacji do monitoringu będą pracownicy biura oraz członkowie organów LGD. Dane zbierane będą za pomocą ankiet, list obecności, rejestrów (formularzy) przygotowanych na potrzeby prowadzenia analiz, wywiadów, opinii beneficjentów. W zakresie wdrażania LSR monitorowane będą na bieżąco m.in.: stopień wykorzystania budżetu LGD, zgodność ogłaszanych konkursów z harmonogramem ogłaszania konkursów, stopień zainteresowania ogłaszanymi konkursami, poziom osiągnięcia zaplanowanych wskaźników w Planie komunikacji. Natomiast w ramach funkcjonowania LGD monitoringowi poddane zostaną: skuteczność przepływu informacji, efektywność promocji obszaru, ocena pracy pracowników, sposób przekazywania istotnych informacji potencjalnym beneficjentom oraz efektywność świadczonego doradztwa. Prace związane ze zbieraniem i kontrolowaniem danych/informacji będą prowadzone na bieżąco, co powoduje, że w

przypadku wykrycia nieprawidłowości i/lub niskiej oceny któregoś z przyjętych kryteriów, możliwe będzie szybkie reagowanie i wprowadzenie niezbędnych zmian w organizacji LGD i/lub wdrażaniu LSR. Wnioski z prowadzonych badań i analiz z zakresu monitorowania będą przedmiotem oceny organów LGD (Zarząd, Komisja Rewizyjna). Decyzją Zarządu będą przygotowane projekty zmian w LSR lub innych dokumentach związanych z zagadnieniami, które wymagać będą aktualizacji, zgodnie z zasadami dokonywania zmian opisanymi w LSR, statucie i/lub odpowiednich regulaminach. Dane gromadzone poprzez monitoring posłużą do sporządzania corocznego sprawozdania z realizacji LSR, który następnie będzie przekazywane do końca lutego każdego roku do UMWP. Sprawozdania te zostaną również wykorzystane w ramach ewaluacji bieżącej oraz końcowej; mogą również posłużyć do oceny możliwości wdrażania dodatkowych przedsięwzięć.

2. Proces ewaluacji

O ile monitoring jest procesem ciągłym, to ewaluacja LSR ma charakter przede wszystkim zaplanowany i okresowy. Ewaluacja, czyli ocena efektów realizacji i wpływu działań zaplanowanych w LSR na społeczność obszaru oraz analiza funkcjonowania LGD, poprzez badanie jakości prowadzonych przez LGD działań, pozwoli na skuteczne wydatkowanie środków w ramach LSR oraz systematyczne podnoszenie efektywności prowadzonych działań.
Podstawowym narzędziem ewaluacji będzie ewaluacja wewnętrzna, realizowana w oparciu o spotkania wykorzystujące narzędzia o charakterze refleksyjno- analitycznym (warsztat refleksyjny). Celem warsztatu jest bieżąca analiza procesu wdrażania strategii rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność i jego efektów oraz zmian w otoczeniu LSR, tak aby lepiej rozumieć osiągane rezultaty i umieć z wyprzedzeniem oszacować, w jakim stopniu zbliżają się one do osiągnięcia celów. Wyniki ewaluacji wewnętrznej powinny być podstawą do podejmowania decyzji o ewentualnej zmianie kierunku działań, jeżeli to będzie konieczne, oraz stanowić wkład w ewaluację zewnętrzną. Warsztat będzie przeprowadzany na początku każdego roku kalendarzowego. Wyniki ewaluacji wewnętrznej stanowić będą element sprawozdania rocznego z realizacji LSR.
Ewaluację zewnętrzną przeprowadzi zewnętrzny ewaluator. Badanie zaplanowano jednokrotnie, w latach 2026-2027, tak aby była możliwość włączenia wyników badania do systemu LGD w kolejnym okresie programowania. Każda informacja, która będzie wykorzystywana w realizacji badania ewaluacyjnego, będzie musiała spełniać jednocześnie trzy kryteria: rzetelności, istotności oraz aktualności. Rzetelność to przekonanie o prawdziwości danej informacji. Istotność to przeświadczenie, że dana informacja będzie użyteczna na dalszym etapie prac, natomiast aktualność informacji dotyczy jej odniesienia do obecnego (lub badanego) stanu rzeczywistości. Ewaluacja zostanie przeprowadzona w oparciu o badania ankietowe, opinie mieszkańców, spotkania konsultacyjne, wywiady oraz analizę dokumentów. Badaniu zostaną poddane m.in. efektywność pracy biura oraz organów LGD, skuteczność działań promocyjnych i aktywizujących lokalną społeczność, stopień realizacji LSR. Z badania zostanie opracowany raport ewaluacyjny. Wnioski z prowadzonych badań i analiz z zakresu ewaluacji funkcjonowania LGD i wdrażania LSR będą przedmiotem oceny organów LGD (Walne Zebranie Członków, Zarząd, Komisja Rewizyjna). Decyzją Zarządu będą przygotowane projekty zmian w LSR lub innych dokumentach związanych z zagadnieniami, które wymagać będą aktualizacji, zgodnie z zasadami dokonywania zmian opisanymi w LSR, statucie i/lub odpowiednich regulaminach.
Wszystkie zawarte w rozdziale działania z zakresu monitoringu i ewaluacji ***świadczą o zdolności Lokalnej Grupy Działania do realizacji strategii i pozwolą na osiągnięcie celów LGD w sposób sprawny i skuteczny.***

Rozdział XI Wykaz literatury

1. *Rogaczewska M., Chodacz W., Hejda A., Prędkopowicz D., Planowanie rozwoju lokalnego z udziałem społeczności.*
2. *Konsultacje społeczne jako narzędzie partycypacji publicznej; str. 4; Kancelaria Senatu; Warszawa 2019.*
3. *Dom pogranicza w kulturze wsi podlaskiej. Oficyna wydawnicza Politechniki Białostockiej. 2018.*
4. *Informacja Podlaskiego Wojewódzkiego Inspektora Ochrony Środowiska o stanie środowiska na terenie powiatu hajnowskiego" WIOŚ 2018.*

5. *Raport: Ocena Zasobów Pomocy Społecznej w województwie podlaskimw 2020 roku, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, Białystok 2021.*
6. *Raport: Ocena Zasobów Pomocy Społecznej w województwie podlaskim w 2021 roku, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, Białystok 2022.*
7. *Ocena zasobów społecznym gmin obszaru LGD.*
8. *Program Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027 oraz Szczegółowy Opis Priorytetów Programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego 2021-2027.*
9. *Plan rozwoju przedsiębiorczości w oparciu o inteligentne specjalizacje województwa podlaskiego 2021-2027+ (RIS3 2027+).*
10. *Raport Ocena wpływu wsparcia kierowanego do osób w najtrudniejszej sytuacji na rynku pracy w województwie podlaskim, EU-CONSULT Sp. z o.o. Białystok 2021.*
11. *Raport Wpływ projektów z zakresu turystyki i kultury na rozwój społeczno-gospodarczy regionu, Broszura – kompendium wiedzy pochodzącej z wyników przeprowadzonych analiz, Tom I: Potencjał turystyczny województwa podlaskiego, Tom II: Pozycja turystyki województwa podlaskiego na tle kraju i Europy, Stowarzyszenie Upowszechniania Wiedzy i Innowacji, Białystok 2015.*
12. *Raport Końcowy z ewaluacji zewnętrznej wdrożenia Lokalnej Strategii Rozwoju Lokalnej Grupy Działania „Puszcza Białowieska", MM CONSULT, Hajnówka 2023.*
13. *Regulamin konkursu na wybór Strategii Rozwoju Lokalnego Kierowanego Przez Społeczność (LSR) wraz z załącznikami Zarząd Województwa Podlaskiego.*
14. *Raport z badania Ewaluacja instrumentu RLKS w ramach RPO WK-P na lata 2014-2020 w kontekście doświadczeń perspektywy 2014-2020 i wskazania założeń wsparcia na lata 2021-2027, Pracownia badań SOMA, Warszawa 2019.*
15. *Raport z badania Ocena systemu wdrażania i wstępny pomiar rezultatów instrumentu RLKS w województwie podlaskim, EVALU, Białystok 2019.*
16. *Metodyka ram wykonania wskaźników wybranych do realizacji programu Fundusze Europejskie dla Podlaskiego na lata 2021-2027.*
17. *ustawa z 20 lutego 2015 r. o rozwoju lokalnym z udziałem lokalnej społeczności.*
18. *ustawa z 28 kwietnia 2022 r. o zasadach realizacji zadań finansowanych ze środków europejskich w perspektywie finansowej 2021–2027.*
19. *Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027 (PS WPR 2023-2027).*
20. *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.).*
21. *Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa 2030.*
22. *Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030 (SRKS2030).*
23. *Umowa partnerstwa dla realizacji polityki spójności 2021-2027 w Polsce.*
24. *Wytyczne dotyczące realizacji projektów z udziałem środków Europejskiego Funduszu Społecznego Plus w regionalnych programach na lata 2021–2027, Minister Funduszy i Polityki Regionalnej, Warszawa 2023.*
25. *Wytyczne dotyczące realizacji zasad równościowych w ramach funduszy unijnych na lata 2021-2027, Minister Funduszy i Polityki Regionalnej, Warszawa 2022.*

ZAŁĄCZNIKI

1. Cele i przedsięwzięcia

Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach C.1. Włączenie społeczne i rozwój lokalny	grupy docelowe	sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
260 000	P.1.1.Zwiększenie lokalnej aktywności społeczno-zawodowej	mieszkańcy obszaru LGD „PB" objęci wsparciem realizowanym w ramach Lokalnej Strategii Rozwoju	konkurs
350 000	P.1.2. Wzmocnienie lokalnej aktywnej integracji społecznej	mieszkańcy obszaru LGD „PB" objęci procesem integracji społecznej	konkurs
1 028 899,95	P.1.3. Rozwój usług społecznych	mieszkańcy obszaru LGD „PB" objęci usługami społecznymi	konkurs
170 000	P.1.4. Rozwój edukacji i kształcenia	dzieci, młodzież, nauczyciele i kadra placówek edukacyjnych obszaru LSR LGD „PB" oraz rodzice	konkurs
1 495 308,00	P.1.5.Zapewnienie warunków rozwoju sfery społecznej i publicznej	interesariusze rewitalizacji, wszyscy mieszkańcy obszaru objętego lokalną strategią rozwoju, społeczności lokalne	konkurs
Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach C.2. Poprawa efektywności energetycznej lokalnej społeczności	grupy docelowe	sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
747 989,14	P.2.1. Wzmocnienie potencjału energetycznego gospodarstw domowych.	mieszkańcy obszaru LGD	Konkurs
Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach C.3. Rozwój oferty turystycznej i kulturowej	grupy docelowe	sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
316 000	P.3.1. Przedsiębiorczość wspierająca ofertę turystyki, rekreacji i ochrony środowiska na terenie LGD	osoby planujące podjęcie działalności gospodarczej, przedsiębiorcy	Konkurs
300 000	P. 3.2. Wsparcie turystyki przez małe gospodarstwa rolne	rolnicy i domownicy małych gospodarstw rolnych	konkurs
209 050	P.3.3. Infrastruktura wzmacniająca ofertę turystyki i rekreacji na terenie LGD	Turyści, mieszkańcy obszaru LGD PB	konkurs, w tym operacje realizowane w partnerstwie
135 000	P. 3.4. Rozwój partnerstw bazujących na lokalnych zasobach	Partnerzy lokalni oraz zewnętrzni, w tym zagraniczni	Konkurs, projekt partnerski z udziałem partnerów zagranicznych oraz projekt partnerski z udziałem partnerów krajowych
250 000,00	P.3.5. Dziedzictwo kulturowe LGD wsparciem potencjału turystycznego	Mieszkańcy obszaru LGD, instytucje kultury, JST i ich jednostki organizacyjne, NGO	Konkurs w tym operacje realizowane w partnerstwie
72 000	P.3.6. Zachowanie dziedzictwa kulturowo- przyrodniczego obszaru LGD	Mieszkańcy obszaru LGD PB, JST, NGO, w tym KGW i OSP	Projekt grantowy

Budżet (w EUR)	Przedsięwzięcia w ramach C.4. Aktywna gospodarczo i zintegrowana społeczność lokalna	grupy docelowe	sposób realizacji (konkurs, projekt grantowy, operacja własna, animacja itp.)
447 950	P. 4.1. Powstanie i rozwój pozarolniczych działalności gospodarczych w zakresie usług dla mieszkańców	osoby planujące podjęcie działalności gospodarczej, przedsiębiorcy	Konkurs
265 000	P. 4.2.Aktywni mieszkańcy	Mieszkańcy, w tym młodzież, seniorzy, osoby w niekorzystnej sytuacji	Konkurs/ projekt grantowy
5 000	P.4.3. Inteligentna wieś - Smart Village	Sołectwa, JST, NGO w tym KGW i OSP	Konkurs grantowy
842 719,71	P.4.4. Animacja i aktywizacja społeczności lokalnej	Mieszkańcy obszaru LGD, w tym seniorzy i ludzie młodzi, beneficjenci faktyczni i potencjalni, Grupy osób w niekorzystnej sytuacji	animacja i aktywizacja

2. Plan działania - wskazujący harmonogram osiągania poszczególnych wskaźników produktu

CEL	Lata	do 31.12.2024		do 31.12.2025		do 31.12.2026		do 31.12.2027		do 31.12.2028		do 31.12.2029		Program
	Nazwa wskaźnika	Wartość jednostki miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość jednostki miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość jednostki miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość jednostki miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość jednostki miary	% realizacji wskaźnika narastająco	Wartość jednostki miary	% realizacji wskaźnika narastająco	
Cel 1. Włączenie społeczne i rozwój lokalny														
Przedsięwzięcie 1.1. Zwiększenie lokalnej aktywności społeczno-zawodowej	Liczba osób niezatrudnionych objętych wsparciem w programie	0 os.	0%	0 os.	0%	0 os.	0%	40os.	50%	40os.	100%	0 os.	100%	FEDP (EFS+)
Przedsięwzięcie 1.2. Wzmocnienie lokalnej aktywnej integracji społecznej	Całkowita liczba osób objętych wsparciem	0 os.	0%	0 os.	0%	0 os.	0%	55 os.	50%	55 os.	100%	0 os.	100%	FEDP (EFS+)
Przedsięwzięcie 1.3. Rozwój usług społecznych	Liczba osób objętych usługami świadczonymi w społeczności lokalnej w programie	0 os.	0%	0 os.	0%	0 os.	0%	80 os.	50%	80 os.	100%	0 os.	100%	FEDP (EFS+)
Przedsięwzięcie 1.4. Rozwój edukacji i kształcenia	Liczba dzieci objętych dodatkowymi zajęciami w edukacji przedszkolnej	0 os.	0%	0 os.	0%	0 os.	0%	25 os.	100%	0 os.	100%	0 os.	100%	FEDP (EFS+)
	Liczba uczniów szkół i placówek systemu oświaty prowadzących kształcenie ogólne objętych wsparciem	0 os.	0%	0 os.	0%	0 os.	0%	30 os.	100%	0 os.	100%	0 os.	100%	FEDP (EFS+)

	Liczba szkół i placówek systemu oświaty objętych wsparciem	0 szt.	0%	0 szt.	0%	0 szt.	0%	2 szt.	100%	0 os.	100%	0 os.	100%	FEDP (EFS+)
Przedsięwzięcie 1.5. Zapewnienie warunków rozwoju sfery społecznej i publicznej	Liczba wspartych obiektów infrastruktury (innych niż budynki mieszkalne) zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach	0 szt.	0%	1 szt.	11,11%	5 szt.	66,66%	0 szt.	66,66%	3 szt.	100%	0 szt.	100%	FEDP (EFRR)
	Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją	0 m^2	0%	900 m^2	52,94%	400 m^2	76,47%	0 m^2	76,47%	400 m^2	100%	0 m^2	100%	FEDP (EFRR)
Wskaźnik rezultatu 1.2.	Liczba osób, których sytuacja społeczna uległa poprawie po opuszczeniu programu	0 os.		0 os.		0 os.		0 os.		75 os.		0 os.		FEDP (EFS+)
Wskaźnik rezultatu 1.3.	Liczba utworzonych miejsc świadczenia usług w społeczności lokalnej	0 szt.		0 szt.		0 szt.		0 szt.		10 szt.		0 szt.		FEDP (EFS+)
Wskaźnik rezultatu 1.4.	Liczba uczniów, którzy nabyli kwalifikacje po opuszczeniu programu	0 os.		0 os.		0 os.		0 os.		30 os.		0 os.		FEDP (EFS+)
Wskaźnik rezultatu 1.5	Liczba ludności zamieszkującej obszar rewitalizacji	0 os.		0 os.		750os.		0 os.		300 os.		0 os.		FEDP (EFRR)
Cel 2. Poprawa efektywności energetycznej lokalnej społeczności														
Przedsięwzięcie 2.1. Wzmocnienie potencjału energetycznego gospodarstw domowych	Liczba powstałych magazynów energii elektrycznej	0 szt.	0%	0 szt.	0%	17 szt.	19,54%	70 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	FEDP (EFRR)
Wskaźnik rezultatu 2.1.	Liczba gospodarstw domowych korzystających zmagazynowanej energii	0 szt.		0 szt.		0 szt.		70 szt.		0 szt.		0 szt.		FEDP (EFRR)
Cel 3. Rozwój oferty turystycznej i kulturowej														
Przedsięwzięcie 3.1. Przedsiębiorczość wspierająca ofertę turystyki, rekreacji i ochrony	Liczba zrealizowanych operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa	0 szt.	0	7 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	PS WPR (EFROW)

środowiska na terenie LGD	liczba zrealizowanych operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	0 szt.	0	3 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	PS WPR (EFR-ROW)
Przedsięwzięcie 3.2. Wsparcie turystyki przez małe gospodarstwa rolne	Liczba zrealizowanych projektów	0 szt.	0	4 szt.	50 %	0 szt.	50 %	6 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	PS WPR (EFR-ROW)
Przedsięwzięcie 3.3. Infrastruktura wzmacniająca ofertę turystyki i rekreacji na terenie LGD	Liczba obiektów turystycznych/rekreacyjnych objętych wsparciem	0 szt.	0	7 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	PS WPR (EFR-ROW)
Przedsięwzięcie 3.4. Rozwój partnerstw bazujących na lokalnych zasobach	Liczba zawiązanych partnerstw	0 szt.	0	0 szt.	0	0 szt.	0	0 szt.	0	1 szt.	50%	1 szt.	100%	PS WPR (EFR-ROW)
Przedsięwzięcie 3.5. Dziedzictwo kulturowe LGD wsparciem potencjału turystycznego	Liczba instytucji kultury objętych wsparciem	0 szt.	0%	8 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	FEDP (EFRR)
	Liczba zabytków nieruchomych objętych wsparciem	0 szt.	0%	1 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	FEDP (EFRR)
Przedsięwzięcie 3.6. Zachowanie dziedzictwa kulturowo-przyrodniczego obszaru LGD	Liczba zrealizowanych zadań mających na celu zachowanie dziedzictwa lokalnego	0 szt.	0	0 szt.	0	0 szt.	0	0 szt.	0	14 szt.	100%	0 szt.	100%	PS WPR (EFR-ROW)
Wskaźnik rezultatu 3.1, 3.2	R.39 Rozwój gospodarki wiejskiej: liczba przedsiębiorstw rolnych, w tym przedsiębiorstw zajmujących się biogospodarką, rozwiniętych dzięki wsparciu w ramach WPR.	0		0		0		0		0		10 przedsiębiorstw		PS WPR (EFR-ROW)
Wskaźnik rezultatu 3.3	R.41 Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR	0		0		0		0		0		140 osób		PS WPR (EFR-ROW)
Wskaźnik rezultatu 3.4, 3.6	R.1 Poprawa realizacji celów dzięki wiedzy i innowacjom: liczba osób korzystających z doradztwa, szkoleń, wymiany wiedzy lub	0		0		0		0		0		100 osób		PS WPR (EFR-ROW)

	biorących udział w grupach operacyjnych europejskiego partnerstwa innowacyjnego (EPI) wspieranych w ramach WPR, by zwiększyć zrównoważoną efektywność gospodarczą, społeczną, środowiskową, klimatyczną i w zakresie gospodarowania zasobami													
Wskaźnik rezultatu 3.5	Liczba osób odwiedzających obiekty kulturalne i turystyczne objęte wsparciem	0 osób		950 osób		0 osób		0 osób		0 osób		0 osób		FEDP (EFRR)
Cel 4. Aktywna gospodarczo i zintegrowana społeczność lokalna														
Przedsięwzięcie 4.1. Powstanie i rozwój pozarolniczych działalności gospodarczych w zakresie usług dla mieszkańców	Liczba zrealizowanych operacji polegających na utworzeniu nowego przedsiębiorstwa	0 szt.	0	0 szt.	0	11 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	PS WPR (EFRROW)
	liczba zrealizowanych operacji polegających na rozwoju istniejącego przedsiębiorstwa	0 szt.	0	0 szt.	0	3 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	PS WPR (EFRROW)
Przedsięwzięcie 4.2.Aktywni mieszkańcy	Liczba zrealizowanych operacji	0 szt.	0	0 szt.	0	5 szt.	50%	5 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	PS WPR (EFRROW)
Przedsięwzięcie 4.3.Inteligentna wieś - Smart Village	liczba przygotowanych oddolnych koncepcji inteligentnych wsi	0 szt.	0	5 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	0 szt.	100%	PS WPR (EFRROW)
Wskaźnik rezultatu 4.1	R.39 Rozwój gospodarki wiejskiej: liczba przedsiębiorstw rolnych, w tym przedsiębiorstw zajmujących się biogospodarką, rozwiniętych dzięki wsparciu w ramach WPR.	0		0		0		0		0		10 przedsiębiorstw		PS WPR (EFRROW)

Wskaźnik rezultatu 4.2	*R.41 Łączenie obszarów wiejskich w Europie: odsetek ludności wiejskiej korzystającej z lepszego dostępu do usług i infrastruktury dzięki wsparciu z WPR*	*0*		*0*		*0*		*0*		*0*		*100 osób*		*PS WPR (EFRROW)*
Wskaźnik rezultatu 4.2	*R.42 Promowanie włączenia społecznego: liczba osób objętych wspieranymi projektami włączenia społecznego*	*0*		*0*		*0*		*0*		*0*		*50 osób*		*PS WPR (EFRROW)*
Wskaźnik rezultatu 4.3	*R40. Inteligentna przemiana gospodarki wiejskiej: liczba wspieranych strategii inteligentnych wsi*	*0*		*0*		*0*		*0*		*0*		*5 strategii*		*PS WPR (EFRROW)*

3. Budżet LSR - w podziale na poszczególne fundusze EFSI i zakresy wsparcia.

PLANOWANA WYSOKOŚĆ ŚRODKÓW NA WDRAŻANIE LSR I ZARZĄDZANIE LSR				
Zakres wsparcia	*Program/Fundusz*			*Środki ogółem (EUR)*
	PS WPR	*EFRR**	*EFS+**	
Wdrażanie LSR (art. 34 ust. 1 lit. b rozporządzenia nr 2021/1060)	*1 750 000*	*2 493 297,14*	*1 808 899,95*	*6 052 197,09*
Zarządzanie LSR (art. 34 ust. 1 lit. c rozporządzenia nr 2021/1060)	*412 500*	*0*	*430 219,71*	*842 719,71*
Razem	*2 162 500*	*2 493 297,14*	*2 239 119,66*	*6 894 916,80*

** Wysokość środków danego funduszu na RLKS dostępnych dla LGD w danym województwie będzie wyższa o wartość wkładu krajowego, którego procentowy udział w tej kwocie jest określony dla danego FEW.*
*** W wierszu odpowiadającemu danemu EFSI, z którego LSR nie będzie finansowana, należy wstawić wartość „0”*

4. Plan wykorzystania budżetu LSR – wykazujący wykorzystanie zakontraktowanych środków w podziale na poszczególne fundusze i lata.

fundusz	*środki zakontraktowane (w euro) do:*													
	do 31.12.2024		*do 31.12.2025*		*do 30.06.2026*		*do 31.12.2026*		*do 31.12.2027*		*do 31.12.2028*		*do 31.12.2029*	
	kwota ogó-łem (UE+krajowe)	*% realizacji wskaźnika narastająco*	*kwota ogó-łem (UE+krajowe)*	*% realizacji wskaźnika narastająco*	*kwota ogó-łem (UE+krajowe)*	*% realizacji wskaźnika narastająco*	*kwota ogó-łem (UE+krajowe)*	*% realizacji wskaźnika narastająco*	*kwota ogó-łem (UE+krajowe)*	*% realizacji wskaźnika narastająco*	*kwota ogó-łem (UE+krajowe)*	*% realizacji wskaźnika narastająco*	*kwota ogó-łem (UE+krajowe)*	*% realizacji wskaźnika narastająco*
EFRROW	*0*	*0%*	*665 301*	38,02%	*432 000*	62,70%	*160 000*	71,85%	285 699	88,17%	*107 000*	94,29%	*100 000*	*100,00%*
EFS+	*0*	*0%*	520 000	28,75%			644 450,00	64,37%	644 449,95	100,00%	0	100%	0	100,00%
EFRR	*0*	*0%*	*325 000*	*13,03%*			*829 742,06*	*46,31%*	*0*	*46,31%*	*1 338 555,08*	*100%*	*0*	*100,00%*
Razem	***0***	***0%***	***1 510 301***	***28,60%***			***1 634 192,06***	***60,84%***	***930 148,95***	***78,16%***	***1 445 555,08***	***98,1%***	***100 000***	***100,00%***